

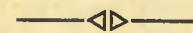
Пролетары ўсіх краёў, алучайцеся!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-
ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ
АСОЦЫЯЦЫІ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

— П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й —

І.А. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ
і А. СЯНЬКЕВІЧА

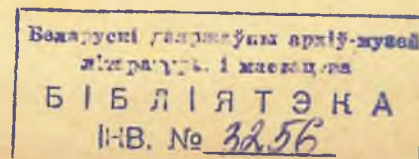

ГОД ВЫДАНЬНЯ СЁМЫ

СШЫТАК ДРУГІ

ЛЮТЫ

ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1929

Надрукавана ў друкарні
Беларускага Дзяржаўнага
—) Выдавецтва (—
Зак. 1565. Галоўлітбел 667.
У ліку 1.000 экз.

3. Бядуля

Марцін і Мэра

(Урывак з аповесці „Язэп Крушынскі“)

Мэра, дачка каваля Лейбы, адчувала, што самы блізкі ёй чалавек—гэта Марцін, муж яе. Ад бацькоў Марцін аддзяліўся заразжа пасля вяселья. Ён цяпер будаваў новую хату. Хоць Марцін не дазваляў, але Мэра памагала яму ў рабоце.

Рознымі спосабамі Мэра старалася забыць, што яна „жыдоўка“. Не гаварыла з бацькамі Марціна і старалася не сустракацца з імі: яны называлі яе „жыдоўкай“. Да збудавання хаты яны, Марцін і Мэра, перабраліся жыць у апусьцелую хату яе бацькоў.

Мэра палюбіла Марціна цяпер яшчэ болей, чым раней: ён—уся яе апора. Сьветлавалосы і сінявокі Марцін ёй падабаўся яшчэ дзеля таго, што ён выглядаў не падобны да яе сям'і, да яе самой—чарнавалосай і чарнавокай. Яна сьвяткавала цяпер дзень адпачынку ня ў суботу, а ў нядзелю. Яе вабіла ўсё новае і чужое, не падобнае да яе ранейшага жыцця. Узрадавалася яна таксама, што бацькі выехалі з вёскі: „неяк лягчэй“... Ня будзе бачыць цяпер вечнага суму ў бацькавых вачох пры сустрэчы з імі. Ня будзе матка плакаць над ёю, як над нябожчыцай. Ды, наогул, вёска стала для Мэры вальней пасля выезду бацькоў.

Раней Мэра бадай з хаты ня выходзіла, каб не сустракацца з бацькамі, якія глядзелі на яе, як на злачынініцу. Аднак абразок разьвітання з сваімі, пракляццё бацькі зрабілі на яе моцнае ўражэнне. Выгляд бацькі, плач маткі ня выходзілі з яе памяці. Часцей за ўсё яна ўспамінала аб гэтым уночы і хавала ад мужа свае сьлёзы, свой жаль. Яна старалася ўгаварваць сябе, што перад бацькамі не вінавата, што кожны чалавек мае волю жыць так, як яму падабаецца. Якое права маюць бацькі над ёю? Ніякага выхавання яны ёй ня далі. Яна ледзь умее чытаць і пісаць паяўрэйску. На хлеб яна зарабляла шыцьцём з пятнаццацігадовага ўзросту. Праўда, бацькі яе выгадалі, але-ж і іх выгадалі іхнія бацькі...

Чаму-ж гэта яна павінна цяпер рабіць тое, што ім прыемна? Няхай яны робяць тое, што прыемна ёй—іхняй дачцы...

Мэра пры гутарцы з мужам або з суседзямі гаварыла павольна, расьцягла, бо яна думала паяўрэйску і гаварыла пабеларуску. Часам, калі чыста слова ня выгаварыць, чырванела, саромілася. Яна старалася і думаць не па-свойму, але спачатку ёй гэта не ўдавалася. Горш за ўсё было з лічбамі, калі ёй часам прыходзілася лічыць, дык прымушана была шаптаць: „эйна, цвэй, драй, фір“ і г. д. Тады яна не памылялася і яе „матэматыка“ была беспамылковая, стройная і жывая. А як толькі пробвала гаварыць: „раз, два, тры, чатыры“, дык да дзесяці ішло гладка, а пасля пачынала блутацца, бо гэтыя словы былі для яе чужымі гукамі без усялякага значэння...

Мэра доўга змагалася сама з сабою, з сваёю падвойнасьцю: думаць на адной мове, а гаварыць на другой. Змаганьне было вельмі цяжкае—трэба было выпіхаць, вырываць з карэннем назаву ўсё свае захаванае, прытоенае „я“, якое яна ад маленства насіла ў сябе; трэба было вытрусіць усё ранейшае, выпаліць агнём, каб толькі адзін попел заставаўся.

Яе муж, Марцін, ад яе гэтага ніколі не вымагаў. Яму якраз было прыемна адчуваньне, што жонка не такая, як усе вясковыя жанчыны. „Чужое“, якое вабіла Мэру ў Марціне, падабалася Марціну і ў Мэры...

Дзеля гэтага ў іх адносінах заўсёды адчувалася празьмерная да-лікатнасьць, уважлівасьць і абыходлівасьць.

Бывала, Марцін, лічыўшы грошы пры Мэры, каб зрабіць ёй прыемнасьць, гаварыў: „эйна, цвэй, драй“.

— Ты з мяне жартуеш?!—крыўдзілася Мэра.

— Не, я хачу па-твойму гаварыць навучыцца...

Мэра з балючай падазронасьцю паглядала тады на мужа.

Мэра сябе перамагла: пачала хутка і вольна гаварыць пабеларуску. Словы яе як-бы адшліфоўваліся ў роце, апрашаліся ў яскравую напеўнасьць, як у вясковых суседак, і высьлізгіваліся, выскаквалі з губ на вольны сьвет яскравыя, ядраныя, як сьпелыя сьлівы. Думаць на роднай мове яна перастала. Часам толькі паадзіночцы яўрэйскія словы лезьлі ёй у голаву, але яны таялі ў „мужыцкай“ гутарцы, як драбінкі солі ў вадзе. Яна прыслухоўвалася да акцэнтаў слоў пры гутарцы з суседкамі і, як акторка, старалася падабраць пад іх. Вуха яе надзвычайна абвастрылася, улаўліваючы самыя малейшыя нюансы вымовы, сьпеўнасьці і расьцягласці гукаў. І нібы музыка, які наладжвае скрыпку, яна кожны раз перад тым,

як пачаць гутарку, падрыхтоўвала сябе... Напружвалася ўсім целам, губы і падбародак пры гутарцы болей, чым у іншых кабет рухаліся. Здаецца, глухі чалавек толькі паводле рухаў яе губ мог-бы адчуваць яе словы. Нават гэстамі рук і выразам вачэй яна падабрала суседак. Выходзіла так, нібы яна не гаварыла, а дэкламавала, падкрэсьліваючы асаблівасьці вымовы вясковых, яна старалася такім чынам стаць такою, „як усе“...

Яе ідэялам было—да таго зьмяніцца, каб ніхто ня мог-бы і падумаць, што яна калісьці „жыдоўкай“ была... Толькі адзін „каінаў знак“ быў у яе—тыповыя яўрэйскія вочы (з выразам сваяасаблівага суму) і чорныя валасы. Хаця на вёсцы бадай палова сялян мела чорныя вочы і валасы, але на тых ніхто-б не гаварыў, што яны яўрэі: у выразе вачэй, ва ўсёй постаці відаць было, што яны не яўрэі. Ня тое ў яе, у Мэры.

Колькі гадоў таму назад, калі палякі прышлі, калі яны здзекваліся над яе бацькам, адрэзваючы яму бараду, яна пабегла да суседа—каталіка, жаўнеру яе адразу пазналі.

— Хоць жыдовечка, але сьлічна паненэчка,—гаварылі яны.—Жыдув ня церпім, а жыдовечэк—о-го-го!..

Ня любіла Мэра, калі яе называлі „Мэрай“.

— Марыляй мяне завеце!—прасіла яна.

У словы „Мэра“ яна адчувала да сябе ганьбу, насмешаньне. І да розных насмешаньняў, з прычыны яе яўрэйскага паходжаньня, яна была чулая да хвараблівасьці. Вельмі часта западазравала насмешаньне над сабою, як над „жыдоўкаю“, нават там, дзе гэтага зусім ня было...

— Мэра крыўляцца пачала,—гаварылі часта суседкі, пасля гутаркі з ёю, калі заўважалі яе „акторскае“ падрабленьне пад сялянак.

Марціну гэта таксама ня зусім падабалася: Мэра з кожным днём траціла тыя асаблівасьці, тую „розыніцу“ ад іншых вясковых кабет, якія вабілі яго, якія вельмі яму падабаліся...

Выходзіла так, што не яна, Мэра, зрабілася падобнай да ўсіх вясковых, але з прычыны яе стараньняў у гэтым падабенстве, яна згусьціла фарбы да шаржаваньня і нібы вясковыя кабеты зрабіліся трохі да яе падобнымі...

Ад вечнага празьмернага вырасходваньня энэргіі на такую рэч, каб стаць гэткай, як усе вясковыя, нэрвы ў яе былі заўсёды напружаны. Яна стала раздражлівай, траціла часта кантроль над самай сабою, над сваімі ўчынкамі. Дайшло да таго, што нават мужу забараніла называць сябе Мэрай.

— Каб я болей ад цябе гэта ня чула,—сказала яна гнеўна.— Заві мяне Марыляй! Чуеш? Я сама жыдоў ня люблю!..

— Калі так,—гіранізаваў над ёю Марцін,—дык скажы гэта майму бацьку. Ён вельмі абрадуецца, прыгорне цябе, як родную дачку...

— Адыйдзі ад мяне разам з сваім бацькам. Калі жыды табе падабаюцца, дык ідзі да майго бацькі, будзеш у яго сынам...

— Досыць, Мэр... Марыля, глупства гаварыць!—сказаў Марцін.— Усе людзі роўныя. Няма цяпер ні жыдоў, ні мужыкоў. Ты, мабыць, такія выбрыкі робіш таму, што пачала салёнае есці... Усе цяжарныя бабы злосныя.

А Мэра, з прычыны яе змаганьня з самой сабою, сапраўды, чуць не антысэміткай зрабілася.

— Чаму я нарадзілася жыдоўкай?—часта думала яна.

За апошні час Мэра стала яшчэ прыгажэйшаю, чым раней. Пастаянная напружанасьць, настарожанасьць надалі яе вачом нейкі новы выраз. Твар трохі скудаў і нэрвовая ружовасьць гарэла на яе шчоках. Новыя гэсты, сялянская вопратка—каляровая, у яркіх кветках, якую яна насіла замест ранейшай чорнай альбо белай вопраткі, стрыжаныя чорныя валасы надавалі ёй шмат арыгінальнасьці і сваяасаблівай прывабнасьці. Яна хацела гэтым усім зрабіцца падобнай да іншых тутэйшых кабет, не вызначацца, а выйшла наадварот...

Такой сустрэў яе аднаго разу Язэп Крушынскі у лесе, дзе ён выбіраў пні на новы сьвіран.

Мэра ішла па сьцежцы ўстрывожаная, гаварыла сама з сабою на... яўрэйскай мове і не заўважыла Крушынскага.

— Мэра!—клікнуў ён.

Яна ўздрыгнулася ад неспадзеўкі і запытала:

— Вос? ¹⁾

— Што ты, Мэра, адна ходзіш па лесе?

Мэра спынілася.

— Уцякаю, пане Крушынскі.

— Куды? Ад каго?

— Куды—сама ня знаю. Ад мужа ўцякаю. Не магу тут жыць. Стары, бацька яго, назваў мяне „жыдоўкай“. Яны між сабою доўга сварыліся, і Марцін свайго роднага бацьку пабіў.

— Ат! Глупства! Мала што бывае ў сям'і. Не зварочвай увагі, Мэра! Усё наладзіцца.

Квапнымі вачыма Крушынскі аглядаў яе прыгожую постаць. Яе новая манера гаварыць яму вельмі спадабалася.

¹⁾ Чаго?

Яны селі на старой вываратні-бярозе. Вакол расьцілаўся мяккі мох. Хоць сонца ня было, але дзень удаўся цёплы, лагодны. Пахла вільгацьцю і грыбамі. Блізка ад іх дзяцел длубаў дрэва. Мэра паморшчылася ад няпрыемнасьці. Яна ўспомніла стук малатка ў кузьні, роднага брата Рахмільку ¹⁾... Яе агарнуў такі вялікі жаль, аж на яна пачала голасна плакаць. Крушынскі пробваў яе пацяшаць. Нічога не памагала. Яна яшчэ мацней заплакала. Прыкра было Крушынкаму. Ён ня ведаў, як супакоіць яе. Пробваў ласкаць, гладзіць па галаве і шыі, як маленькую дзяўчынку. Гэта памагло. Мэра ад голаснага плачу перайшла да ціхага ўскліпваньня і тулілася да яго... Яе цёплае дыханьне, мяккія белыя ручкі ўзгарацьлі кроў Крушынскага. Ён пачаў яе цалаваць. У яго ў гэтыя хвіліны быў выгляд агіднага зьвера.

Доўга Крушынскі змагаўся з ёю...

Яна засталася ляжаць на пухкім моху каля бярозы. Крушынскі, аглядаючыся па баках, хуткімі крокамі выходзіў з лесу. Пах грыбоў казытаў ноздры.

З гадзіну ляжала Мэра на адным месцы, як няжывая. Потым пачула галасы. У лесе пераклікаліся людзі.

— Грыбы збіраюць,—была першая думка Мэры за ўвесь час. Да гэтага моманту яе ахапіла пустата, нібы хтосьці аглушыў, нібы ўпала з вышыні і моцна пабілася.

Мэра лянiва паднялася з зямлі, паправіла валасы, вопратку, атрасла з сябе мох і пачала, ціха, каб ніхто не заўважыў, выходзіць з лесу.

У вушох зьвінела. Здавалася, што гэта стукат Рахмільчынага малатка аб кавадла.

„З-з-з!“—раздаваўся вакол ціха звон.

Гэта каля рэчкі гудзелі чмялі, мухі, шумелі конікі.

Мэра ішла да рэчкі, не аглядаючыся па баках. Ззаду з лесу да яе даляталі галасы:

— Марыля! Марыля! У грыбы пойдзем! Сёньня баравікоў многа.

Мэра не адварочвалася.

— Усё роўна...

Ні аб чым ня думала. Страшна было думаць. Толькі ў вушох зьвінела „дзззын-н-н“. Нібы водгаласак моцнага ўдару.

Яна падышла да рэчкі. Ведала, дзе глыбокае месца пад назваю „вір“. Не заўважыла, што за ёю ўсьлед ідуць хлопцы і дзяўчаты з кошыкамі, поўнымі баравікоў.

¹⁾ Яе брата забілі на граніцы.

Мэра кінулася з высокага абрыву.

Яе выцягнулі адразу. Яна стаяла ў мокрай вопратцы і дрыжала ад холаду. На людзкі крык прыбегла многа народу. Зьявіўся і Марцін. Ён ужо даўно яе шукаў.

Марцін не дапытваўся ў сваёй жонкі Мэры аб прычынах, чаму яна кінулася ў рэчку. Ён думаў, што яна так зрабіла дзеля таго, што бацька яго назваў яе „жыдоўкай“.

Аб учынку Крушынскага Мэра яму не расказала. Яна баялася, каб Марцін, даведаўшыся аб гэтым, ня кінуў яе. Тады яна, апаганеная ўсімі, нідзе прытулку мець ня будзе. Аб падзеях у Марцінавай хаце болей не гаварылі яшчэ дзеля таго, што Мэра захварала на гарачку.

У той самы дзень яна лягла ў ложку. Вечарам у яе пачаўся брэд. З яе нязвязных слоў на яўрэйскай мове Марцін нічога ня мог зразумець.

Толькі час-ад-часу ён чуў зразумелыя для яго два словы:

„Рахмілька, Крушынскі“.

Мэра ад гарачыні скідвала з сябе коўдру. Твар яе гарэў, вочы блішчэлі чужым, няпрытымным блескам. Цяпер, калі жонка ляжала хворая і нават часам яго не пазнавала, Марцін не адыходзіў ад яе. Часта мяняў халодныя компрэсы, якія прыкладваў да яе галавы.

Надзвычайная чуласць, няпрывычная для простага селяніна, зьявілася ў Марціна да Мэры. Ён адчуваў, што цяпер яшчэ болей, чым раней, любіць сваю жонку. Яна такая прыгожая... Раней ён гэтага не заўважыў... „Можа ня выжыве“...—думаў ён. Стараўся выкінуць гэту думку, а яна ня выходзіла з галавы.

— Няўжо-ж узрадуецца яе сьмерці і мае і яе бацькі?

Марцін выскачыў на некалькі хвілін да суседа і прасіў запрэгчы каня і ехаць па фэльчара ў мястэчка. Каля ног круціўся сабака, не даваў яму шыбка ісьці. Ён зазлаваўся і ўдарыў сабаку нагою ў бок. Сабака заскавытаў і, падкруціўшы хвост, адыйшоў ад Марціна. І раптам так шкода зрабілася яму гэтага сабакі, і брыдка неяк, што ён, забыўшыся аб тым, што жонка хворая адна заста-лася ў хаце. Марцін паклікаў сабаку і давай яго лашчыць.

Падыйшла суседка.

— Як жонка?—запыталася яна.

Марцін нічога ёй не адказаў і пабег у хату.

Суседка яму ўслед кінула галавою і заваляхала да другой суседкі з гатавай, сьвежанькай навіною:

— Марцін галаву страціў дзеля гэтай жыдоўкі...

Мэра нават ня чула, як Марцін мяняў компрэсы на яе гарачым лобу. У хаце было змрочна. Да Марціна прышла яго малодшая сястра.

— Як бацька?—шаптам запытаўся Марцін.

— Злуецца, лае цябе, кляне...

— Зьбегай да Крушынскага, папрасі газы пазычыць. Бачыш, мне прыдзецца сядзець пры ёй усю ноч. У мяне газы няма. Лямпа пустая. Вось бутэлька! Хутчэй!

Дзяўчына пайшла.

А Мэра і ня ведала, ці сьветла ў хаце, ці цёмна. Перад яе вачамі мітусілася нешта. Яна сама кудысь хутка насілася няма ведама куды. Ёй здавалася, што яна—маленькая дзяўчынка. Лета, гарачы дзень. Яна беге па вуліцы недалёка ад кузьні. „Мэра!“ „Мэрка!“—крычыць з кузьні тата.—„Скажы маме, што трэба наста-віць самавар. Я зараз канчаю працу!“

Мэра ведае, што сягоньня пятніца. Мама рыхтуе на шабас смачную халу. Цэлы тыдзень яны белай булкі, што завецца „хала“, не каштуюць. А на шабас заўсёды ёсьць хала—смачная, жаўтком памазаная, чарнушкай абсыпаная. У кожную пятніцу мама пячэ маленькія „халкі“ для Рахмількі і Мэры. Яна, Мэра, кожны раз сварыцца з Рахмількай за „халку“. Ёй усё здаецца, што ў яго большая і смачнейшая „халка“. Кожны раз у пятніцу тата раней канчае працу ў кузьні і ходзіць у лазьню. Пасьля лазьні п’е гарбату і вельмі пацее. Успацелы тата такі сьмешны, нібы ён плача...

Марцін глядзіць на Мэру. Яна ўсё бармочыць незразумелыя словы:

„Майн халэ! Майн халэ!“¹⁾.

— Мэркелэ!“—заве тата,—Хадзі, тохтэрке²⁾ сюды! Набярэш гарачых вугольляў і занясеш маме для самавару.

Бацька загаварыўся з селянінам, які прывёў каня каваць, і не глядзіць, як малая „Мэркелэ“ бярэ гарачае вугольле з горна. Яна сыпіць вугольле сабе ў спаднічку і нясе праз вуліцу з кузьні ў хату. Спадніца (зусім новая) наскрозь прагарэла, вугольле высы-палася на зямлю. Угледзіў тата і крычыць:

— Ой, нарышэ Мэркелэ³⁾, новую спаднічку спаліла!

Селянін, які гаворыць з татай, зарагатаў так гучна, аж на куры на вуліцы спалохаліся.

Мэрка заплакала горкімі сьлязьмі. Яе агарнуў жаль, бо мама кожны раз, калі Мэра выходзіла з хаты ў новай спадніцы, чытала

¹⁾ Майн халэ—мая хала.

²⁾ Тохтэрке—дачужка.

³⁾ Нарышэ Мэркелэ—дурная Мэрчка.

ёй доўгія лекцыі, як асьцерагацца, каб новую спаднічку—„кывавы пот таты“—не запэўкаць і не парваць. Мэрка стаіць пасярод вуліцы і горка плача:

„Майн клэйдэлэ... Майн клэйдэлэ“...¹⁾.

Дзёвве старыя бабы заглядаюць у вакно Марцінавай хаты. Як толькі Марцін зірне ў вакно, яны адскакваюць. Мэра ў гэты час горка плача. Марціну робіцца жудасна. Ён прыкладвае да яе галавы сьвежы кампрэс. А яна ў гэты час праз сьлёзы кажа: „клэйдэлэ, клэйдэлэ“.

... А вось і Рахмілька прышоў з „хэдэра“²⁾, у яго акрываўлены твар. Усе, і тата, і мама, і суседзі, спалохаліся.

— Хто цябе, Рахмілька, так параніў?—пытаецца мама.

— Рэбэ мяне біў,—кажа Рахмілька.—Я кепска маліўся сягоння, дык рэбэ кіпцюрамі падрапаў мне твар.

— Рэхт!—сказаў на гэта бацька.—Ня будзь гоем, дык рэбэ біць ня стане! Ты шчыра зарабіў!

Маці шкадуе Рахмільку. Яна абмывае яго твар вадою, плача і шэпча:

— Зунэлэ... Зунэлэ...³⁾.

Мэра ўва ўсім спагадвае маме: плача разам з ёю.

— Ціха вы!—крычыць тата.—У вас вочы на мокрым месцы!

А Мэра сьлёз сваіх стрымаць ня можа, плача разам з мамай і шэпча:

— Зунэлэ... Зунэлэ...

Сястра Марціна прынесла газы. Запалілі лямпу. Дзяўчына пайшла да хаты. Марцін адзін застаўся з хворай жонкай, няпрытомнай ад гарачкі. Ён завесіў вокны тканінамі, каб зацікаўленыя бабы не заглядалі. Лямпа стаіць на сталі. Бледны водсвятла падае на твар Мэры: палова твару ў цяні, а палова асьветлена. Яна быццам двухістотная. Вока, што на асьветленай частцы твару прыплюснута. Нібы вастрыня нажа, спаміж прыпухлага ружовага вейка, блішчыць чарната зрэнка. Другое вока ў цяні, у нейкай палахлівай таемнасці. Дзеля гэтага Мэра здаецца Марціну надзвычайнай істотай са сваімі незразумелымі словамі. Яна—чужая. Таму ён яшчэ больш любіць яе... Яю бацька лаіў Мэру, назваў яе „жыдоўкай“. „Бедная“—шэпча Марцін. Сьціскае кулак ад злосьці.

¹⁾ Майн клэйдэлэ—мая спаднічка.

²⁾ Хэдэр—школа.

³⁾ Зунэлэ—сыночак.

Мэра кідаецца з боку на бок. Ня ведае, дзе дзецца ад гарачыні. Скідае з сябе коўдру. Ёй здаецца, што кінулі яе ў гарачую печ. Яна смажыцца на вугольях. Але вось дзьмухнуў ветрык—прыемны такі, з халадочкам. Так прыемна, ажна Мэра ўсьміхаецца. Яна—Мэра—малюсенькая, лёгенькая пярэнька. Вецер нясе яе над мястэчкам, над старымі імшальнымі дахамі местачковых хат. І Мэры зусім ня дзіўна, што яна не чалавек, а пярэнька. Гэта звычайная рэч. Яна многа такіх пер'яў бачыла каля рэчкі, дзе гусі пасьвяцца. І яна такая. Яна ведае толькі, што калісьці яна была чалавекам. Тады галава яе была гарачая, а ўсё цела дрыжэла ад холаду. Яна ажна зубамі ляскала. Цяпер яна пярэнька. І сьмешная рэч—Крушынскі гоніцца за ёю, за пярэнькаю. Вось даганяе. Яна крычыць у вялікім спалоху:

„Крушынскі! Мужу скажу!“

Марцін накрывае яе коўдрай і кладзе да галавы новы кампрэс. Даўно мінула поўнач. Ён стомлены. Ходзіць па пакоі, каб не заснуць. Вельмі спаць хочацца... Па сьцяне рухаецца яго цень—вялікі і нязграбны.

... Так. Бацька яе „жыдоўкай“ назваў. Нічога страшнага няма ў гэтым слове, але бацька сказаў так наймысьне, каб вылаіць яе... маю любую жонку.

Марцін пабачыў на сьцяне аграмадны вялікі гаршчок: цень уласнага кулака. Гэтым самым кулаком ён хляснуў па твары роднага бацьку... А той, бацька яго, спачатку здзівіўся. Потым пахіснуўся, ледзь ня ўпаў.

— На старасьці лет зарабіў ад роднага сына...—усхліпнуў ён і сьмешна прысеў...

Ён дробненькі... сівенькі...

... Што-ж там, калі сказаў „жыдоўка“, ня зьвеў ён жонку маю гэтым словам...

Ад злосьці на самога сябе Марцін голасна вылаіўся і стукнуў аб тапчан кулаком. Талерка, якая стаяла на тапчане, падскочыла на месцы і разьбілася на дзёвве роўныя часткі.

У Марціна пры гэтым зараз-жа адпала злосьць.

Ён узяў у рукі абедзёвве палавіны талеркі і, як-бы апраўдваючыся перад талеркай, сказаў спакойным, пацяшальным голасам:

— Заўтра склею...

Вось знаёмая дарога ў мястэчка. Мэра едзе да бацькоў у госьці. У яе на руках маленькі сыноч ад Марціна.

— А можа ад Крушынскага?.. Не!

Яна добра памятае лік месяцаў...

Бацькі з ёю памірыліся. Нават тата стары глядзіць на яе добрым, хоць сумным вокам. А маленькі хлопчык на яе каленях перабірае ножкамі і ручкамі. Ён плача тоненькім галаском.

— Усё добра,—кажа бацька,—толькі ня шкодзіла-б, каб нарыхтаваць „аідэшн брыс“...¹⁾

Адзін абразок з дзіцячых гадоў неадчэпна лезе Марціну ў галаву: яму ўсяго пяць год. Бацька вядзе каня на пашу. За бацькам бяжыць ён, Марцін, і крычыць, просіцца-моліцца:

— *Татачка, пасадзі на каня!*

Бацька лёгка падымае яго на рукі („о, які моцны быў тады тата!“) і садзіць конна.

— *Баюся, татачка, баюся...—крычыць Марцінка, гледзячы ўніз са сьпіны каня.*

Яму здаецца, што сьпіна каня вельмі высока ад зямлі. Калі ён, Марцін, зваліцца ўніз, дык будзе ляцець да зямлі некалькі дзён... Але тата—магутны і смелы—трымае яго і кажа лагодным голасам:

— *Ня бойся, сынку!*

— *Марціну прыкра ад гэтага ўспаміну. Яго правая рука ўздрывае. Гэтай самай рукою ён ударыў роднага бацьку—сівенькага, дробненькага...*

„Бацька назвай Мэру жыдоўкай“.

Бярэцца пад дзень. Мэра заснула. За адну ноч завастрыўся яе твар.

Марцін падаслаў сабе кажух пад бок і, загасіўшы лямпу, лёг на лаве пры сталі.

Яму сьнілася надзвычайна прыгожая музыка. Граў на вуліцы сівабароды музыка. Той трымаў у руках сьмешны музычны інструмант—паліўны конік. Дзівіўся Марцін, што такая дзіцячая цацка прыгожыя гукі выдае.

Зайграе на паліўным коніку сівы чалавек і ад музыкі расплываюцца па зямлі абрусы. Ледзь прыкметна мяняецца колер абрусоў: спачатку яны чорныя, пасля робяцца сінімі, у канцы сьвятлеюць. На абрусох пачынаюць скакаць агоньчыкі, скачуць і коцяцца, а абрусы ад іх не запальваюцца.

Прачнуўся.

Праз рэдкую тканіну на вокнах пранізваецца ранічны водсьвет. Грае на бяроставай трубе пастух. Марцін ускочыў.

— Хто карову сягоньня падоіць?

¹⁾ Яўрэйскія хрэсьбіны.

Але яго сястра ўжо даўно стукалася ў дзьверы. Яна схваціла дайніцу і пабегла ў хлёў.

Марцін зьняў тканіны з вакон.

Сонечная раніца ўлілася ў хату, запоўніла ўсе куткі, нібы пасудзіну невядомым пітвам.

Мэра прачнулася.

З дзівам азірнулася па баках. Слабымі рукамі паправіла валасы. Яны склеенымі чорнымі пасмамі лезьлі ў вочы.

— Марцінка... Яшчэ не памянела? Яе голас быў слабы, шапатлівы, пяшчотны.

— Гэта-ж ты ляжала ў гарачцы ўсю ноч. Я халодныя кампрэсы прыкладваў табе да галавы. Цяпер раніца.

— Нічога ня помню... нічога...

Загрукацелі на дварэ калёсы.

Праз пару хвілін рыпнуў дзвярмі фэльчар. Лёвым бокам наперад усунуўся ў хату. У левай руцэ ён трымаў невялічкі ручны чамаданчык. Паставіў на стол.

— Новы фэльчар,—падумаў Марцін.—Ранейшы быў тоўсты, стары. А гэты малады, высокі з акулерамі на носе.

Фэльчар зьняў успацелыя акулеры і давай іх старанна выціраць белай, новай хустачкай, зложанай акуратна, як пакет.

Пры гэтай рабоце фэльчар пацягнуў носам паветра, паморшчыўся, зірнуў на Марціна падсьлепаватымі, без акулера, вачыма і прададзіў праз зубы заспанае „дзень добры!“.

Марцін з цікавасьцю прыглядаўся да яго носу, намуленага да чырвана дротам ад акулера.

— Дзе хвора?—запытаўся фэльчар, зноў насоўваючы на нос бліскучыя акулеры.

М. Хведаровіч

3 аповесці „Два лягеры“

УСТУП •

Нам, прайшоўшым бураломы,
Прыпадаўшым долу нізка,
Будзе блізкай і знаёмай—
Поэтычная запіска.

Наша мэта—перамога,
Не здамося мы ніколі.
Хоць пырэю вельмі многа
Парасло на нашым полі.

Заскародзім лапушыны,
Вытруцім чартапалохі.
Мы сусьвет узварушылі—
Дзеся новае эпохі.

Нам, прайшоўшым бураломы,
Прыпадаўшым долу нізка,
Будзе блізкай і знаёмай—
Поэтычная запіска.

Яе скаргі

—Пакой пусты, і я сяджу адна,
Глухая цішыня і пустата ў жаданнях.
І дзе ты, дружа мой, ад ранку да відна,
Растрачваеш сябе ў бязмэтных парываннях.

Падумай сам, ну дзе наша жыцьцё?
Завянуць радасьці, якіх бязьмеры шкода.
Сяджу адна і душыць нябыцьцё,
А ты дзесь лётаеш па ўсякіх вашых сходах.

Павер, каханы мой, павер, што для мяне,
Бязмерны жах,—такая адзінота.

І толькі вецер часам скалане
Крыклівым скрыпам нашыя вароты.

І я выходжу часта сустракаць
Пустую вуліцу і дзікі брэх сабачы.
А людзі часта сталі наракаць,
Што я живу зусім за ўсіх іначай.

Сам уяві, якім ты быў і ёсьць,
Стварыў сабе закон і сьлепа ў гэта верыш.
Іван Іванавіч залез цяпер у Трэст,
Муж Люсі хутка будзе інжынерам.

Вось паглядзі, суседзі як живуць—
Ці-ж можна параўнаць—цвіце жыццё лілей.
А ты забіў сваю дурную галаву,
Нікому непатрэбнаю ідэяй.

І цяжка так табе мне давясці,
Што сьвет увесь адзін не перавернеш,
Што шчасьце толькі раз бывае у жыцці.
Што моладасьць бывае раз напэўна.

Ды што казаць—чаму цябе вучыць?
І што зрабіць тут могуць мае жальбы.
Вось ты, дарогаю сваёю ідучы,
За дробязь ўсю маю навуку запрадаў-бы.

Яшчэ раз давяду
У Трэст палез Іван,
І шчасьце, пэўна, усьміхнецца Лідзе,
А ты такі вялікі грубіян,
Маіх ўсіх блізкіх і знаёмых зьненавідзеў.

Які вялікі жах! які у сэрцы боль!
Адным адна, і часта, часта сьніцца,
Што я і ты далёкі між сабой,
Што я і ты чужыя чужаніцы.

Даклады ўсе твае, ня зблізяць пэўна нас
І сходы давядуць якраз да самай ручкі.
Хоць ты чытаў-бы іх з цямна і да відна,
Яно і апэўна менш ад спэцаўскай палучкі.

Паслухай любы мой—
 К чаму твой парт'білет
 Ня хочаш адказаць?
 Які-ж ты, брат, наіўны!
 Ён ляжыць ў цябе бяз ўсякіх простых мэт,
 Ён пэўна дзешавей за мой копэратыўны.

Ён вынік вось такі:
 — Дай руку... руку дай...
 Інакш у нас, бясспрэчна, быць ня можа.
 Ён толькі ведаеш, да болі мне шкада,
 Што мы сустрэліся ў такое бездарожжа.

Інакшым я успамінаю гэты сьвет,
 Ты крочыш вёрамі,
 А я сігаю ў мілях.
 Жадаю ўсё-ж здзяйснення вашых мэт,
 З паклонам—

Ліля.

А д к а з

Твар твой белы, як першы сьнег,
 Ён такія няхітрыя вочы,
 Што здалося вось сённячы мне,
 Ты па шчырасьці гутарыць хочаш.

Ды няцяжка цябе зразумець,
 Каб адказ быў і шчыры і просты.
 Што-ж апала вясновая цьвець,
 Ён пастукала ў дзьверы ростань.

Я пяшчоты таксама цаню,
 Ды другою зусім цаною.
 Я цябе і цяпер ня віню,
 Што ты поруч ня йшла са мною.

Вам ня суджана далей пайсьці—
 Цёплай спальні з мяшчанскім уютам.—
 Вам ня дадзена ведаць ў жыцці,
 Што такое змаганьне, пакута.

Так, чужая вам наша сям'я,
 А ідэі, чужэйшых ня будзе.
 Што Ёван твой і Люся, і я,
 Бязумоўна, далёкія людзі.

Вось таму уяўляеш жыццё,
Толькі ў модах, навейшых модах,
Вось таму страхата, нябыццё,
І страшэннае ў нашых сходах.

Што-ж сумленьне?
Ня кідай яго!..
Кажаш, радасьці ў працы мала,
Так, спалохацца ёсьць чаго
Перад новай сусьветнай навалай!

І калі разгарыцца пажар,
І ўся гніль паляціць трухою.
Бязумоўна, ня прыдзе змагар
Прытуліцца пад вашай страхою.

Не шкадую ніяк, анічуць,
Ты растала, як дым папіросы.
Не хачу, аніяк не хачу,
Насьміхацца над вашым лёсам.

Бо Іван твой і Люся, і ты,
Гэта сьмецьце у збожжы жменя.
Адкажу я на вашы лісты:
Грубый мы, што й казаць
Бяз сумненьня.

Што-ж, шукай цяпліны новых сьцен,
Надзвычайных шукай любошчаў.
І ў той час, як прасьветліцца дзень,
Знойдзеш толькі струхнелыя мошчы.

Вам ня дадзена далей пайсьці,
Цёплай спальні з мяшчанскім уютам.
Вам ня дадзена ведаць ў жыцці,
Што такое змаганьне, пакута.

Вам ні кроку на новы прасьцяг,
Вам тупець, застываць на гэтым...

Ну, а я, ўсё-ж пайду на прасьцяк,
Да выразнай і простае мэты.

Менск. Кастрычнік—1928 г.

Р. Мурашка

На новы радок

Апавяданьне

... Глухі цёмны вечар. Я сядзеў у сваім сьцісьленькім пакойчыку. На сталё блішчэла насыценная лямпа. Нельга сказаць, каб я пра што думаў. Праўдзівей будзе слухаў.

Мае суседкі па кватэры, дзеве маладыя дзяўчыны без пэўнае прафэсыі, яшчэ ўпоцёмку пайшлі некуды. Штодня яны рана йдуць а прыходзяць, калі я ўжо сплю. Заўсёды, як яны выбіраюцца з кватэры, я сядоў за стол і бяру пяро. Поўная сьціш наступае ў суседніх пакоях, а разам і ў маім. Я пачынаю тады ўдумвацца.

Таго вечару я не саступіў сваёй прывычцы: на сталё ляжала перада мною пачатая аповесьць. Але як у бессаньне жаданы сон ня йдзе, дык гэтак да мяне йшла моц слова. Здолянасьці мастака не зьяўляліся як заўсёды—я адчуваў глыбокую пустэчу ў галаве і ў сэрцы. Здавалася, што там, дзе былі ў мяне зусім нядаўна палкія, прыгожыя, сьветлыя пачуцьці, што там цяпер—парожнае мейсца. Ды ня толькі парожнае мейсца, а глыбокая, бяз дну дзіра, якая, здаецца, цьвеліць сваёю глыбачэзнасьцю мае сьветлыя парываньні розуму.

Можа дзесятым наваротам я ўзяў пяро з цьвёрдым намерам прыступіць да працягу. Пяро спусьцілася на паперу. Але заміж таго, каб выставіць літары, словы, зьліць апошнія ў пераможныя радкі і перагарнуць ліст, за ім другі і гэтак далей, яно, як на зло, пачало маляваць розныя выкрунтасы, заставачкі й канцоўкі якраз над лічбінаю II, над другім разьдзелам мае аповесьці. Я ня мог пісаць. Вось зацяміцца быццам добры, сказ, я лаўлю яго, слухаю, як ён гучыць; я адчуваю, што ён добры моцны, прыгожы. Тады я паварачваю зрок на пяро, паперу і—не магу напісаць. Той добры, моцны і прыгожы сказ здаецца мне зусім дрэнным, ня моцным, а фальчывым, надуманым, бяз ценю сьвежасьці ў вобразу, у няпрыкметных шэранькіх хварбах. Думка ў ім нейкая плытка, туман-

ная, няма жыцьцёвасьці ў ёй, сталёвасьці, якая-б біла ў пэўнае мейсца цяжкім молатам. Я раблюся беспарадным, ціхім і спакойным, я насупроць сваёй волі падначальваюся свайму бяссьільлю. У галаве стала пуста, як у карабку ад запалак, калі вы зьбіраецеся яго шпурнуць, спаліўшы астатнюю запалку. Падпадаючы пад уплыў бяссьільля, прызнаючы маю бяспомашнасьць, пяро ўтомна высьлізнула з пальцаў. Канчаткова ніводнае думкі, ніводнага сказа ці вобразу, ды што там—ніводнага нават слова. Вочы абьякава і мабыць зусім бяз сэнсу глядзяць у якую-небудзь кропку, нічога ня выказваючы ў сваім поглядзе. Таксама, бяз жаднае адзнакі пачуцьцёў, погляд пераплываў з адной кропкі на другую і доўгадоўга як-бы ўважна вывучаў яе. Гэтак сказаў-бы чалавек з боку, угледзіўшы мяне здалёк.

Я глыбей сеў у крэсла. Усяму целу было, здаецца, гэтак лёгка, добра, бо я не адчуваў свайго цела, я толькі адчуваў нейкую тупасьць. Яна нечым цьмяным і разам мяккім насунулася зверху, атуліла ўладна бяздумную маю галаву, спусьціла на вочы цьмяна-дымчатую сетку, адстыла зрок ад выразных рэальных уяўленьняў. Глядзіш і бачыш нешта туманнае, нявыразнае, бяз формы і фарбаў, бяз сэнсу. Вушы—бы ватаю пазакладвала тэй-жа тупасьцю.

Ня ведаю, ці доўга я гэтак сядзеў, як і ня ведаю—спаў я ці дбаў,—усялякае меркаваньне было непадступна да мяне, я быў далёка ад усялякай цямлывасьці...

Потым раптам, але паволі адтыкаюцца мае вушы, я чую няясны шум і ён раз-по-разу ўсё мацнее ды мацнее, калышацца, як дзіцё ў калысцы, у далёкіх і яшчэ ня выразных звонах. Але званы бліжэюць, шум пашыраецца, мякчэюць пералівы, набываюць кволасьць і музычную пекнату. Як зачараваны, я слухаю. А тымчасам музыка шумаў напаўняе, як зачыніць, увесь пакой: адусюль, з усіх куткоў пывуць у вушы мне пекныя гукі, цэлыя вясновыя рэчкі пераліўных звонаў. Я слухаю і ўбіраю ў сэрца поўнасьцю прыемнасьць галасна-чутнага і адчуваю, як патроху цьмяная тупасьць пакідае мяне аднаго і як сьвежая плыўкая бадзёрасць поўніць усю маю істоту. У звонкім шуме, які не пакідае ўлівацца ў мае вушы, у яснасьці пераліваў-калыханьня, у прыгожай рытміцы я пачынаю адрозьніваць паасобныя гукі. Паступова гэтыя гукі апранаюцца ў нейкія формы, але ўжо потым абрысы іх ясьнеюць, вызначаюцца і набываюць выразы слоў...

Слоў робіцца ўсё больш і больш. Яны выплываюць з неаб'ёмнае гушчы гукаў, плаваюць па пералівах музыкі, сплываюцца адно з адным, хварбуюцца ў розныя колеры... Слоў ужо ланцугі; лан-

цугі плятуцца ў вянкi-думкі,—пышныя, чыстыя, прыгожыя. Я адчуў у сабе дрогкую нэрвовую бадзёрасць, быццам марозік прабег па целе і выклікаў тым самым салодыч дрыжэння, павольнага, ледзь прыкметнага.

Мяне ахапіла радасць творчасці, неабдымная радасць запісаць усё на паперу. Мазгі сталі гібкімі, галава яснаю. А слоў,—ня слоў, а думак-вобразаў,—новых, сакавітых сцэн, здарэнняў і людзкіх абрысаў цэлае мора ўжо!..

Я ўхапіў пяро. Ня шукаючы паперы і не разумеючы сэнсу таго, што раблю, закасаваў на аповесці разьдзел II і пачаў пісаць. Словы, думкі і вобразы паліраваліся з няўцямнай хуткасцю. Умэнт слаліся радкі, з радкоў старонкі і лісты адгортваліся. На якую хвіліну я перасьціхаў—тады слых пераймаў усе гукі, а перад вачыма, як і раней, было гэтае мора слоў, думак, вобразаў... Радасць творчасці буяніла ўва мне, я сьпяшаўся схапіць усё прыгожае й каштоўнае, каб зрабіць яго людзкаю прыналежнасцю...

Я пісаў, калі за дзвярыма пачуўся шалах. Ён не прайшоў паўз вушы і ня згубіўся ў шмат якіх іншых уяўленьнях. А калі ён пачуўся і другі раз—быццам нехта ціхутка ўкрадкі ступаў па калідоры і да таго мацаў па сьцяне, я, ня пушчаючы з пальцаў пяра, аднак кінуўшы пісаць, стаў прыслухоўвацца. Во, зноў—як-бы пераходзіць нехта ад сьцяны к сьцяне ўкрадкі, павольна, нават чуць як шорхае часам аб пастрэмленую сьцяну вопратка. Мімаволі хацелася мне слухаць гэты асьцярожны шалах. І ў тэй-жа самы час я баяўся: вось зараз падыйдзе да маіх дзвярэй і... Ад гэтага хваравіта хацелася слухаць. Я ўвесь астаўбаваўся на шалаху, адляцела далёка нядаўня пісаніна. Усе патрэбныя думкі выляцелі з галавы—засталося боязнае жаданьне слухаць шалах. І я сачыў яго, гостра напружваючы слых.

І потым усё тое, што адбылося, здарылася ўсё гэтак разам, гэтак хутка, што спалохала мяне. Вось шалах стаў больш выразным, чутно, як шкрабаюць па сьцяне мякка пальцы. Адале—я здрыгануўся нечакана ад зьвярынага крыку ў калідоры, ад тупату ног. З грукатам бразнулі мае дзверы і нешта шаснула ў парозе. Сама высьлізнула з пальцаў асадка, і я нэрвова ўскочыў. А калі мінуў хвілёвы спалох, я падбег пад дзверы. Ужо ня было шалаху, аднак і не паўтараўся зьвярыны крык, зьнік тупат ног. У парозе ляжала ніцма няпрытомная жаночая фігура. Ня думаючы, я схапіў яе за рукі і занёс на свой мізэрны ложак.

Я замілаваўся пекнатою яе, правільнасьцю рысаў твару, клясычнасьцю брывоў. Пасмачкі цёмна-русых валасоў бурліва ахінулі высокі лоб, паспадвалі на поўхудыя шчочкі, схавалі напалову бялюткія вушкі.

Ах! каб я быў мастак хварбаў, каб я быў Рэмбрандт, Вечэльіо ці Рубэнс! Я-б тут-жа зараз намаляваў-бы ў дзівосных няведамых жорсткаму воку, практычнаму сэрцу магутных хварбах нявіннасьць жанчыны. Я-б паказаў жанчыну ўва ўсёй яе прыродна-маральнай прыгожасьці, я адрадіў-бы жанчыну ў мастацтве! Гледзячы на маю няпрытомную жанчыніну фігуру пераможным сьветлаценьнем я даў-бы няўмірушчасць яе такой, якою яна ёсьць—нявінна-чыстаю, праме-ністаю. У гэтым сьветлым бязьмежна-любым вобразе яе я даў-бы сынтэз нашага жыцьця—хай-бы тады людзі глядзелі. Няпраўда! каб чорствыя сэрцы тых, што прагнуць фізычнае нікчэмнасьці, каб людзі, якія зрабілі з нявіннасьці тэму для брудных анекдотаў падчас выпіўкі ў піўной, у перапынку паміж заняткаў у канцылярыях, у антрактах бытавое п'есы, у акадэмічным тэатры, на вуліцы і дома, няпраўда! каб яны не адчулі тады ўсяе паскуднасьці свае анекдотычнасьці, усяе глыбіні свайго падзеньня. Няпраўда! бо перад імі быў-бы згушчаны ў хварбах жыцьця вобраз неабдымны, магутны, далёкі ад усялякіх пашквіляў. Я адчыніў-бы дарогу ў іх сэрца, я зрабіў-бы іх людзкімі. Чыстата, нявіннасьць, сьветлая магутнасьць—то-ж само жыцьцё наша, шматчыннае вялічэзнае жыцьцё ў вобразе жанчыны!

Прытомнасьць не варочалася ў незнаёмую. Тут толькі я зразу-меў усю карысьць мае хатняе аптэчкі. Абарочваючы з нэрвовае пасьпешнасьці бутэлечкі, я не адразу знайшоў нашатыр. Таксама нэрвуючы, я прыўзняў лёганька з падушкі галаву ў чырвонай хустачцы і даў панюхаць. У шклянцы на сталае было крыху вады. Я пырскануў у твар і зноў даў панюхаць з бутэлечкі.

Я глядзеў на быццам застыглы абрыс твару і чакаў. І ў адказ на мае чаканьне незнаёмая пацянулася; густыя расьніцы зарухаліся; расплюшчыліся вочы, глыбокія і блізка-родныя. Зрок упяўся ў мяне і задрыжэў—зжахнуўся. Рукі ўзьняліся, як-бы хочучы ад-пхнуць ад сябе каго і млява ўпалі па баках. Расьніцы зачыніліся і высока ўздымацца й ападаць пачалі грудзі.

Я яшчэ пырскануў вады. Расьніцы паўадчынілі сваё багацьце—спалохана-смутныя вочы—і жанчыне ўздыхнулася глыбокім палегчальным уздыхам. Ёй гавінна была зьвярнуцца зараз прытомнасьць. Яна працнецца—гэткая дзіўная, цяпер беспарадная. І малюючы сабе абуджэньне, я адчуў саромлівасьць. А калі яна паварухнулася і

разам з тым натхніўся ўвесь твар яе, мне стала зусім сорамна стаяць тут і глядзець на яе. Я канчаткова замяшаўся, адышоўся да сваіх папер на сталі і пачаў бязуважна перагортаць іх.

II

Яна расказала мне пра сваё жыццё. Так проста гэта было. Я не настойваў, нават не прасіў яе словамі аб гэтым. Але яна вычитала мабыць у маім поглядзе — і яна расказала.

Дачка беспрацоўнага і наймічкі. Паваложжа. Голад незабытны. Людзі сыплюцца, як сьпелыя яблыкі з дрэва пад восень.

— Мне было толькі пятнаццаць год...

Творчае выбражэньне маё дадае да хварбаў малюнку. У маім уяўленьні ён прымае жудасны абрыс. Барацьба чалавека з жорсткаю бязьлітнаю прыродаю. А ў асяродку гэтае барацьбы беспарадная дзяўчынка з беспрацоўным бацькам і наймічкаю-маткаю... Доўга змагаецца з страшэнным ворагам слабенькі чалавечы арганізм. Гінуць у апошніх муках блізкія, сваякі, знаёмыя... Сабакі жывяцца чалавечым мясам, варонам — лахва. Арганізм чалавечы ўпарта трымаецца за жыццё. Калі ўчора сабака еў чалавека, а варона выдзёўбвала вочы, дык сёння чалавек, згробшы ўсю моц, злавіў і праглынуў варону, а на заўтра чарга прышла на сабаку. Сабачым мясам і карою заміж хлеба чалавек працягваў палкасьць жыць.

— Памёр... страшна памёр тата... А яшчэ страшней мама.

І бяз слоў яе я бачу як злосны, звяр'яцелы з голаду сусед, ня бачачы каля жанчыны абаронцы, кастыстымі непамерна даўгімі пальцамі хапае за горла няшчасную... Заняжывіўшы сваю ахвяру, вар'ят з радасным бляскам у ваччу пачынае наядца пасьпешна, палокуючыся, давячыся. А калі нечалавечая прагавітасьць задавальваецца, бляск у ваччу ў людаеда цьмянее, на шчокі выступае падазроны румянец; і толькі гэты апошні хаваецца пад выступіўшым зараз потам, як пад'еўшы чалавечага мяса, людаед цяжка падае на цела свае галоднае ахвяры, каб больш ужо ня ўстаць.

— Я была зусім слабая... Я бачыла матчыну пагібель, і не магла адхіліць яе... Ціхая няпрытомнасьць заўладала мною. Ачунела ў чыстым прасторным пакоі новае чыгуначнае больніцы. Тады, як да мяне звярнулася жывое здаровае адчуваньне, тады я дазналася пра ўсю гастрыю сардэчнага болю. Цяжка стала... Жаль па бацькох, вялікі жаль сьціснуў сэрца. Я заплакала. І часта гэтак плакала ўцішку, няпрыкметна. Міласэрная сястра заўважыла аднаго разу і пачала супакойваць. Яна доўга гаварыла, гэтак ласкава і добра, што я ўслухоўвалася ў яе спагадлівы голас і да мяне памалу пры-

ходзіў спакой. Праз месяц я выпісалася,—камісія Памгол выправіла мяне сюды. Працавала па дзіцячых садох і дамох, нарэшце, вось паступіла на гуту.

Я маўчаў. У мяне не знаходзілася слоў ані, каб запытацца ў яе. А запытацца пра шмат што хацелася, хоць усё, пра што яна апавядала, было зразумела. І я маўчаў, і ад гэтага маўчанкі зноў няёмка было мне перад ёю, вялікаю, сьветлаю гэраіняю. „Яна гатова падумаць, што я зьневажаю яе“, падумалася мне. Я хутка, ня глядзячы ў вочы ёй, спытаўся:

— Ці добра-ж вам цяпер жыць?

Я ня слухаў адказу. Мне нешта падказала, якое я недарэчна-бязглуздае запытаньне даў ёй. Ці-ж трэ́ было пытацца, калі яна ўся вась тут гэтка са сваімі ўспамінамі аб даўнешным, мінула-жудасным жыцьці. Яе голас гучэў чырвона-гарачымі зваўнамі ў маім сэрцы, і мне было радасна і чамусьці разам сумна. І яшчэ больш зрабілася няёмка за сваё запытаньне. „Вось пра што трэба запытацца, ці ведае яна пра сёньняшнія“. І я запытаўся.

Яна пачырванела трохі, быццам ёй цяжка было адказваць.

— Можа нельга сказаць і можа мне гэтага зусім не патрэбна ведаць, дык ня варта, не кажэце.

— Не, зусім не... Чаму вы гэтак думаеце? Проста ня добра... ня хочацца ўспамінаць.

— Дык і ня трэба...

— Не, чаму,—пераняла яна мяне на паўслове,—я скажу. Гэта мне ня цяжка. Ну, вось, слухайце. Гэта ўжо трэці вечар... Раз я была ў клюбе на вечары. У мяне забалела галава і я пайшла дадому. На адным рагу вуліцы за мною назіркаў пайшлі двое. Праз усю дарогу я не азіралася, але чула, што яны йшлі за мною аж да самае кватэры. Другім разам—я была ў тэатры... У перапынку адчуваю як быццам хто ўпаіў у мяне свой погляд. Я паглядзела кругом—нікога, зірнула ўгару—на другім ярусе сядзяць тыя самыя два, што ўвязаліся за мною некалі, як я йшла з клюбу. Не дабыўшы да канца, я пайшла з тэатру. Сёньня ўжо трэці вечар... Ідучы з вячэрняе школы, чую раптам ззаду ў сябе пасьпешныя крокі. Азіраюся—якая злосная нечаканасьць: адзін з тых двух з тварам злачынца, грубы, высокі. Па яго стараннасьці, па тым, як ён пашыраў крок, я магла дагадацца, што ён хоча дагнаць мяне. Я шпарчэй—і ён таксама. Мне зрабілася боязна. Чую, што вось-вось дагоніць ён мяне, калі бачу адчыненыя ў калідор дому дзьверы. Я парашыла і, імгненна зьвярнуўшы, забегла ў калідор. Якую часіну стаяла я, ня чуючы майго ворага. На вуліцы было ціха і спакойна.

Мой невядомы вораг відаць пайшоў далей, калі ўбачыў, што няма мяне, але я наперад думаю—правяру. Паціху пераступаючы паўз сьцяну (вы, мусіць, чулі тады,—дзяўчына пачырванела), я не дайшла яшчэ да дзвярэй, як з страшным крыкам ён ускочыў у калідор. Я бразнулася ў вашыя дзверы і ўжо памятаю толькі, як вы мне пырскалі на твар вадою. Як бачыце, нічога асаблівага тут няма, каб я не магла расказаць вам.

Яна зноў крыху пачырванела, а ў ваччу то аддальваўся, то набліжаўся асабліва выразны, загадкавы бляск.

— Хто-ж ён можа быць?—уголас спытаўся я.

— Ува ўсякім разе нядобры чалавек. Аднак мне час ісьці. Прабачце мне за клопаты, што прынесла вам.

— Калі ласка... Не, зачым... Якія гэта клопаты...

Словы блыталіся ў мяне, я ня мог складна і прыгожа адказаць ёй на словах. Толькі пасля трохі, я апанаваў сваімі словамі і спытаўся:

— А цяпер вы не баіцеся йсьці адна? Я правяду вас да кватэры.

— Можна не... Не, мне боязна аднэй. Але-ж я столькі клопату нарабіла вам, што проста баюся згаджацца. Вы чалавек заняты, вунь колькі работы...

Цяпер яна замяшалася і слоў больш не знайшлося даказаць, што думала.

— Я вас не магу пусьціць адну,—я ўзяў-бы на сябе вялікую адказнасьць,—пажартаваў я.—А што датычыцца работы, дык у мяне яе ня гэтак ужо й поўна. А каб і поўна было, хіба-ж добра выпхнуць вас адну на вуліцу ўночы. Можна толькі вы не дазволіце...

Я глядзеў на яе і ў маім поглядзе ня было й ценю тых жартаў, што прарваліся ў словах. Яна адказала на мой погляд сур'ёзнасьцю сталых, блізкіх паміж сябе людзей.

— Вельмі дзякую вам... І буду яшчэ больш удзячна...

— Ну, дык я вас правяду,—весела перапыніў яе я, і апануўся.

Яна пайшла папераду, а мне трэ' было замкнуць пакой і я гукнуў пачакаць. Замкнуўшы дзверы, я дагнаў яе.

— Вам ня будзе боязна йсьці са мною? Не? Уявеце сабе, што ідзяць з братам.

— З братам?—перапытала яна.—О, вядома, з братам гэтак добра... брат заўсёды абароніць, а пры вас я не баюся нічога.

Яна бачыла ўва мне надзейнага абаронцу, але часта і як-бы так сабе пазірала на бакі і назад. Наша гутарка не прыпынялася. Толькі калі дзе на поваратцы вынырне неспадзявана начная фігура, яна змоўчыць адну паўхвіліну ды цесна прытуліцца да мае рукі.

Да кватэры на вузенькім завулку дайшлі бяз усякіх эдарэнняў. Мне нават здалося, што надта хутка прыйшлі, хацелася пабольшыць дарогу. Яна ўзяла маю руку каб адвітацца.

— Яшчэ раз дзякую... І—бывайце!..

— Бывайце!..

Больш я нічога не пасьпеў сказаць. Яна пасьпешна хляпнула дзвярыма, а я марудна паволі завярнуўся да хаты. І йдучы ў галаве вытыкаліся з думкі ясныя вобразы:

— Якая яна любая, сьветлая...

І быццам разважаў з нейкім пасья:

— Няўжо-ж мы выпадкова сустрэліся, як сустракаюцца людзі ва ўстановах ці, напрыклад, каля чыгуначнае касы, каб разыйсьціся і забыць адно пра аднаго. О, не! гэта была-б высьмешка лёсу. Бо яна-ж такая сьветлая, любая...

Спаць не цягло і думалася, што яшчэ рана. Хацелася доўга і павольна хадзіць па безлюднай вуліцы. Хацелася сузіраць у думках, не пакідаючы любовы вобраз дзяўчынін.

Было па другой гадзіне.

III

Ураніцы я ўскочыў з ложку, як кіпнем апараны: было па сёмай гадзіне. Да таго ўжо звык я, што як толькі находзіў час уставаць, я прахапляўся.

Зрабіўшы пад гучны сон маіх суседак па кватэры свой няскладны туалет, я ўжо наладзіўся ісьці ў сваю часыць, калі мяне раптам зарупіла адчуваньне забыўчасьці. Хвілін мо' пяць стаяў я і раздумваў, успамінаючы, што мне конча патрэбна ўзяць. Пры гэтым мой погляд спыніўся на сталё, дзе ляжалі мірна розныя паперы і дзе ў мастацкім непарадку займалі значную палову стала кнігі. Во, кнігу!.. Учора я абяцаўся прынесці чырвонаармейцам апошнюю новую кніжку. На памяці адразу палягчэла. Думаючы зусім ужо пайсьці, я ўзяў кніжку, але тут кінулася ў вочы папера, што прылеплена была на шыбу знадворку.

Я нахіліўся і прачытаў зусім няпісьменныя літары, вось якраз літары, а ня словы, бо апошнія выказваліся толькі праз нязначную частку літар. На кавалку паперы хэмічным алоўкам пры дапамозе сьпіна таго, хто пісаў, было вытворана наступнае:

«Скжы што цбе пці прымусіла вечар з Ею Тады мы будем гварыць ні дума вілац адказ затра рана ля дому хлапчук.

Нож Гірка».

— Дужа!—ня сустрымаў я, каб уголас ня выказаць свае думкі аб гэтым прадукту творчасьці з-пад мосту. А ўсё-ж збор гэтых

літар бяз усякага знаёмства таго, хто пісаў, са знакамі прыпынку, хоць напісаны і крыва—управа і ўлева, усё-ж паказваў на рашучасьць напісанага, пра тое сьведчыла з гусінае яйцо кропка, што стаяла пасля ня менш выразных подпісаў. І з тым разам успамянуўся ўчарашні вечар, і жадалася, каб ён прыйшоў ізноў і ня прыходзіў больш ніколі.

„Што пагрозы... Шчасьце!.. Хіба можна не жадаць яго?..“ Яна гэткая нязвычайная і ў ёй жыцьця так поўна. Не, я не магу забыць пра яе, бо й за кароткі час яна пакінула ў маім жыцьці вялікі сьлед. Сэрца-ж ня камень.

Гадзіньнік паказваў пад восем. Я пакінуў так, як была, пісульку і пасьпяшыў на службу.

Вышаў на шэранькую імгліваю вуліцу. Каля ганку, хутаючыся ў дзіркі і чакаючы на нешта, паглядзеў хлапчук. Я на хвіліну затрымаўся, прыкурваючы цыгарку. Хлапчук падыйшоў блізка і сіпла-завучаным голасам праўякаў:

— Пісульку!..

— Скажы таму, хто цябе прыслаў, што ён дурань, гэткі-ж, як і сам ты.

І я гэтак выразна ўзняў руку з паленым запалкам, што хлапчанё ўраз змылася з вуліцы.

„Цікава, пачатак зусім як у авантурным рамане з рознымі выкрунтасамі. Але аба мне дык глупства. Вось яна... Абавязкова трэба наказаць. Га!.. Як-жа як накажу ня ведаючы адрас і імя, быў-бы цікавы нумар пошце.

Але хутка думкі завярнуліся ў другі канец:

„Усё гэта глупства“.

Бадзёра прышоў у роту, узяў ад дзяжурнага рапарт.

Да цямна час аддаў на службу.

Толькі прыпыняеш работу, як устае быццам-бы з туману і набліжаецца ўва ўсёй сваёй чыстаце ясны і дзіўны вобраз жанчыны. Яна. І хочацца, каб ня зьнікаў ён, каб быў цэнгле са мною. Хочацца сказаць яму ціха і любя:

— Пабудзь, ня йдзі... дарагая, родная. Ці ведаеш, ці дагадваешся.

Прышоўшы да хаты, я запаліў лямпу і зірнуў на вакно. Што за ліха!?

Каля першае пісулькі прылеплена была другая, трохі меншая на памер, але напісаная гэткімі самымі крывымі літарамі. У канцы пісулькі прыпісана: „Памятай“, а ніжэй тыя самыя: „Нож Гірка“.

„Ну гэта, здаецца, больш праўдзіва сказана, падумаў я. „Чаму ня прыняць парады ад добрых людзей“.

Я ўсё яшчэ схіляўся да жартаў. Ды дзе відана, каб па гэтых пісульках ды я мог баяцца некага. Як-ні-як, а ня верылася ў тыя вынікі, аб якіх пачціва мяне папярэджвалі. Другую пісульку я пакінуў таксама, як і першую.

Сёньня не хацелася нікуды йсьці. Я прысеў да стала і разгарнуў лісты паперы. Перачытаў апошні напісаны разьдзел. Усё гэтак будзённа і гэтак няцікава. Вобразы не давалі ўзьлёту ўнутраное радасьці, радасьці перамогі над словам, над думкаю. Перад вачыма маляваўся ўсё больш выразна і яскрава вобраз... Прастата, прыгожасьць, поўная адданасьць жыцьцю... Вобраз усё бліжэй і бліжэй набліжаецца, нясе з сабою радасны спакой. Рысы жанчыны—кволай і магутнай, ясьнеюць, ажыўляюцца і кожная настойна мякка гаворыць аб жыцьці. Толькі аб жыцьці.

І гэтак ня хочацца працаваць. Забываецца пра пісаньне, адсоўваецца глыбока ў далі абкружаючае. Зачыніўшы вочы яшчэ лепш: бліжэй, здаецца, прыгажэй, ясьней! Вочы—агнёвая аздоба—хмялюць шчасьцем, сьпёкаю жыцьця. І ад гэтага яшчэ больш чысьцее люстранасьць іх,—пышнота! Хочацца глядзець у іх бясконца, бяз меры, хочацца гладзіць пышныя валасы, бровы, а ўсю—узяць кволаквола, пяшчотна прытуліць да грудзей, да сэрца... Толькі прытуліць... ды праказаць: „Любая, дарагая!.. Колькі раздолья ў шчасьці!.. Жыцьцё!“

IV

Сустрэў яе. Гэтак неспадзявана.

На дварэ было весела. Людзі з адзнакаю спачыну ў няхуткіх рухах сноўдалі па вуліцах. Приемны дзень прыгожа настройваў. Цягло ўліцца ў людзкое бурленьне, цягло зьліцца з вясёласьцю, з жыцьцём. Але я лавіў сябе на гэтым жаданьні: „Хочаш сустрэцца з ёю... Ня людзкое бурленьне, а яна, толькі яна“...

Бойка гандлявалі магазыны, крамкі. У цэрабкопаўскі ўнівэрмаг уліваюцца і выліваюцца два жывыя струмені. Дзьверы раз-по-раз рыпаюць і бразкаюць. А з магазыну цячэ на вуліцу гул-шум. За галоўнымі ўперадзе я зайшоўся ў магазын. Ня думаў купляць нічога,—мяне вабіла жвавасьць рухаў, мяне арганічна зьвязваў з сабою людзкі натоўп. Паўз мяне шорхаліся ўзад і ўперад, погляды ўсіх плылі міма, за цяжкія прыкрамкі, дзе гнялі паліцы горы тавараў. Раптам на мяне дыхнула гэткім знаёмым і блізкім, на сэрцы стала гэтак прыгожа. Я азірнуўся і погляд затуманеў з дарагое радасьці.

— Яна!

Мы любя прывіталіся.

— Купляць прышлі?

— Не... Паглядзець, як хто купляе. А вы?

— Ужо купіла. Вам ёсць час? Хадзем.

Яна не прычакала майго адказу і патаварыску пацягла за руку.

Выходзячы з магазыну, мне ў сэрца кальнула гостра небяспека. Я азірнуўся: і нікога й нічога такога ня ўбачыў.

Яна не заўважыла, што я павярнуўся быў—гаманіла з такім пачуццём шчырасьці і весялосьці, што я забыўся пра свае адчуваньне і ўвесь паддаўся блізкасьці яе са мною. Яе радасьць была і мая, а шчырасьць сыцірала ўсе межы няёмкасьці. Было гэтак вольна і любя.

— Хадзем да мяне. Вы-ж ня былі ні разу яшчэ. Сходзім.

Я гатоў быў ісьці, куды яна толькі захоча. Але на дварэ было лепш, пакой ня меў і на сотую частку тае прывабнасьці. Ёй сказаў:

— Сёньня лепш на поплаў ці ў лес. Бліжэй да прыроды, на сонца, у паветра.

— А праўду кажаце. Я толькі забягу на кватэру, пакіну пакунак. А мне здавалася абы дзе адпачываць, толькі-б адпачываць.

Я пачакаў ля кватэры, яна хутка выбегла і мы пайшлі.

Выходзячы за горад ажыўленьне людзкае паволі гублялася. Менш і менш сустракалася гуляшчае публікі. Сялянскія вазы ехалі ў горад і адтуль варочаліся ўтомна, як-бы не хацелася да хаты.

За горадам было менш пылу і непатрэбных пахаў, лягчэй было паветра. Грудзі палегчана ўдыхалі пахучую сьвежасьць. Вабіла вока неразрыўная зеляніна: прысады, трава. Багатая, пышная расьліннасьць клікала заўзята да сябе.

Тут было зусім ціха. Поўнасьцю адчувалася, што адпачываеш цэлам і думкамі. Толькі—закаханае сэрца, адказ яму і гэткая любая стане тады і зразумелая прырода.

Я ўзяў яе пад руку. Мы йшлі моўчкі і сузіралі. Сузіраньне было лепш за гутарку, у сузіраньні бліжэй былі адно да аднаго.

Гэтак сама моўчкі зьвярнулі мы на сьцежачку ў палетак.

Спакой лёгка і бадзёры ўладаў мною. А потым мяне ахапіла гарачая хваля жаданьня быць яшчэ бліжэй да яе, быць непарыўным з ёю. На ўвесь узрост устала ў гэтым жаданьні пачуцьцё кволасьці, спакойнай і кахаючай да яе.

Яна сказала нешта, а я не дачуў і прасіў пераказаць.

— Я кажу, як тут добра і што сапраўды ня шкодзіла-б гарадзкому жыхарству, асабліва рабочым, у сьвяты і дні адпачынку ісьці на цэлы дзень сюды.

— Праўда, рабочым патрэбна, а вось...

Я замоўк, успамінуўшы пра маіх аўтараў пагражаючых пісулек. Яна чакала, што я скажу. Мне-ж не хацелася гэтым успамінам парушаць прыроднае ўрачыстасьці, але насупроч свайму хаценьню сказаў:

— Такіх людзей, як тыя зладзеі, я-б ня пусьціў сюды. Я выкінуў-бы іх зусім з гораду ў глухое бязлюднае мейсца, хай-бы паспрабавалі там узяцца за сваё рамяство.

Яна трохі спяхмурнела пры гэтым.

— Ну, а як вы лічыце?

Я расказаў ёй пра пісульку, хлапчука і пра другую перасьцярогу. Пры маіх словах яна азірнулася і мне здалося,—я ўбачыў на яе твары боязны цень. Я азірнуўся разам з ёю.

— Яно праўда, але не кажэце пра гэта, я баюся.

Пасьля яе слоў якраз за сьцежачкаю ў аўсе зашамцела і крокаў за дваццаць наперадзе выбег калматы вялізны сабака. Ён замармытаў на нас і зноў вільнуў назад, схаваўся ў разоры.

— Не кажэце больш пра гэта, — прасіла яна.—Нас могуць пачуць.

— Пачуць... А каб і пачулі, хіба гэта няпраўда ці што?

— Праўда, але няхай сабе... Ня трэба казаць...

Я пачынаў падазраваць нешта. Але як і што?..

І падазраючы рабілася больш шкода яе. Вялізарны наплыў кволасьці апаноўваў мною. Я ня вытрымаў і сказаў:

— Якая вы любая, якая блізкая мне. Не такая, як усе,—і я ня гэтак гаварыў, як трэба...—Я моцна кахаю вас! Так моцна, шчыра і праўдзіва кахаць можа толькі брат сястру. Вы будзеце мне за сястру?

Яна маўчала, але па твары відаць было, што робіцца на сэрцы. Зьмена выказаў лёгка і глыбокіх, спагадлівых і родных казала, што словы мае знайшлі сардэчны водгук. Тады я загаманіў далей.

— У мяне была сястра гэтка-ж, як вы. Колькі радасьці і шчасьця давала яна мне сваёй работаю, сваім жыцьцём. Яна была мне за непазбытную крыніцу весялосьці, маладое энэргіі, яна была само жыцьцё. Бывае—засумуеш калі—ці мала што здараецца—а яна прыбяжыць, вясну ўнясе з сабою, сваёю пасьпешна-журкотнаю гаворкаю, з сястрынай ласкаю. Я захапляўся яе настроем, я гатоў быў скакаць разам з ёю па хаце, як хлапчук. Яе ўжо няма... І з ёю ў магілку ўвайшоў мой заўсёдышны спакой. Але як толькі я ўбачыў вас, перада мною ўстаў сятрыны вобраз—чыстае, нявіннае дзяўчыны. Я пакахаў вас так, як кахаў некалі сястру, я ў вас сустраў яе. З першага вечару я ведаў, што вы такая. Яшчэ тады, як вы

ляжалі няпрытомная на маім ложку, я сказаў сабе: „Вось табе сястра“. Увечары, праводзячы, я сказаў: „Увече, што вы йдзяце з братам! Але потым я сябе пераконваў у сур'ёзнай рабоце, што не, ня можа гэтага стацца. І я баяўся, што забудзеце вы пра нашу сустрэчу, і мы больш ня ўбачымся ніколі. З цягам дзён я прымушаны быў пераканацца ў працілеглым. Перад вочы часта ўставаў ваш вобраз. Самыя светлыя, самыя лепшыя жаданні й пачуцці апаноўвалі мною і зусім інакшым я бачыў свет, людзей, жыццё. Сёння больш, чым калі, адбіваецца гэта на мне... Скажэце хоць адно слова... толькі адно.

— Брат!.. Мой брат...

Сьлёзы, мабыць сьлёзы радасці ці можа спагаданьня выступілі на вочы. Галоўка ў пышноце валасоў схілілася мне на плячо і ціханнячутна яна заплакала.

Я дагадаўся пра гэта, але словы суцяшэння ня йшлі з вуснаў. Я думаў: „Э радасці... Няхай плача“.

Яна плакала, а я гладзіў яе валасы, кволую шыю, плечы. І—нібы гэта лепш за словы ўздзейнічала—яна прыўзнялася ад пляча. Вочы заплаканы, але затое якая глыбіня ў іх чыстая, усё адно, што ў рэчцы, якая цячэ па жвіру; бы сьлёзы змылі ўсё, што туманіла яшчэ іх, што пляміла дарагую люстранасць.

Асьцярожна, як дарагую крохкую рэч, я ўзяў яе мілую галоўку, і шчыра-люба пацалаваў у лоб. Яна мякка абняла мае плечы. Твар праясьнеў, пасвятлеў, і ўся яна стала поўная самых лепшых парыванняў. Шчасце нязьмернае, нявыказнае, ахапіла мяне—я глядзеў і наглядзеўца ня мог на яе. Была яна гэткая праменістая, ясна-сонечная. Перад ёю паблякла, здаецца, святло ад сонца, прыгожасьць хварбаў навокал сацмянела перад яе раскошнаю і простаю, бо нявіннаю, пекнаю.

— Мой брат,—так квола-квола яшчэ раз прашаптала яна і паглядзела працяжным любым поглядам.

Збоку пачуўся тупат. Энойдзеная сястра прытулілася да мяне. Гэтага разу яна ня страціла прытомнасці, ня ўпала, яна толькі цясьней прытулілася.

Я дагадаўся па зладзеяватай мордзе таго, што йшоў, што ён адзін з тых. Я машынальна сунуў руку ў кішэню, дзе ў мяне заўсёды ляжаў браўнінг.

Той, відаць, наважваўся падыйсці, але, убачыўшы вельмі зразу мелы рух мае рукі, зьвярнуў са сьцёжкі.

— Дасі адказ!..

Два толькі словы, праказаў ён, такія людзі—скнары на словы, як ніхто.

Мы хутка забылі пра гэта...

Сьцежачка праз невялічкі поплаў цягла ў лес. Я зьвярнуў увагу на гэта, і мы пайшлі павольна. Любаваньне хараством прыроды было поўнае, гэтак блізка і зразумела было жыцьцё. Мы бегалі, як дзеці, па поплаве, і рвалі палявыя кветкі і, седзячы пад маладой бярозкаю, слухалі, як шуміць-шалпоча лес.

V

Ужо ўпацёмку правёў яе да дому і нехаць вярнуўся ў свой пакой. Прыўзняты настрой панаваў ува мне. Магутная моц адчувалася ў думках і ў рухах. Здаецца, за што-б толькі ня ўзяўся, дык выканаў-бы ў самым хуткім часе і самым сумленным парадкам.

Але раптам мае адчуваньні і жаданьні другі за сёньня раз працяла блізкасьць небаьспекі. Страшэнна заняла сэрца. Боль, вялікі, прыкры ўпусьціў у яго гострыя кіпці. Сэрца папярэджвала пра небаьспеку для сьветлых часінак.

Я кінуў усю работу, яшчэ й не пачынаючы, і шпарка вышаў. На дварэ было сьвежавата, але гэта зусім мала чапала мяне. Я думаў пра другое.

Куды пайшоў я і куды мог пайсьці?

Мне была адна дарога. Я нават ня цяміў як сьлед, чаму я вышаў. Сэрца падначаліла сабе волю, паказала дарогу. Куды-ж я мог ісьці, як ня туды.

Людзей было поўна на вуліцы, але я ледзьве прыкмячаў іх. Адна думка калом стаяла ў галаве: боязкасьць аб ёй, небаьпека аноў страціць знойдзеную радасьць.

Засталіся ззаду закопчаныя ліхтары асьветленае вуліцы. Вось і завулак, глухі цёмны.

Уперадзе пачулася гаворка. Я прытуліўся да варот. Гаворка набліжалася. Адзін голас, як у асіплага сабакі, я чуў сёньня раз. Прыслухаўся.

— Залавіць „шамкоў“ і дзербалызнуць. Я бяз мухі не пайду.

— Трохі менш панскае ахкасьці. Дзернуць будзе. Хоць яна мне і сястра, а я ня я буду, калі...

Голас прыпыніўся, і яны зарагаталі агідна. Другі, канчаючы рагатаць, сказаў:

— Ха-ха-ха!—вось і сваяўство. Значыць, ты будзеш бацькам свайго небажанняці. Не, лепш мне дай. Будзем шваграмі—ха-ха-ха.

— К тваёй асабістай мацеры ўсе сваяўствы! Калі трэба, буду бацькам уласных нябожаў.

— Учора выпіў, сёння не, заўтра будзе пляшак дзье... — Засыпаў падраным басам не-сваяк.

— Заткні анучаю халяву, бо я ня надта паважаю тваё гарла-дранства.

— Не паважаеш, дык плыў ў піўную. Там аркэстр—якраз дзеля цябе згоджаны—ці ня сыграе часам маршу паваротнага.

Шагі паціхлі. Прывіцелі прыпыніліся на тратуары. У іх відаць распачыналася сварка. Першы—па сваёй упэўненасці і камандаванні старэйшы відаць—адказаў сябру:

— Замоўч, сьвінтух!.. Налеі вады ў плявальніцу, каб харкавіньне ня падала, куды ня сьлед.

— Спаражний, спаражний хутчэй, бо йначай нам сёння не папаласкаць горла.

— Ня примеш мае рады, дык прапалашчу чырвоным паласканьнем свайго ўласнага вырабу. Абліжаш чаравік, каб гэта было іначай, ды будзе позна.

— Чакаю, пакуль набрэшашся.

— Бзыканьне сваё, байбус, аддай якой куме, табе не падыходзіць.

— Ты сам сабе гэта сказаў?

— Басалай, бачыш!..

Гутарка перапынілася. Падэшвы зашкрабацелі няроўна па тратуары. Мабыць тое, што паказаў старэйшы з баякоў другому, было надта сур'ёзным і надавала ймаверы, бо той толькі прамамытаў:

— Кінь... Кончана.

— Гэта люблю. Паехалі...

— М-г-г-г... Што скажа пра гэта твая паважаная сяструня?

Ха-ха.

— Менш сухога балбатаньня, а больш мокрых спраў.

Я ледзьве стрымаўся ў сваім прытулку.

„Нягоднікі! Гадзюкі!“ падумаў я, даючы гэтым самым выйсце справядлівай злосьці.

Асьцярожна, паціху я стаў падкрадвацца. Не магло быць нікага сумненьня, што яны накіроўваліся туды. Пры сьвятле з вокна я ўбачыў, што яны завярнулі ў дом. Даўшы ім зайсьці, я абміраў у кішэні браўнінг і адсунуў засьцяражнік...

Дзверы знадворку былі прычынены—іх не патурбаваліся піць. Я ўвайшоў. З калідору ў пакой дзверы не прыставілі.

шчыльна, але праз вузенькую шчыліну нічога нельга было б убачыць. Засталося толькі слухаць. Я напрудзіў усё самаўстрыманьне, каб не паказаць нячайным шолахам сваю прысутнасць.

Басякі гэта і зрабілі, як умаўляліся. Спачатку размовы я ня мог пачуць, але потым, прыслушаўшыся, я сьціснуў у ярасьці зубы, каб застацца пакуль што там, дзе стаяў. Вось яны прыступілі да справы.

Я ўяўляў сабе, як гэтыя вырадкі прышлі. Адзін раскапусьціўся за сталом на рыплівым крэсьлічку (я чуў, як яно парывала пры рухах), а другі надта для свае няпрывабнае постаці поўразьлёгся без царамоні на ложку. Адзін выстуквае пальцамі аб стол нейкую дрындушку, а другі плюе часта паміж каўткоў тытунёвага дыму, ня гледзячы куды ці на вошта падае плявок. Толькі цяпер я пачаў трохі разьбірацца ў гутарцы.

— Кінь там, ня ў сваты прышоў... А ты, Галіна, кладзі пяцёрку на стол.

„Галіна“. Я ўспамянуў, што яшчэ ня чуў ні разу яе імя. Зусім неспадзяваны адказ здзівіў мяне.

— Пётра, калі ты пакінеш хадзіць сюды. Ці для цябе я, урэшце, жыву?

— Хутчэй сканчай сваю споведзь, ад яе выпіўшым ня станеш.

— Ці спрабаваў ты калі падлічыць, колькі выцягнуў ужо з запрацованага маім дзявоцкім мазалём?

Забывшы пра становішча, я заслухаўся на яе мілагучны, ціхі і крыху сумны голас. Машэньніка-ж відаць ніяк ня кратаў ён, бо ўжо больш рашуча ён прыступіў пасвойму да вырашэньня задачы.

— Я ня живу на твой заробтак. Табе ня шкода, табе хацелася б, каб загінуў брат...

„Брат“... Я гэта слова чуў другі раз ад іх, але першы раз не надаў яму ніякага значэньня. Цяпер мне цюкнула ў галаву... Прыпам'янулася ўражаньне на ёй ад маіх слоў: „Уявеце, што ідзяце з братам“. Як дзіўна яна перапытала. Усё гэта віхорам праймчала ў галаве, і стала няпрыйма. Але праз якую часіну ўражаньне прайшло і я зноў уважна слухаў гутарку.

Яна пераняла:

— Навошта гэтыя словы?

Машэньнік перайшоў на свой уласны тон глуму.

— Ага-а-а! Навошта словы... Каб прымела, дык у ложцы вады утапіла-б. Толькі затое, што з голаду калі прыдзеш пазычыць тратуару ці пяцёрку.

— Ха-ха-ха! З голаду!.. Пазычыць!—зарагатаў на ўсю хату другі.

3. Мурашка № 2.

— Дык не-ж, на зло вось табе буду жыць і на страх такім, як ты. Камсамолачка!..

— Ня пужай, дарэмна гэта. А грошы даваць табе больш я не магу. Цяпер, да рэчы, я сама без капейкі. Ці-ж даўно ты прыходзіў.

Зноў сумна-прыемны з цвёрдымі ноткамі голас працяў мне сэрца. А калі быццам здалёку аднекуль загаманіў грубы пагражачы голас і адначасна пачуліся важкія шагi, а яна ціха-сумна і цвёрда сказала: „Пётра!“—я ня мог устаяць. Мяне пацяг яе голас, захацелася зірнуць на яе, абараніць.

Бяз рыпу адчыніў я дзверы. На мяне зьвярнулі ўвагу толькі тады, калі я быў ужо на сярэдзіне пакою. Яна стаяла бокам к дзвярам і першая загледзела. Твар у яе радасна прасьвятлеў, яна падбегла да мяне. Мабыць, я быў бляды ад нэрвавае напружанасьці за вечар, бо яна спагядліва і баязьліва-хутка папыталася:

— Што з табою? Адкуль ты і чаму ў руцэ ў цябе рэвольвэр?

Я ня даў адказу. Пакаёвыя абставіны—дзякаваць ім—раздурбалі мяне трохі, прагналі з воч ружовы тлум.

Валацугі міргнулі адзін аднаму і ўсталі. Я дагадаўся—ня позна. У руках у іх бліснулі фінкі. Я пасьпешна адскочыў.

— Абаронца знайшоўся,—прагніюсіў старэйшы.

— Пётра!—крыкнула Галіна.

Поўная разважлівасьць уладала мною. Думка сьвідравала, як-бы выкруціцца.

— Рукі ўгору, нягоднікі! Яны ў вас закароткія яшчэ! А не, паспытаеце кулі. Нажы далоў! Раз!.. Два!.. Тры!..

Фінкі пападалі, зазваніўшы.

Я ацэньваў становішча. Ні на хвіліну іх нельга было выпусьціць з воч. Лепшага выйсьця ня было.

— Думаю, што ваша місія тут скончана.

У мяне гублялася цвёрдасьць, а на яе месца заступаў едкі жарт. Яшчэ якая часіна і я выпушчу іх з гэтага становішча. Ня чуў я ці сказала што Галіна на маю гіронію да іх,—вялізарнаю натугаю волі я прымусіў сябе расклакаваць напружанасьць.

— З пакою марш!—закамандаваў я, не адхіляючы рэвальвэрнае мушкі ад мішэні, за якую была мне добра рыжая скурацянка задняга прахвоста.—Ня думайце хітраваць,—казаў я, прапушчаючы іх у дзверы.—Вось так...

Іхныя шагi загрузацелі на калідоры і адгукнуліся слаба з ганку.

Я спакойна замкнуў дзверы.

— Братка!.. Любы!..

Яна стаяла каля мяне, а вочы поўніліся бязьмежным каханьнем.

— Галіна!.. Навошта дазваляць з сабою гэта?

— Любы! Як добра, што ты тут... Ужо-ж мінула.

— Мінула... Хіба гэтыя жудасныя, агідныя фінкі пасаромеліся-б.

— Сядзь, адпачні.

Як паслухмяны сын маткі, гэтак я паслухаў яе. Спакой і сьціш запанавалі нада мною. Я цешыўся ад яе блізкасьці. І як-бы згадаўшы маю думку, і адчуўшы сэрцам маё пачуцьцё, яна прытулілася да мае шчакі.

VI

Я атрымаў яшчэ адну вестку ад іх. У піскульцы вельмі ясна патрабавалі грошай, бо яны добра памятаюць пра здарэньне ўвечары і гэтага не даруюць. Іначай—будуць ужыты меры аж да... Трэ́ было дагадвацца самому. Піскульку заткнулі ў шчыліну ў дзвярах, каб паказаць, відаць, што мэтад зьменены на больш рашучы. Але я хутка немаль забыўся пра гэта.

Мінула колькі дзён. Мне трапілася весьці роту чырвонаармейцаў-экскурсантаў якраз на тую гуту, дзе працавала Галіна. І зусім зразумела, што я сьпяшаўся, а чырвонаармейцы пашыралі крок. Прышлі.

На ўсёй гудзе вісіць гул-шум, праз які ледзьве чуваць галасы рабочых. Вялізарныя печы зіхацяць шматлікімі іскрамі шкла-жыжкі. Яна пераліваецца рэзкаю яснацю, сьляпіць нязвычайнае вока. Ля печай напаўголыя рабочыя спрытна і лёгка соўгаюць у агнёвую гушчу доўгія тонкія трубкі і гэтак сама лёгка вымаюць. На канцы трубка з дзіцячы кулачок чырвоная жыжка. Шпарка-шпарка круціцца трубка ў руках рабочага; нага націскае машынальна на формавы падважнік; расчэпваюцца дзеве палавінкі, ахопваюць агнёвую галоўку на трубцы, якая не пакідае круціцца ў адзін і ў другі бок. Паўхвіліны ня мінае, як пляшка, шклянка, ці ісподачак ляціць у кошычак побач, з якога іх вымае анучаю смуглява-чырвоная дзяўчына. Сэкунду ці дзеве пацірае яна пасудзіну, абрэзвае непамерна доўгае, шпетнае горла, і пляшка набывае свой натуральны выгляд. Пасьля адпаліроўкі пасудзіна перадаецца ў другія печы. Там яна пажыгаецца, набывае трываласьць, звон. Па бакох загнутымі лапатамі яны вымаюцца з печы і аддаюцца ў пакавальню. Цяжка схапіць усю хаду работы, міжволі захапляешся хуткімі і пруткімі рухамі...

Чырвонаармейская хваля заліла ўсе аддзяленьні, а праца не перапыняецца: сіпіць, зьвініць, грукаціць; шкрабацять-стукаюць

адкрытыя зверху дзеравяшкі на нагах у рабочых. Быццам рабочы і не прыкмячае, што дзеецца навокал яго, таксама вымерана-мэтодычна паварочваецца, паціскае, выдзыхвае і адкідае. Але не, вунь стромкую дзяўчынку ў чырвонай хустачцы абстала жывое кола з шэрых шлёмаў—слухаюць. А яна апавядае штось, тлумачыць, відаць, нешта паказвае, паварочваецца.

Галіна. Не магу стрымацца. Неспадзявана для самога падыходжу ззаду і няпрыкметна слухаю. Ціхі праз шум голас перарваўся. Яна схапіла сваю лапату і зачарпнула з печы. Чырвонаармейцы пабрылі па другіх аддзяленьнях. Раптам зьдзіўлены вокліч і дрогкі звон: Я асвойтваюся ў абкружаючым і бачу: яна стаіць ля пабітае пасудзіны і глядзіць на мяне.

— Ты—тут... Няхай-бы-ж падышоў адразу ці лепш зусім ня прыходзіў. Бачыш, чаго нарабіў.

— Ня бойся!.. З пэнсіі вылічаць!—крыкнула, як глухой, таварышка.

— А я йначай і ня думала,—ладна. А ў нас сёньня ў клюбе спектакль. Прыдзеш?

Яна падступілася блізка і, ня даўшы адказаць, цішэй сказала:

— І я буду на сцэне.

Я паціснуў яе жорсткую з мазалямі руку. Таварышкі заўзята пароготвалі, гульліва пазіраючы на нас. А калі я пайшоў, усьлед мне зазвінела гучная песня...

Змрок вечаровы пачаў ужо завешваць чарнатою маё вакно. Я сабраўся йсьці, але яшчэ сядзеў і аб нейчым думаў, як мне нехта закрыў рукамі вочы. Я паспрабаваў расчাপіць пальцы і выслабаны галаву, але рукі трымалі моцна. Я ірвануўся, крэсла перакулілася, і я ўпаў на падлогу. Нехта зарагатаў весела ззаду. Мяне за шыю ахапілі дзяўчыніны рукі.

— Ты ня злуеш? А? Скажы не. Ну, я чакаю. Так і скажы: не.

Слабенькую запальчывасьць як ветрам зьдмухнула—я-ж ня можа злаваць на яе.

— Нельга-ж гэтак пазладзейску ціха прыходзіць да свайго прыцеля,—праказаў я, устаючы.

— Які ты сярдзіты. Я ня ведала.

— Вось будзеш ведаць, часцей приходзь гэтак.

— А я зусім не пайду, сам тады хадзі.

— І я буду сядзець дома.

— І сёньня ня пойдзеш?

— І сёньня не пайду.

— Я так і ведала. Добра, што зайшла. Не, гэта нікуды ня варта... Я бяру ўдзел, а ён і вухам не вядзе. Хоч-ня хоч, браток, а мусіш ісьці. Там ужо як захочаш—будзеш глядзець ці не, а йсьці павінен.

— Мабыць нічога ня зробіш.

— Зусім нічога!.. Я пайшла.

Яна ўхапіла свой клуначак са сцэнічнаю вопраткаю і лёгка пабегла з пакою. Жвавасьць і бадзёрасць, радасьць і вяселье адно была яна ўся сягоньня. Настрой яе рабіўся маім настроем, як магнэсам цягла мяне за сабою...

Сядзячы ў клюбе пад бадзёрыя сьпевы камсамольцаў, хацелася ўсхапіцца з лаўкі і нешта зрабіць гэткае энэргічнае, што было-б у тахту і сьпевам, і майму настрою. І ўспамянуў:

— Ты-ж ня выдумай уцячы, бо шукаць другі раз ня буду.

Гэта жартачкамі сказала яна, пакідаючы мяне.

Нарэшце, узьвілася ўгару заслона. Пачатак звычайны, як і на ўсіх аматарскіх сцэнах. Шэранькая бытавая п'еска, нельга сказаць, каб напісаная добра. „Акторы“ са скуры вылазяць, але намагаюцца даць нешта сцэнічнае. Надуманасьці шмат, штучнасьці. Сюжэт таксама ня цікавы, ды й ня новы: сірата ў кулака служыць; сын прыстае штодня, знушчае, а яна кахае такога, як і сама, батрака-камсамольца. Сюжэт просьдзенькі і тэндэнцыйны. Але колькі сілы пачуцьця ў горы і каханьні сіраты-батрачкі! Як гэта мяжуецца адно з адным складна, колькі шчырасьці! Гульня пачуцьцяў вабіць, прыцягвае да сябе, уяўляецца, што на сцэне сапраўды яна, а ўсё наўкола—толькі дэкарацыі. Сірата сапраўды перажывала глыбокую драму, бо рухі былі гэткія простыя, жывыя, распач і надзеі—гэткія праўдзівыя. Уся зала сядзела ціхутка і лавіла чорна-гарачыя словы. Так, яна вынесла на сцэну сваё пазасцэнічнае жыцьцё—вось чаму і ўсе іншыя асобы са сваёй штучнасьцю толькі абсталяваньне для яе перажываньняў. Быццам ня бачыць яна ні публікі, ні асоб у п'есе—твар яе жыве пекнаю, радасьцю жыцьця. Пачуцьцё і каханьне перамагаюць усе нягоды, і заслона падае. Бура з воплескаў ляціць на сцэну.

І калі пайшлі, яна была ўсё тая-ж самая.

— Ведаеш?—раптам перарвала яна рэзка і цьвёрда свой настрой.—Ведаеш, у чым абвінавачваюць тваю сястру?

Я быў пад уражаньнем нядаўнага і адказаў:

— У чым? Ня ведаю... Навошта ты гаворыш?

— Яе абвінавачваюць у... прастытуцы і, як на жывога сьведку, сьнасылаюцца на цябе.

— Мяне ў сьведкі?!

— У завком прыслана невядомым пісакам заява.

— Галіна!.. Яны... Яны зрабілі.

— Не кажы нічога... Глупства. Я гэта сказала так сабе.

— Не і не. Трэба пакараць іх.

— Брат... Ня трэба. Давай гаманіць пра іншае. Як табе сёння ўпадабала наша пастаноўка?

Я ня мог атрапінуцца ад нечаканае весткі, гніюсны ўчынак узбурыў мяне.

— Добра, вельмі добра. Я не прамінуў ніводнага твайго слова.

— Так?—прыўзнята-дрыготкім голасам спыталася яна, і прасіла:—Зайдзем на сквэрык. Мне гэтак хочацца пасядзець пад дрэвамі.

З гэтых слоў пасярод нас вырасла нешта вялізна-магутнае і падначаліла сабе. Не сказаўшы ні слова, я пайшоў за ёю.

Моўчкі паселі. Я ня бачыў яе ў цемры, а хацелася бачыць і, каб уявіць сабе яе твар, я заплюшчыў вочы...

Маю галаву абхапілі рукі. Мяккія і пахучыя валасы атулілі твар мой, схавалі ад цёмнае ночы моцныя жаданьня пацалункі. Ціхі шопат у вуха квола-квола казаў:

— Ты ня брат мне, не, ня брат. Больш за брата, даражэй!

Я нічога не зрабіў, нічога не адказаў: прарэзьлівы крык разадраў напал садовую сьціш. Рукі пападалі ўніз. Мы стаялі і слухалі.

Праз хвіліну крык яшчэ мацней паўтарыўся. Чуваць было ў крыку просьбу аб ратунку, аб дапамозе. Угадаць няцяжка было, адкуль ён пачуўся. Не перарваўшы маўчанкі, я пабег. Ня думаў, што робіцца там, патрэбна будзе дапамога ці не. Я бег. Каля мяне збоку—лёгкае дыханьне. Яна са мною.

Крык вырваўся яшчэ раз з дому, што насупроць, калі я ўскочыў на ганак. І ў той самы час мне грукнула цяжка па галаве і засьляпіла вочы, а вушы напоўніла густым шумам, і я зваліўся ў бяздонную глыбіню.

VII

Звонкі лёскат аддаў мне забраную прытомнасьць. Я шавяльнуўся. Бы праз дрымоту пачулася, як нехта сказаў:

— Прачнуўся.

А лёскат усё званчэў ды званчэў, праганяючы густы шум, што атуліў мне галаву. Хацелася даведацца, што гэта. З натугай расплюшчыў вочы. Паўз мяне плыла ўзад нейкая цьмяная гушча.

Я выпрастаў руку, бо ёй было нядобра пад бокам. Рука лягла на нешта мякка-ціхае. Я паглядзеў, як мог, і тут-жа прыпамынулася:

І яна. Галіна!..

Мне думаецца, што я крыкнуў, бо той самы голас пачціва супакоіў:

— Ціха, таварыш. Зараз нрыедзем. Жыва!..

Потым ён сказаў „Стой“ і цьмяная гушча на маіх вачох ураз набыла выгляд бруку, дамоў, тратуару. Нехта падпашкі ўхапіў мяне і паставіў на ногі. У галаве круціла, але я пайшоў. Толькі калі ўжо ў пакоі далі мне спакой, пасадзіўшы на лаўку, шум у галаве паменшаў, а ў ваччу паясьнела. З боку загаманілі. Я глянуў.

„Ды гэта-ж міліцыя“.

Адзін сядзеў за сталом і пісаў, што гаварыў другі. Я, здаецца, не прасіў, але міліцыянэр прынёс мне конаўку вады. Ён трохі папырскаў мне на твар і даў глытнуць.

Сілы ўліваліся ў маё цела зноў. Я стаў і мог стаяць. Але думкі працяў раптам нявыказны боль: я быў адзін у міліцыі, выключаючы двух міліцыянэраў за пераборкаю. І, адчуваючы ўсю веліч болю, я запытаўся:

— Таварышы!

— Ага, вы ўжо стаіце?.. Гэта добра.

— Скажыце, дзе жанчына, якую вы везьлі са мною?

— Яна ваша знаёмая? Сястра ці жонка?

— Гэта ўсё адно. Пакажэце мне яе.

Яны пагаманілі трохі ціха. Адзін падышоў і ўзяў мяне пад руку.

Мы йшлі па даўгім калідоры; пераішлі праз два пакоі; зноў выйшлі на калідор і мой падарожнік пастукаў у адны дзьверы. Пачуўшы „Можна“, мы пераступілі парог.

— Тут з доктарам,—сказаў мой міліцыянэр.

Баючыся таго, што ўбачу, я падышоў пад асьцярожным позіркам доктара. О!.. Якім вялікім і радасным было разам маё дзіваваньне... На ложку ляжала зусім незнаёмая маладая жанчына, немаль дзяўчынка.

Мне больш ня было чаго заставацца. Я чуў у сабе бадзёрасьць (толькі балела галава); здавалася, што ўсё адбылося ў сьне. А адсутнасьць Галіны? Галіны няма... Боязкасьць аб ёй штурхнула думку, а воля загадвала рухацца, рабіць нешта.

— Таварыш, трэба даць паказаньне,—спыніў мяне ў дзяжурным пакоі міліцыянэр.

Памятаю, я нешта казаў, нешта падпісваў. І, падпісавшы, запытаўся, здаецца:

— Магу йсьці?

На вуліцы зноў заляскацелі конскія падковы.

— Так, калі ласка. Па-першаму-ж запатрабаванню з міліцыі ці з судовых устаноў павінны з'явіцца.

Я завярнуўся йсьці, калі ўвайшоў новы міліцыянэр. Ён прыцяг за руку хлапчука. Нешта знаёмае вельмі здалося мне ў гэтым хлапчуку. Дзе я яго бачыў? Агааа... Ён... Вядома, гэта ён хутаўся ў дзіркі ля майго ганку некалі, пытаючы пра адказ. Гэта быў ён і ўсё такі мне ня было чаго рабіць тут. Хлапчук паглядзеў на мяне вельмі выразна, але я ўжо пайшоў, не падумаў пра гэта.

На дварэ сьвежавата і позна. Адзінокія фігуры спозьнена бягуць на адпачынак ці мо' на „работу“.

„Шукаць... А можа яна дома? Не“, падказвала мне нешта, — няма яе дома, яна была-б тут. Была са мною, была са мною“, праказваў я ў думках, і адчуваў усю паўнату яе адсутнасці.

Ці здаралася вам згубіць калі што блізкае, дарагое і як вы адчувалі сябе пасля таго? Вось і я адчуваў сябе гэтак сама. Але сумненьні праціналіся! „Мо' дома“. І я ня йшоў да кватэры, бо зноў нешта казала цьвёрда мне: „Не!“.

Я абхадзіў чатыры кварталы. Бязьлюдзем пусьцела вуліца. Пуста і ціха ля ганку і ў самым тым доме, на жаночы крык з якога я пабег са сквэру.

„Дзе шукаць“?

Навакол мяне былі ўсе чатыры стараны і ўсе чатыры безнадзейнасьцю пужалі. Я йшоў уперад і ўсё прыглядаўся. Нічога. Ніякага доказу пра яе прысутнасьць. На рагох вуліц цямяцца нявыразныя фігуры міліцыянэраў. Яны ўжо заподозрана пачынаюць узірацца ў мяне, мусіць мой выгляд штурхае іх на гэтакія думкі.

Пытацца ў іх.

І заміж гэтага я ўважна йду ўперад, далей ды далей у гушчу безнадзейнасьці. Чую — сілы губляюцца ў дарэмнай утомнасьці. Безнадзейнасьць згусае, гарчэе з кожнаю хвілінаю, апрацаецца ў нябачныя, але балюча-чутныя формы распачы.

— Галіна!.. Галіна, дзе ты? — шапчу я, не шаваючы нават вуснамі.

— Што з табою, дарагая?

Распач расьце і шырыцца.

— Галінка, адгукніся! — шапчу я тымчасам, нібы й сапраўды яна магла адгукнуцца мне.

Мабыць абышоў ужо з палову гораду. Сярэдзіна ўся ззаду. Самая сыціпая аб выглядзе і самая багатая на паводзіны ўскраіна.

Астатняя надзея і яе мала. Закурваю цыгарку і адну за адной некалькі штук, пакуль у роце ня робіцца, як ад палыну, горка. Я ў самым сэрцы цёмнае ўскраіны. У дамох ціха. Я немаль адзін на вуліцы: інагды прабяжыць — вулічным пахам закрэне — „модная“ дзяўчына, інагды працьвярожацца на ўсіх чатырох прасунецца начны гэрой. Мне з гэтага не лягчэй. Гляджу і нічога ня бачу. Губляецца рэшта надзеі...

...Раптам я ўпаў на калені, зняможаны, слабы. Перада мною ляжала на тратуары хусьцінка. Яна адносіла грывам, вазалінам, пудраю. На мяне падыхнула кволым успамінам: спакойным араматам з вечару на лаўцы ў сквэру, пяшчотным атуляньнем твару майго пышнымі валасамі. Яе хусьцінка... Яе... Яе.

Лёганькі шум прымусіў мяне ўскочыць і зліцца з цёмнаю сыцяною адзінага тут мураванага дому. Шум быў зусім малапрыкметны і быццам цяг з-пад зямлі. Я настарожана паслухаў і тады дагадаўся, што лепш зайсьці ў двор.

Тулячыся паўз сыцяну, пералез я цераз плот у двор. Маё заподозраньне ўзмацнілася. Ніжні паверх — сутарэньне ўрос у зямлю, і над паверхняю двара сьвятлелі толькі верхнія шыбы вокан. Два верхнія паверхі ўжо спалі ў сыляпой цемры.

Я прытуліўся на карачках за дажджавою дзежкаю. Колькі хвілін прайшло, пакуль я адшукаў у вакне чыстую шыбу. І тое, што я ўбачыў, прымусіла мяне зусім сыціснуцца і ўпаць погляд туды.

Пасярод бруднага пакою стаяў брудны стол, а на ім разьляглася розная закуска, пасталі батарэі пляшак. У лужынах з алькаголю поўна паналіваныя шклянкі. А ў застольлі... мае знаёмыя, гаспадары фінак і аўтары пісулек.

„Няўжо й яна тут? О, Галіна!“ — радасна-смутна кратае мяне за сэрца.

У застольлі тымчасам не драмалі: пілі, закусвалі і зноў пілі. Але вось ажывіліся агідна крывыя выразы твараў. Пра нешта, перапыняючы адзін аднаго, загаманілі. Ня чуваць нічога. З усімі правіламі асыярогі я падпоўз да самае сыцяны. Высокі п'яны жорстка адсек:

— Прывяду! — і заіржаў дробным сіплым рогатам, як конь.

Я здрыгануўся, нібы з марозу ўзімку, гэтак чарапнуў мяне халодным ягоны рогат. За словамі пасыпала гаворка, але кароткае досыць зразумелае ўраз спыніла яе:

— Ня сыкай!.. Грыбы патаўку...

Матлянуўшы абшарпаным клёшам, ён вышаў праз баковыя дзьверы, якія я толькі цяпер заўважыў. Не пасьпеў я адарваць погляду, як яны зноў брасканулі і клёш прывалок за сабою...

Яна была ў пакаменчаным адзенні, зачоска раскідалася, і густыя косы паспадалі на плечы і грудзі. Яна ўпіналася, штурхала, вырывалася, хапалася за ўсякі сустрэчны прадмет. Са здаволеным сьмехам, што падначальваюцца яго быдлёвай сіле, што яна наганяе жах на ўсё вакол, клёш валок за сабою безабаронную, кволую. Перавага над усім шчэрылася ў рыжых недаломках зуб.

Не пакідаючы наглядаць, я шпарка, на прарасьпехі думаў, вышукваў выйсьце...

Вось высокі машэньнік схапіў на бярэмя сваю абясьсіленую ахвяру і пхнуў у застолье. Паслужлівая рука зараз-жа паднесла поўную шклянку.

Як зашчымела ў мяне сэрца і як цесна я прытуліўся да сьцяны! Вялікая распач ахапіла яе ўсю. Каб яна хоць ведала, што я тут недалёка...

Цьвёрды астаўбованы погляд і яна з сілаю папхнула ад сябе шклянку. Яна трымалася і гэта бадзёрыла мяне. Але ўжо праз поўхвіліну я зжахнуўся, убачыўшы зладзейскі намер. Дужы разбойнік схапіў няшчасную моцна за рукі, закруціў іх ззаду і паднёс к роту зноў поўную шклянку. І зноў няўдала. Залавесным голасам ён прахрыпаеў страшна:

— Упаю галубка!..

Машэньнік з баякоў рабіўся бандытам... Ужо дзеве пары баяцкіх рук закруцілі і сыціснулі яе рукі, загнулі на сьпінку лаўкі галаву і разьзявілі жалезнаю лыжкаю рот ёй. З пераможным, урачыстым відам бандыт пачаў паць сваю ахвяру. Пасьля першае шклянкі ён уліў другую і тады весела-зласьліва зарагатаў на ўвесь прытон.

Больш ня было сілы трываць. Я ціха ўстаў з-за дзежкі, прайшоў паўз сьцяну і наткнуўся на дзверы. Паспрабаваў—адчынены: гэткая сьмелая публіка нікога не баіцца. Я не ўвайшоў, чамусьці неадчэпна цягло паглядзець яшчэ раз...

У пакоі дымілі цыгаркі. Дым кудлатамі хвалямі загладжаў ўвесь гэты прытонаўскі бруд.

А яна сядзела яшчэ ў застольлі. Распач сплыла з твару; вочы абьякава, з невялікаю прысутнасьцю развагі задуменна пазіралі перад сабою,—быццам яна ў хэўры таварышак. Бандыт пытаўся ў яе пра нешта. Яна маўчала, утаропіўшы погляд. Грубым рыўком ірвануў ён з грудзей яе адзенне, аголіў дзявоцкія грудзі. Пахіснуўшыся, як п'яная, яна пляснула бандыту ў морду і гучна зарагатала. Дзікім жаданьнем, жаданьнем начное вуліцы бліснулі тады ў яго вочы.

„Яна п'яная... хутчэй, бо можа быць... позна“.

Я кінуўся ў дзверы. Нічога ня думаў, ня ведаў, што зраблю. Апамятаўся толькі тады, калі высокі дужы бандыт вылецеў з маіх рук і каменем стукнуўся аб сьцяну. Як малое дзіцянё, я схапіў яе ў абдымкі.

— Брат... Ты мой брат?—пыталася яна п'яным голасам.

Гэтак імгненна адбылося ўсё, што сядзеўшыя ў застольлі ўспалошыліся толькі тады, як я адступіўся ўжо ад стала. І зараз-жа мільганулі цяжка ў звыклых руках бліскучыя фінкі, кароткія пранты з сталі, драцяныя гарапнікі з валавынімі булдавешкамі...

„Толькі пасьпець выскачыць на двор, а там можна паклікаць... На голас пазьбягаюцца, абрыўкамі выціналася з галавы. І сэрца ўпала ўва мне, і я пакорліва стаў у куток, засланіў яе сваім целам.

На калідоры выразна чуваць былі шагі.

Хто мог прыйсьці сюды ўночы? Толькі іхныя прыяцелі.

Але і баякі пасталі, і самы правадыр нейк дзіка паглядзеў перш на дзверы, а потым на сваю хэўру. І грузка моўчкі сыпнулі ўсе ў другія дзверы. Нехта ляснуў па лямпе,—яна забраскацела і рассыпалася. Але адначасова расчынліся абое дзвярэй, і электрычныя ліхтарыкі асьвятлілі басоце чорна-бліскучыя маўзэры.

— Вы арыштаваны! Не ўцячаце! Па падвоканьню і за дзвярыма міліцыянэры.

На сярэдзіну пакою выбег наперадзе ў міліцыянэраў той самы хлапчук, з якім я сустрэўся ў міліцыі.

Судовае дазнаньне растлумачыла мне якія-кольвек незразумеласьці ўва ўсёй гэтай прыгодзе. Крык, на які я пабег, належаў тэй самай маладой дзяўчыне, што прывезьлі са мною ў міліцыю. Дзяўчыну баякі згвалцілі, а кватэру абрабавалі. Баючыся папасьці ў рукі міліцыі, яны пасьпяшылі ўцячы. Моцна адчыненымі дзвярыма яны аглушылі мяне і я страціў няпрытомнасьць. Галіна была крыху ззаду. Бандыты не заўважылі мяне, але затое пазналі Галіну і парашылі й тут скарыстацца. Знаёмы хурман, што чакаў недалёка напатагове, пасобіў ім зьнікнуць.

Міліцыянэраў прывёў сапраўды той хлапчук. Ён выказаў гатоўнасьць аддаць закону вінавайцаў гэтулькіх злых спраў.

Правадыр цёплае хэўры—стрычны брат Галіне. Паваложжа выкінула яго ў часе голаду. З юнацкіх год ён пазнаёміўся з начною вуліцаю, разбэсьціўся, забаякаваў і, урэшце, стаў за галаву ў яе. Аб працы ён і ня думаў. У галодныя часы, калі па кішэнях гуляў вецер, ён прыходзіў да Галіны і вымучваў астатнія грошы.

Перад усімі гэтымі падзеямі ён прышоў зноў і папрасіў дваццаць рублёў, каб выехаць быццам у другі горад. Думаючы тым самым выратавацца ад яго, Галіна дала яму грошы. Але праз тыдзень ён вынырнуў ізноў, ужо затым, каб распачаць новыя прасьледваньні, ужываючы нават шантаж. Ён-жа пісаў мне пісулькі і ён падаў заяву на Галіну ў завком.

Ужо не калышуцца ў шумавым звоне паасобныя гукі, ды й самы шум заціх—няма. Вычарпалася неахопнае мора слоў, думак, вобразаў і сцэн...

Суседкі ў кватэры даўно паснулі.

Я скончыў пісаць.

Ізраіль Плаўнік

Два лісты

Маладзейшым таварышом на пяру прысьвечваю.

I. Брату-поэту

Здароў, браток!.. Я шлю табе з глушы
Лірычны ліст—кавалак свайго сэрца...
Сяджу адзін—наўкола ні душы!..
Сяджу адзін—нібы пад вартай сьмерці.
Хацеў чытаць,—няма чаго чытаць;
Ляжыць у століку штук некалькі романаў...
Пачаў лістаць—такая пустата!
(Яны прысьвечаны сантымэнтальным паннам).
Ну што-ж рабіць? Пайсьці куды-нібудзь?..
Няма куды... Ты-ж помніш нашу вёску?..
Усё пра адно гудуць, гудуць, гудуць:
— Там, на граніцы прыстралілі Зоську...
— Учора Грышка добра зарабіў
На контрабандзе: пабудуе хату!..
— А Халімон пагнаў штук з пяць кабыл
Да палякоў, і грошы ўзяў багата...—
Ну што-ж рабіць у позьні зімні час,
Калі скавыча за вакном завея?!
Ад гэткіх думак хочацца крычаць!..
Ад гэткіх дум я скоры звар'яцею...
Сяджу адзін... Наўкола ні душы,
Каб хоць сказаць,
Сказаць жывое слова...
Пішу табе лірычны ліст з глушы
І адчуваю—
Жыць магу нанова.
Калі ня так, дык часам праз лісты
З табой аб тым, аб сім мы пагаворым...

А на дварэ такая сьцюжа, стынь,
І плойма хмар на'т праглынула зоры...
І крыўдна мне:

Чаму-ж гэта ля нас—

За поўвярсты—мяжа з „арлом“ пастала?!
Чаму яго ня збіў няшчадны час
І ня скрышыў крылоў, касьцей навалай?!

Я не магу!..

Я не магу тут быць!..

Хачу да вас, туды, дзе шчасьце ўсходзіць!..
Дзе зброя звоніць гімны барацьбы!..
Дзе палыхаюць словы, як паходні!..
Хачу да вас—

Дзе новае жыцьцё

Бурліць агнём, дзе моладзь ня гібее...
Дзе чалавек ня ломіцца трысьцём,
Дзе не скавыча за вакном завая...

А покуль што, каб адвясці душу,
Я ўсё пішу і вершы і поэмы.—
У іх чуваць сталетніх сосен шум,
Яны—маіх настраў знак-эмблема...

У іх пяю аб восені, вясне,
У іх пяю і пра вяскову цішу...
Ня ведаю, ці добрыя, ці не:
Магчыма, ў вас і лепей хто напіша.

Галоўнае,

Тугу і боль, і сум,
Надзеі радасьці у творах выліваю...
Імкненьні новыя у сэрцы я нясу,
Хоць і абставіны прыводзяць да адчаю.

Але бывай!..

Занадта позьні час...
Ад нас табе гарчае вітаньне...

Каб узыйсці і мне на літпарнас,
Я шлю да друку: „Зоры“ і „Каханьне“...

II. Адказ брата-поэты

Добры дзень, поэт домарашчоны!..
Прачытаў твой ліст і вершаў пяць...
Ёсьць у іх трызваны-перазваны,
Але зместу... нешта ня відаць.
Ну, а як глядзеў тваю поэму,
Ахапіў мяне вялікі дзіў:
Стыль, разьмер, і вобразы, і тэмы
Запэўнілі... Ну... На век адзін.
Пішаш пра Мадонну, Аполёна
Са зваротамі „твово“, „свово“,—
Так Дзяржавін оды у салёнах
Запяваў імперыі сівой...
Што за рыфмы?! „розы-грэзы-слёзы“,—
Іх-жа й Пушкін падымаў на сьмех...
Мо' спрабуеш свае сілы ў прозе—
Тут ня душаць строфы і разьмер...
Знай, тварыць, браточак мой, ня жарты:
Трэба ведаць край свой і жыцьцё...
Павучыцца, дружа, лепей варта,
Чым сыпяваць пра зоры і лісьцё...
У старэйшых трэба павучыцца,
Наглядальнасьць, сьветагляд разьвіць,—
Каб гарэлі вершы, як зарніцы,
Чаравалі музыкай крыніц.
Да драбніцы кожнай прыглядацца
І жыцьцё у вершах люстравачь,
Каб было сапраўднае мастацтва,
А ня так... пахучая трава...
Для сябе пісаць яшчэ замала,—
Трэба мець на ўвазе чытача...
Нельга сыпаць словы, як папала,
Нібы зерне, так сабе, з пляча...
Прыяжджай, паступіш тут у школу,
Зразумееш мудрасьці жыцьця...
Вось тады ня будзеш лірык голы,
Аглушоны шэлестам трысьця.
Ты прыслаў да друку зборнік вершаў,—
Іх, на жаль, няма як друкаваць...
(Лёс такі ужо назначан першым),
Друкавацца зможаш год праз пяць.

А цяпер... нататкі у газэту
Пра быцьцё прымежжа прысылай,—
Прынясеш карысьць грамадзтву гэтым...
Ну і сам—на добры станеш шлях.
Але годзе!..

Расьпісаўся надта...
На мяне за рады ня крыўдуй!..
Прывітаньне ад мяне ўсім хатнім...
А пакуль—бывай!..
Спачыць пайду.

Ю. Тупяневіч

Белая ціш

(Апавяданьне)

I

Белаю птушкай прыляцела зіма. Мяккімі крыламі пакрыла зямлю. Прыгожымі брыжамі павісла на галінах дрэў. Заваражыла Цнару, сумленную рэчку, і тая замоўкла.

А лес, свой замак, дзіўна прыбрала яна ў срэбра і дыямэнты. Вабяць статныя чароўныя сосны і задуменыя ціхія елкі. Уночы з каханьнем глядзіць на іх малады месяц і шле ім свае белыя акорды, ціхія акорды бяз гукаў. У адказ чуюцца прыгожая казка пра ўласьніцу срэбнага замка і белую ціш.

Ня месяц толькі чую казку дрэў. З боку чутны нейкія гукі... шэпт... Старэйшая, шмат чаго ведаўшая сасна, неўзаветку малодшым, настаражылася, крышку нахілілася ў бок—ажно некалькі срэбных кропляў упалі долу—і стала слухаць:

- ... Сёньні я знайшоў цябе...
- Ты—родны мне, толькі ня ведала я—дзе ты...
- Твае ціхія вочы. Твой голас варожыць...
- Ты—моцны. Вазьмі маю руку, юнак.

Сасна прыгнулася да суседняй елачкі і сказала ёй аб тым, што толечы чула. Хутка ўвесь лес ведаў аб дзяўчыне і юнаку.

І сталі зваць дрэвы ціхазвонным голасам:

— Хадзеце да нас... Раскажэце нам вашу аповесьць... У нас хараша. У нас ціха. Мы захаваем прыгожасьць вашага жыцьця.

І дзяўчына з юнаком ішлі праз лес. Слухалі беластрунную мелодыю месяца, казкі дрэў і ім апавядалі аб сабе.

Былі ў іх сьветлыя твары. Дарагімі дыямэнтамі гарэлі маладыя чыстыя вочы.

А навокал расла прыгожасьць і белая ціш 'шчэ пільней сьцерагла срэбны замак лесу.

II

Так. Белай зімою сустрэліся. Ня пыталі адзін другое—адкуль ты, хто твой бацька? Ня пыталі, бо былі чыстыя і любілі праўду. А праўда была ў тым, што ў абодвух білася маладое сэрца, лёгка дыхалі марозным паветрам грудзі і было шмат чыстых старонак у кніжцы жыцця.

Сустрэліся і захацелі быць разам.

Проста і сумленна ішло жыццё ў маленькай хатцы пры беразе рэчкі. Кацярына вучыла дзяцей—сама, як дзіця. І калі з невядомага Кацярыне жыцця прыходзіў Раман, Кацярына таксама вучыла дзяцей, а ў вольны час былі разам.

Ня былі мужам і жонкаю, а, як самыя блізкія, клапаціліся адно аб другім.

-- Раман, мне холадна.

Юнак ахінае ляжачую на ложку дзяўчыну сваім кажушком, а сам паціханьку, каб не рабіць шуму, сядзе ля стала і чытае кніжку. А Кацярынка ня сьпіць, хоць позна ня спалі, радыя спатканню. З-пад кажушка адным вочкам не наглядзіцца яна на свайго Рамана. У сялянскай вопратцы, бедна адзеты, ён ёй прыгажэйшы за ўсіх багатых і ладных.

Праз гадзіну Кацярынка абудзілася. Ах, якая-ж яна! Такі-ж і Раману без кажушка холадна. Усхватаецца яна і кідаецца паліць у маленькай печы. Але дарэмна мэнчыць Кацярына: сырыя з-пад пня дровы не гараць. У пакоі стаіць густы салодкі пах асіны.

-- Дай я,—адымае Раман у Кацярыны дрэўка.

Стоячы на каленцах ён гэтак старанна коле дрэўка на малюткія шчэпачкі, што шчаслівая Кацярына гатова сама замест дрэўка згарэць у печы.

Доўга, доўга не гараць дровы. А час ужо гарэць ім, бо яны—і святло і цяпло ў хатцы Кацярыны.

Прытуліўшыся адно да другога ля печы, па чарзе дзьмухаючы ў яе—маладыя гаспадары позна гамоняць.

А жыццё ідзе, ня спыняючы кроку.

III

Такіх, як Кацярынка, у яе бацькі было чацьвёра. Хоць сам быў няпісьменны, цёмны, а дзяцей вучыў з апошніх сіл. Кацярынка ні раз, абудзіўшыся і ня сплочы ад грукату ў дзверы прышоўшае з работы бацькі, чула, як грукала на зубах бацькі цыбуліна з хлебам. Усё—каб вучыліся дзеткі.

І Кацярынка вучылася. Вучэньне было невялікае: закон божы, рукадзельле, дзьве-тры мэтодыкі. Гэтыя-ж веды ня вельмі будзілі думку. Ня вельмі сьвяцілі ў жыцьці.

А ў Глухім завулку штоночы біліся ліхтары. І з „ліхтарамі“ хадзілі „гэроі“.

Уражаньні завулку і атрыманыя веды—увесь багаж, што прывезла Кацярынка ў маленькую хатку.

‘Шчэ... ‘шчэ прывезла гітару. Ах, як яна потым зьненавідзела гэтую гітару—сьмешны сымбаль вялікай трагедыі!

Але, зачым вініць Кацярынку. Яна была ня горш за ўсіх.

Хатка-ж стаяла ў самоце. Навокал сьнег і сьнег.

Так і жыла сабе Кацярынка. Бы стала разам з цішшу за вакном.

Калі-не-калі нешта ўнутры загамоніць. Аб чым, не магла разгадаць Кацярына. Тады яна пільней прыслухоўваецца... Ці-ж пачуе патрэбнае слова?.. Стане прыглядацца... Нічога. Сьнег і сьнег. А калі туман.

IV

Аднойчы сумны і стомлены прышоў Раман. На поўслове заснуў. Ува сьне барматаў: „забіць яго трэба... Гэта ён усіх выдаў“.

— Каго гэта ты зьбіраешся забіць?—сьмяялася потым Кацярынка над Раманам,—мо‘ мяне?!

— Чаму?—ускінуў вочы Раман.

— Усе трызьніў праз сон... „забіць яго трэба“—казаў.

— Назваў імя?

— Называў, але я не разабрала.

У гэты раз хутка сабраўся Раман у дарогу.

— Ты не кахаеш ужо мяне,—сумелася Кацярына.—Куды гэта ты ўсё рвешся?

— Ня тое, Кацярынка, ня тое... Гэтак трэба.

— Калі-ж цябе чакаць цяпер?

— Ня ведаю, калі прыду. Нічога не магу сказаць.

Вечарамі доўгімі, зімовымі Кацярынка ўжо ня грала на гітары. Ня читала тых кніжак, што прывезла з сабою. Углядаючыся ў бель за вакно, яна думала аб тым жыцьці, якое ад яе схавана і з якога прыходзіць да яе Раман. Раман жыве глыбей. Але аб сабе ён нічога не гаворыць. Кацярына-ж ня хоча пытаць. Жадалася, каб у жыцьці іх ня было ніякай прымусовасьці.

Вось аднаго разу Раман сказаў:

— Нам ня жыць разам. Я кахаю цябе. Але трэба ісьці мне аднаму. Ня ўзяла назад свайго каханьня Кацярына, разьвіталася, як спаткалася.

V

— Ідзі. Ідзі і ведай: калі сьнег апушыць твае расьніцы—я думаю аб табе. А калі лёгкая сьняжыначка растане на вуснах тваіх—успомні мой пацалунак,—казала дзяўчына юнаку.

І засталася зноў адна дзяўчына ў маленькай хатцы пры беразе Цнары, маленькай сумленнай рэчцы. І думкі яе чула толькі белая асьнежаная ціш, якая любіла дзяўчыну і верным вартаўніком хадзіла ўсюды за ёю. А калі дзяўчына заставалася ў хатцы—яна пільнавала за вокнамі яе.

Аднаго разу. Толькі аднаго разу ня было бела за вакном Кацярыні на шырокай дарозе. Ішлі людзі. Шмат людзей. Не. Ёх вялі. Ішлі, апусьціўшы голаў. Мо' на сьмерць? Паміж імі дзяўчаты былі. Маладыя такія, падобныя да Кацярыні.

— Выдаў адзін усіх,—казалі людзі.

Кацярына зразумела, хто былі людзі, што ішлі па дарозе.

Увечары прышоў таварыш Рамана. Ён шмат апавядаў ёй аб жыцьці за маленькай хаткай. Аб вялікім змаганьні з праклятым ворагам за родны край.

— Перамога за намі вось-вось. Тады пачнецца сапраўднае, прыгожае жыцьцё,—казаў Раманаў таварыш.

А ў галаве Кацярыні будзілася тысяча думак. Абуджанае сэрца моцна стукала.

VI

— Кінь гэтую хатку, рэчку Цнару. Не хадзі ў срэбны замак-лес. Дзяўчына. Думкі твае там застынуць, белая ціш спаўе тваё сэрца. Як жыць тады? Твой юнак крануў толькі сэрца тваё. Шмат яшчэ ёсьць дарагога ў жыцьці. Хочаш? Пойдзем разам, я пакажу табе сапраўднасьць, дачка белай асьнежанай цішы.

І чужы здаваўся родным дзяўчыне. І вабіў яго магутны голас. Дала яму руку. Пашлі.

Што раз мяняўся малюнак. Роўні, дарогі, масты, горы і маленькія ўзгоркі міналі іх. Дзесь далёка-далёка сьвятлела плынь белай цішы. Блішчэлі вежы срэбнага замку.

— Ты ніколі ня ўбачыш іх,—кажа дзяўчыне яе спадарожнік.

І няма жалю ў сэрцы дзяўчыны. Сапраўднасьць ёй дасьць сэнс і стыль жыцьця.

Па дарозе іх сустраў сівер. Са сьвістам і шумам паімчаў ён з благой весткай: далёка ад замку ён бачыў дзяўчыну з чужым падарожным.

Шмат чаго ведаўшая старэйшая сасна казала: „Ня вернецца дзяўчына да белай цішы“.

І сумна шумелі ў гэтую ноч срэбныя дрэвы.

VII

Кацярынка пакідае хатку. Ніводнай рэчы не бярэ з сабою. Патрымала ў руцэ картачку, што стаяла на камодзе. Пачырванела. Схапіла і засунула падспод бялізны ў шуфляду. Хай ляжыць сабе там хоць усё жыцьцё. Не захацеў Раман ісьці з ёю разам. Палохалі яго залатыя косы, тонкія белыя рукі. Дзявочая ціхасьць. Толькі, толькі... хацеў яе цалаваць, лашчыць.

Адна пойдзе Кацярына. І не баіцца спатканьня з Раманам.

Апошні раз глянула Кацярына на Цнару, на лес і пашла па белай, шырокай дарозе.

І дарма за ёю цягнулася белая ціш, кружыла ля яе, шаптала варожыя словы. Дзяўчына ішла не азіраючыся. Яна зусім ня думала аб тым, што засталася за ёю.

Новае жыцьцё ў вялікім горадзе, куды ніколі не патрапіць белая ціш, вабіць дзяўчыну.

Чутны ёй галасы моцных людзей. Яны глушаць казкі дрэў і песьні месяца.

Пачуўшы думкі дзяўчыны, белая ціш раптам зразумела, што ніколі ня вернецца да яе дзяўчына.

Тужліва пасунулася яна назад, пасмуглела і ціха паплыла да берагоў Цнары—маленькай сумленнай рэчкі.

Міхась Зарэдкі

Белыя ружы

(Працяг)

Дзеся чацьвертая

Сцэна I

Вечар у кватэры аканомы. Арына сядзіць на канапе ў кампаніі ротмістра і Гжызінскага. Воддаль сядзіць Забелік, клімкае на ітары і пяе нейкі романс. Па пакою ходзіць Юры.

Ротмістр. Каб мне скінуць з сябе дзесятак гадкоў, я пака-заў-бы вам, што й на фронце каханьня я тож не апошні ваяка.

Арына. О, як страшна! Вы тады, пэўна, распраўляліся-б з нашым братам так, як цяпер з мужыкамі?

Гжызінскі. Пан ротмістр выбраў-бы для жанчын самую далікатную і... хе-хе... прыемную зброю...

Арына. Мусіць, розгі?

Ротмістр. Ха-ха! Пані Раіна!

Арына. Божа ты мой, я-ж Арына.

Ротмістр. Усё роўна. Я буду зваць вас пані Раіна. Гэта—так прыгожа, так поэтычна. Раіна... ад слова—рай. Гэта значыць, што ваша сэрца—рай асалоды.

Забелік. І ў гэтым раі сядзяць анёлы.

Арына. Адзін толькі. Але прыгожы-прыгожы...

Гжызінскі. Пані Арына, мусіць, страшэнна какае свайго мужыка.

Арына. Чаму—мужыка? А можа палюбоўніка.

Ротмістр. Ха-ха-ха! Пані дрэнна хавае свае сакрэты.

Арына (*гарэзліва*). А чаго-ж там хавацца, калі палюбоўнік гэты тут, сярод нас.

Ротмістр. Тут, сярод нас? Хто-ж гэта?

Арына. Угадайце.

Ротмістр. Пан Юры, бязумоўна, выключаецца, бо ў яго ёсьць маладая нявеста.

Юры. Так, у мяне ёсьць нявеста. Яна скоро прыедзе.

Арына. І пан Юры ажэніцца. Бедненькі...

Ротмістр. Пан Забелік выключаецца, бо закаханы ў сваю гітару.

Забелік. Я магу разам: і на гітары іграць, і... палюбоўнікам быць.

Ротмістр. Пан Гжызінскі выключаецца таксама. Што?

Гжызінскі. Я не прэтэндую.

Ротмістр. Значыць... ха-ха...

Арына. Значыць, асталіся вы... (*Жартліва туліцца да яго*). Палюбоўнічак мой... Хай ужо будзе ўпару: мужык старэнькі і палюбоўнік... (*Уваходзіць вахмістр*).

Вахмістр. Пан ротмістр! Дазвольце далажыць... Прышлі сяляне з Пячэрак, просяць каб аддалі іхных коняй.

Ротмістр. Даць ім... разумеець?..

Вахмістр. Слухаю, пан ротмістр! (*Пашоў*).

Ротмістр. Пані Раіна! Гэта такое шчасьце! Я з вялікай радасьцю возьмуся за выкананьне сваіх абавязкаў і буду рабіць гэта з поўнай шчырасьцю. Я проста не дачакаюся таго часу...

Арына (*перапыняе*). Ха-ха-ха! Які спрытны! Скоры пасьпех—людзям на сьмех...

Забелік. Пан ротмістр сьпяшаецца, бо баіцца, што скоро прыедзе разлучыцца.

Юры. Што? Чаму—разлучыцца?

Ротмістр. М-м-м... Ён хоча сказаць, што я, мабыць, паеду ў невялічкую камандзіроўку. (*Да Забеліка, сярдзіта*). Пан Забелік, ідзіце зараз-жа ў штаб, паглядзіце, як там справы.

Забелік. У нас, пан ротмістр, усё напaгaтoвe. Калі што-якое, дык мы ў паўгадзіны...

Ротмістр. Што? Рабіце тое, што вам загадана. Ну? (*Забелік пашоў. Ротмістр у бок*). Дурны, як пень. (*Да Арыны*). Пані Раіна! Калі-ж прыедзе той шчасны момант, у які...

Арына. О, не! Яшчэ ня скоро.

Гжызінскі. А пакуль што пан ротмістр хай сьпяе для пані Раіны які-небудзь прыемны романс. Балазе, гітара тут засталася. (*Падае гітару*).

Ротмістр. Ох-хо-хо. Каб скінуць якіх дзесятак гадкоў. (*Бярэ ітару, клімае і запявае рыпучым надарваным голасам*).

Каханьня слоў мне не пачуць,
Аб ім ніхто ня скажа мне,
А сьлёзы горкія цякуць,
І плачу, плачу я у сьне...

(*У пакой уваходзіць Сарпун*).

Сарпун. Добры вечар, панове! Весяліцеся?.. Хе-хе... Забаўляецеся?

Ротмістр. А! Сам гаспадар дому і законны ўладар усіх яго скарбаў—рукомах... ха-ха... і нярукомах... (*Пяе*). Стары муж, грозны муж...

Гжызінскі. Пан Сарпун ужо вярнуўся з гораду?

Сарпун. Вярнуўся ўжо. Што, рана?.. хе-хе... Сьпяшаўся... Пан ротмістр! На хвіліначку... па сакрэту...

Ротмістр. Па сакрэту—цэламу сьвету. (*Адыходзяцца з Сарпуном у бок і шэпчуцца. Усе маўчаць*).

Ротмістр (*кончыўшы гаворыць з Сарпуном*). Пан Гжызінскі! Пойдзем зараз у штаб.

Гжызінскі. Слухаю, пан ротмістр!

Юры. Я таксама іду. Пойдзем разам. (*Усе разьвітваюцца і выходзяць*).

Сарпун (*глядзіць ім услед і сьмяецца злым саркастычным сьмехам*). Ха-ха-ха!.. Успыркхнулі, замятушыліся... Падышло, падпакло, сукіных сыноў... ха-ха-ха... нажываліся, досыць... ха-ха!..

Арына. Міхайлавіч! Чаго ты?

Сарпун. Чаго? З радасьці. З радасьці... разумееш? Я рад, што наступаюць бальшавікі, што праз дзень ці два будуць тут, што зноў трэба ўсім уцякаць. Я рад! Я рад, што ідуць бальшавікі! Ха-ха-ха!..

Арына. Чаго-ж тут радавацца?

Сарпун. А ты ня рада? Ты ня хочаш зноў сустрэцца з сваім бандытам, зноў стаць яго палюбоўніцай, га? Ты ня хочаш?..

Арына. Не кажы ты мне пра яго, чуеш? Надакучыў ён мне. Няўжо ты яшчэ не пераканаўся? Я аддала табе яго, сказала, дзе яго можна злавіць—ты сам вінават, што спазьніўся.

Сарпун. Я знайду яго, я знайду яшчэ, спраўлюся. Я яго закатую, я прыдумаю, як памсьціцца. За ўсё, за ўсё... за турму і за гэта...

Арына. Сягодня матка яго прыходзіла, плакала тут. Прасіла каб ты вярнуў на работу яе старога.

Сарпун. Ха-ха-ха! Плакала... Яшчэ ня так заплачуць, я іх дайму, я пакажу ім, бунтаўшчыкам. Яны ўсе цяпер... усе, хамуйлы, насы пазадралі. Сарваліся з ланцуга, волю пачулі, мудрыць пачалі! Мы вас уціхамірым, пастойце...

Арына (*з усьмешкай*). Не здарма-ж ты рад, што бальшавікі сора прыдуць.

Сарпун. Я рад? Я рад? Я сам ня ведаю, чаму мне радавацца. Я ўсіх ненавіджу... праз цябе... ты давяла... Ты ачмурыла мяне, розум у мяне адабрала. (*З націскам*). Я баюся... я дрыжу за цябе... я ня маю хвіліны спакою... Я цябе... я цябе... (*Падходзіць да яе і гаворыць здушаным злосьцю шопатам*). Я заб'ю цябе калі-небудзь... заб'ю... ты давядзеш...

Арына. Ты? Заб'еш мяне? Міхайлавіч! Ну, забі. Ну, на, рабі, што хочаш, са мной. Ну, бі! (*Становіцца перад ім у задорнай гаворцы і сьмяецца*). Ха-ха! Не заб'еш, дзядулька, пашкадуеш...

Сарпун. Уцеч куды-небудзь... на край сьвета!.. ад усіх... ад усіх. (*Ходзіць узрушаны па пакою, потым зноў спыняецца перад ёй*). Арына! Ты хочаш жыць са мной? Хочаш?.. Слухай... Я зраблю цябе дужа багатай, ты будзеш мець усё, чаго толькі жадаеш... Мы паедзем за граніцу, выберам сабе самы прыгожы ў сьвеце куточак... Ці хочаш, га?

Арына (*ласкава*). Дзядулька! Ну што ты пытаеш? Я живу з табой і буду жыць. І паеду з табой усюды, куды ты толькі захочаш.

Сарпун (*таемна*). Я зараз еду. Мяне пан пасылае з даручэньнем у банк, за грашмі. Я не вярнуся. Разумееш? А потым, як усё ўціхамірыцца, я паведамлю цябе, і мы дзе-небудзь сустрэнемся.

Арына (*прытулілася да яго*). Любенькі! (*Схапінулася*). Слухай, а ты ня кінеш мяне?

Сарпун (*з горкай усьмешкай*). Я хацеў-бы кінуць, ды не магу... Ну, мне трэбе ехаць. Я баюся, каб часам пан не перадумаў.

Арына. Пачакай! Трэба-ж даць табе што на дарогу.

Сарпун. О, не! У такую дарогу ня зьбіраюцца, Арына! (*Бярэ за плечы яе і ўпарта глядзіць у вочы*). Арына... Ня гуляй без мяне... Пашкадуй...

Арына. Добра, Міхайлавіч!

Сарпун. Ну, бывай! (*Цалуе яе і выходзіць*).

Арына. Зноў мітусьня пачалася. Чым-то ўсё гэта кончыцца? Цікава. (*Усьміхнулася*). За граніцу паеду... Ён зробіць... Ён усяго дойдзе, калі захоча. А мне што? Абы добра жылося, ха-ха... (*Уваходзіць Юры*).

Юры. Я забыўся тут адну рэч.

Арына. Пашукайце! (Юры ўдае, быццам шукае нечага, потым становіцца перад Арынай і раптам абое заліваюцца вясёлым гульнёвым сьмехам).

Юры (абнімае яе). Во, знайшоў!

Арына. Ого! Якую ён рэч прышоў тут шукаць!

Юры. Самую любенькую, самую даражэнькую, самую залаценькую. (Пачынае яе цалаваць).

Арына. Невеста... Невеста скоро прыедзе... Забыўся, Юрчка?

Юры. Мы-ж цэлых два дні з табой ня бачыліся... (Яны сядзяць на канапу).

Арына. Во... Ты-ж толькі што быў тут.

Юры. Ха-ха!.. Гэта ня лічыцца. Я ледзь дачакаўся, пакуль разыйдуцца тыя пачвары. Яны гатовы былі цэлую ноч тут сядзець, сапраўды.

Арына. Гэта-ж быў мой палюбоўнік, што ты, забыўся? Ха-ха... Які ён сьмешны! І дурны, мусіць, як пень. (Пяшчотна). Во, хто моў палюбоўнічак. Анёлачак мой беленькі... (Лашчыць яго).

Юры. А ты мой чорт. Ведзьма ты мая, чараўніца. Задушу я цябе... да сьмерці... во так... (Сьціскае яе ў сваіх абнімках).

Арына. Юрчка! А як невеста? Ці зноў забыўся?

Юры. А ну яе! Не памінай ты... а то яна мне зусім знялюбее... Ня трэба мне больш нікога... досыць во гэтага чарцяня... прыгожага, люблага...

Арына (хітравата). Юрчка! Ты лясніковай Насьце таксама казаў?

Юры (троху замяшаўся). А ты хіба ведаеш?.. (З усмешкай). Не, ёй троху іначай. Яна дурнейшая за цябе, ха-ха...

Арына. Ах ты, шальмінка мая дарагая! (Цалуе яго. У гэты момант адчыняюцца дзверы і ў пакой уваходзіць Іўка).

Іўка. Панічка... а... кха... кха... Пані! Вас, мусіць, татка гукаў.

Юры. Татка? Зараз?

Іўка. Ясьцесцьвіна. Казаў, каб мінтальна... (Юры разьвітваецца з Арынай і выходзіць. Іўка астаецца стаяць ля дзвярэй).

Арына. Ну, чаго Іўка стаіш?

Іўка. Вас хоча бачыць шуб'екат.

Арына. Хто?

Іўка. Шуб'екат... такі чалавек... Ён хоча, каб сам-на-сам, каб больш ніякіх панічоў ня было.

Арына. Добра. А дзе ён?

Іўка. Зараз праявіцца. (Пашоў).

Арына. Хто-б гэта мог быць? (Паўза, потым уваходзіць Мікола. Арына, убачыўшы яго, відоўна захвалывалася).

Мікола (зашчапляе на кручок дзверы). Так будзе больш спадзейна. Ну, добры вечар, Арына! Бачу, што не чакала, бачу. А я вось прышоў.

Арына (бярэ сябе ў рукі). Ну й добра, калі прышоў. Хадзі, сядай.

Мікола. Дзякую. Стоячы лепш гаварыць аб справах.

Арына (здзіўлена). Ты хочаш са мной гаварыць аб справах?

Мікола. Я прышоў, каб папрасіць у цябе дапамогі.

Арына (яшчэ больш здзіўлена). У мяне? Дапамогі? У чым?

Мікола. У аднэй маленечкай справе. Ты павінна дапамагчы мне забрацца сёння ўначы ў панскія пакоі.

Арына. Табе? У пакоі? (З трывогай). Што ты там будзеш рабіць?

Мікола. Што? Ты ня ведаеш? Запытай у ваўка, што ён будзе рабіць, калі трапіць у ненавіснае яму сабачае кодла...

Арына (спалохана). Мікола! Ты хочаш забіць іх, я ведаю... Што ты надумаў? За што?

Мікола. За што? За што? Ты пытаеш? (Гаворыць сьцішаным, поўным нянавісьці, голасам). За тое, што па ўсёй краіне гараць, руйнуюцца цэлыя вёскі, за тое, што па сялянскіх сьпінах гуляе крывавы бізун, за тое, што бязьвінных людзей зьніштажаюць, як апошнюю паганую скаціну... Разумееш?

Арына. А каб яны не бунтаваліся...

Мікола. Ха-ха-ха! Каб не бунтаваліся? Каб самохаць давалі здзіраць з сябе шкуру? Каб сваім потам гадавалі плойму ліхіх дармаедаў? Каб аддавалі сваіх сясьцёр і дачок на зругу разбэшчаным панскім шчанюкам? Каб не бунтаваліся, га?..

Арына. Як страшна цяпер! Што толькі дзеецца ў сьвеце!

Мікола. Табе страшна? Я ведаю, ты баішся... ха-ха!.. Ты ад страху й мужыка свайго перапрасіла...

Арына. Мікола!

Мікола. Я не дакараю, не. Гэта—твая справа. Я адно шкадую, што сам захаваў тады яго пагане жыцьцё. Ну, але гэту памылку зараз выправяць... ха-ха!.. нядоўга ўжо... зараз...

Арына. Што—зараз? Мікола!

Мікола. А во што... Паўгадзіны таму назад твой мужык па даручэньню пана паехаў у горад. Цяпер ён праехаў пяць вёрст і пад'яджае да вёскі Пячэрак. Праз пятнаццаць хвілін ён прыедзе ў вёску, праз дваццаць хвілін пераедзе яе, а праз паўгадзіны...

ха-ха... будзе мёртвы... (Арына робіць мімавольны рух да дзвярэй, ён хапае яе за руку). Спалохалася? Шкадуеш? Ня варта...

Арына (стрымаўшы сябе). Скажы, што мне трэба зрабіць... для гэтага... аб чым ты казаў...

Мікола. Зусім глупства. Як усе лягуць спаць, ты падыйдзеш, паляпаеш і скажаш, што ў цябе ёсць дужа пільная справа. Табе адчыняць.

Арына. Добра, я гэта зраблю. Больш нічога?

Мікола. Больш нічога. (Ідзе да канапы і сядзе). Больш нічога. (Паўза, пасля якой Мікола гаворыць зусім новым—слабым і змораным голасам). Арына! Хадзі сядзь тут, каля мяне. (Арына сядзе. Ён бярэ яе за руку). Змарыўся я. Сілы дужа многа ідзе... Адпачыць каб... часіначку... Няма нікога цяпер... няма мне дзе адпачыць. Арына... я ў цябе трошачку... (Кладзе галаву ёй на калены і заціхае).

Сцэна II

У панскіх пакоях. Паня сядзіць, схіліўшыся над вязаньнем, пан ходзіць па пакою

Сомскі (падыйшоўшы да вакна). Такая ноч заўсёды трывогу нейкую наганяе. Мусіць, будзе навальніца... (Узрушана). Вакенніцы! Божа мой! Вакенніцы зноў не зачынены. Хадора! Хадора!

Хадора (уваходзіць). Ці гукалі?

Сомскі. Ці гукалі, ці гукалі... Я кожны дзень табе гавару. Вакенніцы ты зачыніла, га? Мусіць чакаеш, пакуль я сам пайду зачыняць? Разбэшціліся, паскуднікі...

Хадора. Зараз пазачыняю. (Пашла).

Сомская. Як-то Міхайлавіч наш... Такая дарога... Хоць-бы добра ўсё абыйшлося...

Сомскі. Калі не атрымае грошай, мы прапалі. Нам ня хопіць нават на чыгуначныя білеты... во як... ты разумееш?

Сомская. Можа зусім яшчэ і ня прыдзецца ехаць?

Сомскі. Ня прыдзецца? Ха-ха! А ў горадзе што робіцца, га? Ужо пашло мятушэньне, пашла разваруха. Так, як і тады. Я ведаю, я ўжо ведаю... А тут навакол бандыты, разбойнікі... на салдат ужо нападаюць, на маёнткі. І свае... Я баюся сваіх батракоў—ты гэта разумееш? Чорт іх ведае, што яны думаюць... (Уваходзіць Хадора).

Хадора. Зачыніла. (Хоча ісьці).

Сомскі. Пачакай! Ты вось ходзіш там, чуеш усё... Скажы, што там нашы людзі гавораць?

Хадора. А хто іх... Рознае гавораць, што-пападзя... Як скажакаторы, дык проста—сьмех...

Сомскі. Я ведаю... Ну, а пра нас, пра паноў... як яны?

Хадора. Нядобра. Да-душы, нядобра.

Сомскі. Ну?

Хадора (пырскае). Кажуць, што вы ўжо ад страху... гэтае... (Зноў пырскае).

Сомскі. Паганцы! Нягоднікі! Я пакажу вам—страх. Я яшчэ наганю вам страху, пачакайце... Рана асьмеліліся. (Чуваць званок). Хто гэта там? Бяжы, Хадора! (Хадора пабегла. Чуваць першыя гукі і рымоты).

Сомская (хрэсьціцца). Божухна! Як-то Міхайлавіч наш?.. (Уваходзіць Хадора).

Хадора. Прышоў гэты...

Сомскі. Хто?

Хадора. Ахвіцэр.

Сомскі. Хай ідзе. Калі ласка... прашу... (Хадора выходзіць, уваходзіць ротмістр).

Ротмістр. Добры вечар, панове! Ледзьве справіўся схавацца ў ваш ціхамірны прытулак. Зараз пачнецца добрая навальніца. Чуеце? (Грымоты чуваць чым далей, тым часцей і бліжэй). Пан Юры дома?

Сомская. У сваім пакоі.

Ротмістр. Вы ці можаце толькі ўявіць, да чаго даходзяць гэтыя праклятыя хамы. Толькі што каля самага маёнтку яны затрымалі коннага ардынара, адабралі аружжа і ўсё, што было ў яго... Разумеете? Каля самага маёнтку.

Сомскі. Божа мой! Яны зараз прыдуць сюды, яны нападуць на нас... Што цяпер рабіць нам? Што нам рабіць? Пан ротмістр, няўжо вы ня можаце іх уціхамірыць? Пабіць іх, пастраляць трэба... усіх, усіх-чыста, да аднаго.

Ротмістр (грозна). Мы іх уціхамірым. Няпраўда! Мы прымусім іх супакоіцца. Досыць! Мы не дапусьцім гэтага свавольства! Усіх пераловім, усіх перабяром. Яны пазнаюць яшчэ, што значыць—ротмістр Зайнчкоўскі.

Сомскі. Сядайце, пан ротмістр, сядайце! Скажэце, што ў нас чуваць там, на фронце?

Ротмістр (з горкай усмешкай). Аб гэтым я з роўным правам магу запытацца ў вас. Ардзінарац, якога яны затрымалі, вёз сакрэтныя пакеты з штабу. Цяпер праклятыя бандзіты чытаюць

апошнія інфармацыі аб нашым становішчы і апэрацыйныя загады вышэйшага вайсковага начальства.

Сомскі *(безнадзейна)*. Значыць — усё прапала. Яны зараз прыдуць. Яны ўжо сёння ўначы забяруць наш маёнтак... і нас усіх пастраляюць...

Ротмістр. Ха-ха!.. Нашто такая безнадзейная распач? Наша становішча яшчэ зусім моцнае. Часовыя ўдачы бальшавікоў нічога яшчэ не вызначаюць.

Сомскі. Не-не, не кажэце. Я знаю іх, яны такія... калі ўжо пашлі, дык прыдуць... напэўна, прыдуць...

Сомская. Аркадзь! Адкуль ты ведаеш? Можа наша войска праройдзе ў контр-атаку...

Ротмістр. Ха-ха-ха! Правільна, панічка, правільна... і пагоніць гэтых абшарпанцаў туды, куды Макар цялят не ганяў... *(Чуваць званок)*.

Сомскі *(трывожна)*. Хто там яшчэ? *(Паўза, потым уваходзіць Хадора)*.

Хадора. Вахцір прышоў.

Сомскі. Хто?

Ротмістр. Гэта, пэўна, мой вахмістр. Хай ідзе сюды! *(Хадора выходзіць, уваходзіць вахмістр)*.

Вахмістр. Дазвольце далажыць... Э Пячэрак прыехалі з паведамленьнем... У Шырокім бары, дзье вярсты за вёскай, пан аканом... забіт паўстанцамі.

Сомскі. Я так і думаў... я так і думаў. Прапала... усё прапала... Я так і думаў...

Сомская *(хрэсьціцца)*. Божа мой! Міхайлавіч... Што-ж гэта будзе?.. Такая ноч... такая ноч... *(Чуваць, што навальніца ўжо разгулялася як мае быць)*.

Ротмістр. Прашу супакоіцца. Я зараз выясьню ўсё... Я паеду туды... Я сам паеду...

Сомскі. Не-не... Пан ротмістр, не... ня кідайце нас... як жа мы цяпер?.. Яны прыдуць сюды...

Ротмістр. Прашу супакоіцца. Вакол маёнтку ходзяць дазоры — вы можаце не турбавацца. Я павінен узяцца сам за гэтую справу... Я прыеду і адразу прыду да вас, далажу аб усім. Дабранач! *(Ротмістр і вахмістр пашлі. Сомскі ў зьнямозе сядзе ў крэсла. Паўза, у часе якой толькі чуваць жудасныя цукі навальніцы)*.

Сомскі. Хадора! Хадора! *(Уваходзіць Хадора. Сомскі гаворыць слабым дрыжачым голасам)*. Зачыняй усё... Запірай... Штабу там, на дзвярох... заставіць усюды сталамі, крэсламі... Усё заперці, усё... *(Хадора пашла)*.

Сомская. Аркадзь! Ня трэба так хвалявацца.

Сомскі. Мунічка! Ідзі спаць, ідзі... Я буду чакаць ротмістра... Я тут, на канапе, паляжу.

Сомская. Супакойся, Аркадзь, можа яшчэ і ўсё будзе добра.

Сомскі. Нічога, я пачакаю толькі... Ты ідзі, кладзіся — позна ўжо. Дабранач, Мунічка. *(Сомская пашла)*. Я так і думаў... я так і думаў... цяпер прапала... усё... *(Некаторы час сядзіць моўчкі, потым устае, укручвае ў лямпе агонь і кладзецца на канапе. У пакоі — паўэпрок. Грыміць гром і выразна чуваць шум ветру і дажджу. Потым адрывіста і рэзка зьвініць званок)*.

Сомскі. *(Ускочыў)*. Што гэта?.. Зноў нехта... Хадора! *(Паўза, потым уваходзіць Хадора)*. Хто там?

Хадора. Аканоміха.

Сомскі. Што ёй трэба?

Хадора. Кажы, нейкая пільная патрэба.

Сомскі. Упусьці. Хай ідзе сюды. *(Устае і ідзе да лямпы. У гэты момант ціха адчыняюцца дзверы і ў іх зьяўляецца Мікола. Сомскі падкручвае агонь, паволі абарачваецца да дзвярэй і, ашаломлены гэтай нечаканай праявай, застывае ў тупым аслупяненьні, сагнуўшыся над лямпай. Некалькі сэкунд абодвы маўчаць, потым раптам Сомскі, як няпрытомны, заходзіцца ад нейкага страшнага здушанага сьмеху)*.

Мікола. Ня ўздумай толькі крычаць, а то разбудзіш паню, будзе многа лішняга клопату. *(У дзверы)*. Хлопцы! Заходзьце сюды! *(У пакой уваходзяць Кузьма і Аніська)*.

Сомскі. Я цябе знаю. Я пазнаў цябе. Ты — Мікола, ляснікоў сын. *(Шэпча ў дзікім жаху)*. Бальшавікі... Паўстанцы...

Мікола. Пэўна, ты ведаеш таксама і тое, зачым мы сюды прышлі?

Сомскі *(Інстынктыўна адступае назад і заходзіць за крэсла)*. Забіць хочаце... забіць мяне... Ідзіце, ідзіце... За што?.. Я не вінават...

Мікола. Пачнем з маленькага. Дзе ляжаць грошы?

Сомскі *(узрадаваны, што яго не забіваюць)*. Грошы? Хе-хе... я аддам грошы. Калі грошы трэба, дык я аддам. Я-бы многа даў, каб былі. Я усё скажу вам... Я пасылаў аканому ў банк... хе-хе... дык вы перанялі яго. У мяне ў хаце ёсьць дзевяць рублёў... царскімі... і яшчэ... я ўсё... я ўсё... яшчэ дробязь тут, у шуфлядзе... Во... усе аддам... да капейкі... *(Аддае грошы)*.

Мікола. Брэшаш! Ня ўсе тут. Дзе рэшта?

Сомскі. Усе, да капеечкі.

Мікола (злосна). Дзе грошы?

Сомскі. Братачкі... Калі ня верыце... я ня ведаю... запытайцеся ў жонкі... Я ня буду нічога ёй гаварыць... запытайце, колькі ў нас грошай... Я аддаў-бы... Я магу потым... у мяне многа ў банку...

Мікола. На, схавай. (Аддае грошы Аніську).

Кузьма. А цяпер можна і паквітацца. (Да Міколы). Стралаць ня трэба. Гэтак будзе цішэй. (Дастае з похвы кінджал).

Сомскі (убачыўшы кінджал, недалужна хапаецца за ручку ад крэсла, спускаецца на дол і хліпае, як дзяцёнак). Божа мой... Божа мой... за што... я не вінават... (Кузьма робіць крок да яго, тады ён з раптоўнай энэргіяй кідаецца да Міколавых ног і крычыць дзікім голасам). Ты не заб'еш. Дайце адну хвілінку... Я табе нешта скажу... Мікола... Я скажу дужа важнае... Ня біце мяне, пачакайце!

Мікола. Пачакай! (Спыняе Кузьму). Ну, гавары!

Сомскі. Я аднаму. Хай яны ня слухаюць... Толькі табе...

Мікола (пасля некаторага вагання). Выйдзеце туды на хвілінку. (Кузьма і Аніська выходзяць). Ну, гавары!

Сомскі. Мікола! Табе ня можна мяне забіваць. Гэта вялікі страшны грэх. Ты ня ведаеш, табе мусіць ніхто не казаў... Ты-ж мой сын... Мікола, ты мой сын...

Мікола (ашаломлены). Сын? Твой сын? Ага, я разумею... Так так... Вось яно... Я разумею...

Сомскі (падбадрыўшыся). Хе-хе-хе... А ты хацеў бацьку, роднага бацьку забіць...

Мікола. Гэта ты, значыць, ашукаў быў маю матку. Ха-ха! Пан матку, а паніч сястру! Сваякі! (Крычыць). Сваякі, ліха на вас, сваякі!..

Сомскі. Міколка! Сынёк!

Мікола. Маўчаць! (З пагрозай). Паспрабуй толькі яшчэ назваць мяне сынам—я цябе разарву на шкумацьце... Ха-ха! Бацька знайшоўся! Яшчэ хваліцца! Ды ты ведаеш, што я цяпер—удвая цябе ненавіджу, я цяпер з радасьцю загрыз-бы цябе сваімі зубамі... бацьку гэтага... падлюгу... (У гэты момант у дзверы знутраных пакояў выходзіць Юры).

Юры. Што тут такое?

Сомскі. Юра!

Мікола (крычыць). Стой! Стой там, ні з месца! Ха-ха-ха! Бацька і брат... Вось яны! Вось! Крывапіўцы! Драпежнікі! На расправу вас! На расправу! Хлопцы, сюды! Хлопцы, сюды! Хлопцы! (Задзвярмі чуваць глухі шум, потым дзверы з грукатам адчы-

няюцца, у пакой убягаюць польскія салдаты і хапаюць Міколу. Ён памыкаецца вырвацца, але ня змога). А, здрада! Арына, гадаўка!.. Хлопцы!..

Пан (крычыць у дзікай злосці). Вяжыце яго! Вяжыце, разбойніка! А-га-га!.. Біце яго... Душыце яго!.. Душыце! Душыце! Душыце!

З а с л о н а.

Дзея пятая

Сцэна I

У лесе, перад лясніковай хатай. Ясны сонечны дзень. На прызьбе сядзіць Наста. Яна пяе ціхую жалобную песню.

Стучыць-гручыць дарожанька

Бяжыць-бяжыць сіротачка.

— Куды бяжыш, сіротачка?

Куды бяжыш, бяздомная?

— Бягу я ў свет, у людзюхны,

Шукаю я сваю мамачку.

— Бяжы, дзіця, у чыста поле—

У чыстым полі—гай зялёны.

А ў тым гай—каплічанька,

У каплічцы тэй—святлічанька.

У святлічанцы камень ляжыць,

Пад тым камнем—твая мамухна.

(Неўзаметку для Насты на сцэну ўваходзіць Андрэй).

Андрэй (жорстка). Сама што пець тады, як родны брат чакае пэўнае сьмерці...

Наста (перш няўцямна глядзіць на яго шырокімі застылымі вачмі, а тады раптам пачынае плакаць).

Андрэй (зьбянтэжаны). Наста! Чаго ты? Я-ж зусім ня думаў, што ты пакрыўдзішся... я ня ведаў... Ну, кінь, Настулька, ня трэба...

Наста (скрозь сьлёзы). Ёдзі ты... Усе на мяне... Што я каму зрабіла? (Плача).

Андрэй (пляшчотна). Ну, сьціхні... досыць. Гэта-ж я проста пажартаваў. Гляджу, ты сядзіш тут адна... дай, думаю, падыйду ды пасваруся на яе, быццам усур'ёз... ха-ха!.. Ты яшчэ плачаш? Во, якая сьмешная! Я пажартаваў толькі, а яна...

Наста. Што мне рабіць? Дзе мне дзецца? Няшчасьце, гора маё... Пакуль яно будзе, гэта мучэньне?.. Дакуль мне цяпець?..

Андрэй. Наста! Ну нашто ты гаруеш? Нашто мардуешся так? Табе здаецца, што няма ўжо й большага ліха... Во глупства. Ці тое ў людзей бывае, адылі живуць і радасьць маюць, і ўсё, як належыць... Ну, патужыла троху, ды годзе...

Наста. Не... ты ня ведаеш... ня будзе ўжо радасьці, не... Няхай сабе... Нічога ня трэба... буду так... буду... буду цяпець... (Зноў плача).

Андрэй. Гэта ты сама нічога ня ведаеш. Ты вось кажаш, што ўсе на цябе, а можа й зусім ня так. Можа хто-небудзь якраз і жалее цябе, можа мучыцца праз цябе ня менш, як ты сама... вось... *(Паўза)*. Наста! Настулька! Ты думаеш, я ўжо на цябе забыўся, га? *(Ціха)*. А я кахаю яшчэ... Я чакаў увесь час... Я цяпер думаю... я спадзяваўся...

Наста *(перапыняе)*. Не кажы ты, Андрэй! Нашто выдумляць? Ня трэба нічога... няможна ўжо... не...

Андрэй. Ты думаеш, што дзяцёнак? Хай сабе! Гэта нічога ня значыць. Хай будзе дзяцёнак. Я буду любіць яго, бо гэта-ж твой. Раз я цябе жалею, дык я й дзяцёнка твайго буду жалець... *(Паўза)*. Наста! Настулька! Пакахай мяне зноў, як тады... Помніш, як добра было ў нас?.. Хай-бы зноў... Быццам нічога такога ня было, быццам усё так, як тады... Добра, Настулька?

Наста. Андрэй... які ты... *(Не дагаварвае. Бярэ яго руку і прыхіляе да яе свой твар. Ён другой рукой гладзіць яе валасы)*.

Андрэй *(ціхамірна)*. Зараз прагонім палякаў, тады ажэнімся... будзем жыць... Завядзём сваю гаспадарку, а хоць у горад паедзем разам з Міколам.

Наста *(схапінуўшыся)*. Андрэй! А што з Міколам? *(З вялікай трывогай)*. Можа ўжо... можа...

Андрэй *(ускочыў у раптоўным узрушэнні)*. Я загаварыўся... Што гэта я? Я спазьнюся, напэўна спазьнюся... Ці ёсць хто з вашых?

Наста. Мамка ў хаце.

Андрэй *(ляпае ў вакно)*. Цётка Паланея! Цётка! Хадзіце сюды на хвілінку!.. Хадзіце скоранька!.. *(Падыходзіць зноў да Насты)*. Ты-ж ведаеш—іх злавілі ўчора ў панскіх пакоях. Арынка пастаралася. Перш сама завяла туды, а потым наказала палякам. Але нічога, нічога. Мы выручым, ты не бядай... *(Вышла Паланея)*.

Паланея. Што ты, Андрэйка?

Андрэй *(адводзіць яе ў бок, каб ня чула Наста)*. Цётка! Дрэнная справа. Сёння ўначы іх будуць расстрэльваць. У Мар'ін мох павядуць. Я на вашым кані паеду ў Сьлепіна, там у лесе партызанскі атрад. Можа справяцца прысьці да начы, дык выручаць. А вы бяжыце зараз у маёнтак і прасіце там усіх, каго-пападзе, каб хоць адклалі да заўтрага. Выдумайце што-небудзь... Толькі скоранька...

Паланея *(выцерла сьлязу)*. Сыночак мой... Не папесьціла я цябе, не пагалубіла... Гаротнічак мой... *(Дзелавым тонам)*. Я вазьму хустку. Конь там пасецца, на блоньні... Наста, хадзі да

дзіцяці... *(Паланея і Наста ідуць у хату. На сцэну цяжкімі павольнымі крокамі ўваходзіць Саўка. Ён праходзіць, пахіліўшы галаву, міма Андрэя і сядзе на прызьбе)*.

Андрэй *(гаворыць сухім няпрыязным тонам)*. Сёння ноччу ў Мар'іным маху расстраляюць Міколу.

Саўка *(ня выходзячы з тупога свайго задумьня)*. У Мар'іным маху... Міколу... Ён не за сябе, ён за ўсіх... Мікола—добры...

Андрэй. Я хачу на вашым кані ехаць у Сьлепіна... там партызанскі атрад—можа яшчэ адаб'юць.

Саўка. Бары... едзь... Калі яшчэ што... можа грошы... у мяне ёсць грошы... я ня ведаю, колькі там...

Андрэй *(суха)*. Грошы ня трэба. *(Выходзіць Паланея ў хустцы з аброўцаў у руках)*.

Паланея. Ну, пойдзем, Андрэйка, пойдзем, мой галубок! *(Яны пашлі. Саўка астаецца сядзець у задумьні. Потым з хаты выходзіць Наста і сядзе поплец з ім на прызьбе)*.

Наста. Татачка! Сумна мне дужа. Я ня ведаю, як мне жыць.. Нішто ўжо ня цешыць мяне, нішто не весяліць. І сонейка сьвеціць ясна так, радасна, і кветачкі ўсюды... Усё красуецца, усё весяліцца... А мне сумна... заўсёды сумна...

Саўка. Яны білі мяне, дачушка, яны доўга білі... Шампаламі... шампаламі... Я прасіўся... у пана, а тады ў яго... ён сказаў, каб вялі... ён ня ведаў... ён нічога ня ведаў... Яму ніхто ня сказаў...

Наста. Татачка! Пажалей ты мяне, мне-ж дужа нядобра. Мне нешта здаецца ўсё—такое чорнае, страшное... сэрца зьнібее... ня хочацца жыць... Татачка! *(Туліцца да яго)*.

Саўка *(гладзіць яе па галаве)*. Ціху, дачушка, ціху, лябёдачка, Трэба кветкі зьбіраць, вяночкі віць. Вяночак надзенеш на галоўку і песеньку запяеш... вясёлую песеньку запяеш, прыгожую...

Наста. Не пяюцца вясёлыя песьні... І кветкі на розум ня йдуць. Думаю ўсё аб ім, аб сыночку... Як яму сіротачкай гадавацца? Хто заробіць на яго, хто пракорміць? Хто яму кашульку новую справіць?.. Нядоля мая, няшчасьце горкае...

Саўка. Усім—нядоля, дачушка, усім—няшчасьце... А калі тое шчасьце прыдзе?.. Ці была ты там, у заклітым маху?.. Я хаджу... Яшчэ хаджу, усё выглядаю, ці ня ўзышлі тыя белыя ружы. Як узыйдуць ды зацвітуць—тады і шчасьце прыдзе... Няма... ня ўсходзяць... Як быў бясплодны мох, так і ёсць... Няма нікому шчасьця...

Наста *(углядаецца ў лес)*. Хто гэта там? Нехта ідзе. *(У раптоўным узрушэнні)*. Гэта ён! Татачка, гэта ён! Ён ідзе па гэтай сьцежцы, ён тут будзе ісьці каля нас...

Саўка. Хто, дачушка?

Наста. Паніч.

Саўка (*таксама ўзрушаны*). Ідзі, ідзі, дзетухна. (*Шэпча, як змоўнік*). Ідзі ў хату скоранька. Табе ня трэба... уцякай... Я пагаманю з ім... я сам... уцякай, уцякай. (*Наста ідзе ў хату. Саўка ўстае і стаіць, чакаючы. На сцэну, высьвітваючы нейкую песеньку, уваходзіць Юры. Ён хоча прайсьці міма, але Саўка яго супыняе*).

Саўка. Панічок!

Юры. Што табе, Саўка?

Саўка. Справу маю да вас.

Юры (*ледзь приметна замяшайся*). А, справу... Можа-б ты, стары, лепш прышоў туды, у маёнтак...

Саўка (*спалохана*). Не, не... Я цяпер... Панічок, я цяпер... во зараз... Сядайце тут, панічок!

Юры. Ну, кажы. Толькі хутчэй—мне няма часу. (*Астаецца стаяць*).

Саўка (*панура*). Дачку маю загубілі... сьвет завязалі ёй...

Юры (*пасьпешна—відаць, чакаў, што гутарка будзе аб гэтым*). Я не вінават... Што-ж я... Яна сама была згодна... запытай у яе... А цяпер... што-ж я зраблю цяпер? Жаніцца я не магу—у мяне ёсьць нявеста... Але я так ня кіну... я памагу, я дам грошы...

Саўка. За грошы шчасьця ня купіш... і грэху таго грашмі не загладзіш. Страшны гэта грэх, сьмяротны... няма яму дараваньня... На мяне... на маю галаву ляжа ён... А я-ж ня бачыў, ня думаў, што гэта будзе... не сказаў... вы ня ведалі... Божа мой! Што цяпер будзе?

Юры. Пра які грэх ты гаворыш?

Саўка. Цяжкі грэх, панічок, дужа цяжкі. Вы ня ведаеце... Я раскажу вам... раскажу, як было нешта раз... У аднаго пана была нешчаслівая жонка. Яна была яшчэ не старая, але пану ўжо надакучыла. Пан шукаў сабе на старане... з другімі гуляў, а на яе нібыццам забыўся. Вось нешта раз спакусіў той пан адну дзяўчыну... вясковую, простую—хадзіла да яго на падзёшчыну. А як яна зацяжарыла, аддаў яе замуж за свайго парабка. Ён часта гэтак рабіў... Парабак—што... адмовіцца нельга, хлеба кусок трэба есьці... Але дужа не хацеў ён... гараваў, плакаў... Дык пан усё роўна прымусіў. (*Паўза*). Неяк сустрэў ён, гэты парабак, паню і шчыра пажаліўся ёй, расказаў усё. Яна тож плакала, жалкавала аб сваёй долі... Ну, вось... А потым вышла неяк... здружыліся яны... паня з гэтым парабкам... Ну, і потым... радзіўся сын у пані... ад яго... А ў той

дзяўчыны таксама сын быў. І вось было тады, што ў парабка панскі сын гадаваўся, а ў пана—парабкаў. Але паня зрабіла неяк, што пан нічога ня ведаў, і ён, гэты сын яе, рос, як звычайны паніч. Ну, а бацька... бацька служыў у іх, глядзеў на свайго сына чешыўся, але не казаў... нікому не казаў... (*Змоўк*).

Юры. Ну, й што з гэтае твае байкі выходзіць?

Саўка (*з нэрвовай рашучасьцю*). Вось, панічок, гэта ня байка, а чыстая праўда. Гэты парабак—я... вось... а вы... а ты—сын мой... ты—сын...

Юры. Што? Я твой сын?

Саўка (*узрушана*). Так, так... Ты—мой сын. А Наста—сястра твая... Наста—сястра. Я не казаў... Я не хацеў казаць... дык ты... ты ня ведаў... Насту, сваю сястру... Мяне—біць... помніш, як я праціўся... ты ня ведаў тады, нічога ня ведаў...

Юры. Ты мой бацька?

Саўка (*з пачуцьцём*). Сыноч мой! Сыночак!..

Юры (*падыходзіць да яго і гаворыць злосным пагардлівым тонам*). Слухай, стары, калі ты дзе-небудзь яшчэ скажаш аб гэтым, дык я цябе... я цябе наўчу, як трымаць язык за зубамі... Шампалоў паспытаў? Калі больш ня хочаш, дык лепш маўчы...

Саўка. Як? Што ты сказаў? Ты мяне выракся?.. Выракся бацькі... выракся...

Юры. Добра запомні, што я сказаў... забудзься на тое. (*Зава-рачваецца ісьці*). Больш нічога ня маеш сказаць?

Саўка. Ідзі! Ідзі сабе... ідзі!.. (*Юры пашоў. Саўка перш стаіць нярухома, потым паціху здымае з пляча стрэльбу, узводзіць курок, цэліцца ў той бок, куды пашоў Юры, і страляе. Апускае стрэльбу, пахіляе галаву і недалужна па-старчаму хліпае. Не разабраць: ці гэта ён плача так, ці сьмяецца. З хаты выбягае Наста*).

Наста. Татачка! Што гэта тут? (*Зірнула ў той бок, куды пашоў Юры*). Забіў! Забіў! (*Памыкаецца бегчы туды, але стары запымае яе за руку і адцягвае назад*).

Саўка. Стой! Гэта—мой сын. Я забіў яго... так трэба...

Наста. Сын?

Саўка. Я забіў свайго сына. Наста! Ён быў мой сын... Юрачка...

Наста. Брат мой! Брацік! (*Пахіснулася і, каб не паваліцца, ухвалілася за бацькаву руку*).

Саўка. Ціху, дачушка... Нам трэба нешта зрабіць... нешта зрабіць... Пачакай... У Сьлепіна... ёсьць сьцежка... ніхто ня ведае...

нацянькі, праз балота... Трэба бегчы, яшчэ ня позна... Трэба бегчы... (Надзявае на плячо стрэльбу і хоча ісьці).

Наста (сударіава трымаецца за яго). Татачка! Я баюся... я баюся...

Сцэна II

Ноч у Мар'іным маху. Далакопы капаюць магілу.

1 далакоп. Можа ўжо досыць?

2 далакоп. Капай, не лянуйся. Для сваіх хлопцаў ня грэх пастарацца. Хоць у магілу ў добрую лягуць.

1 далакоп. Калі страшна тут неяк... І хто гэта выдумаў, каб канечна на гэтым заклітым балоце іх расстрэльваць?

2 далакоп. Гэта ўсё пан вымудрае. Ашалеў проста. Рад, што сам выкараскаўся, дык цяпер спаганяе. Месца і тое выбраў самае дзікае—каб і на магілку да іх ніхто ня прышоў.

3 далакоп. А тая сучка дык цяпер і воч баіцца паказваць. Трэба-ж гэта!.. Кахаліся, блізка году пражылі былі разам, а цяпер—на табе!—сама аддала ў рукі палякам.

2 далакоп. Раз паспытала ўжо панскае ласкі, дык дабра не чакай. Ня ў той бок ужо верне.

3 далакоп. Казалі, быццам гэта яна ўлягалася, каб паніча ратаваць. Круцілася яна з ім.

2 далакоп. А, трасца на яе! Даскачацца...

1 далакоп. Ці дужа гэта страшна, калі расстрэльваюць?

2 далакоп. А цябе яшчэ не расстрэльвалі ні разу? Пачакай, можа яшчэ давядзецца—дык пазнаеш тады.

1 далакоп. Я нічога дрэннага не зрабіў, дык за што-б яны мелі мяне расстрэльваць?

2 далакоп. Гэтыя тож ня дрэнна рабілі. Што адным добра, тое другім—магіла. Усім, брат, ня ўладзіш. Хоць туды, а хоць туды.

3 далакоп. А большавікі іхных бяруць. Гэтыя мужыкоў страляюць, а тыя—паноў.

2 далакоп. Усіх не пастраляюць, нехта астанецца. А пакуль што—капай вось на свайго брата. Ня будзеш капаць—цябе закапаюць. Ім усё адно—ці гэта мужык, ці сабака.

3 далакоп. Ну, мусіць досыць ужо.

1 далакоп. Досыць, вядома.

2 далакоп. Хай сабе і досыць. Позна загадалі, але неяк вось справіліся. Ну, пойдзем памалу—мы сваю справу зрабілі... Эх, хлопцы былі добрыя... Адважныя хлопцы... (Далакопы пашлі. Не-)

каторы час сцэна пустая, потым паціху ўваходзіць Наста. Яна нясе ў руках нейкую вялікую кашолку).

Наста. Тут... Гэта тое заклітае месца. Як тут цёмна! Нікога няма, нікагутка. Ніхто ня ўбачыць... не дазнаюцца... (Становіць кашулку на дол, нахіляецца над ёй і бярэ адтуль нешта завінутае ў шмоткі). Сыночак мой, зорачка мая ясная... Які ты халодненькі... Вочкі твае ўжо ня сьвецяць... вочанькі мае дарагія... Гэта я, сыноч, я сама загубіла цябе... Табе ня можна было жыць, маё дзетухна, бо твой бацька—мой родны брацік. Гэта—грэх, дужа страшны грэх... Твой бацька таксама памёр. Ён быў нядобры, ён дужа крыўдзіў тваю мамку... і за гэта памёр... Сыночак мой родненькі... Ты ня злуеш на мяне? Ня злуеш? Ну, зірні на мамку сваю... ну, засьмейся... вочанькі мае ясныя... (Паўза). Я пахаваю цябе, мой сыночак... тут пахаваю з дзяўчынкай-сіротачкай. Яна прытуліць цябе, прыгалубіць... Яе брат загубіў, а цябе—родная матка. Я пахаваю... (Устае і ідзе па палянцы, выбіраючы месца, дзе пахаваць. Убачыла выкапаную магілу). Хто гэта выкапаў магілу майму сыночку? Нашто яму такая вялікая магіла? Ён-жа зусім маленечкі. Ён-жа толькі яшчэ наўчыўся гукаць сваю маму. Ён выразна, зусім выразна гукаў:—Мама! Мама! Бацька ня чуў, ён ня прышоў паглядзець на свайго сыночка. (Становіцца на калены і спускае дзяцёнку ў магілу). Сьпі, мой родны, сьпі, даражнёнькі. Тут і дзяўчынка тая... Вы дружыце з ёй, не сварыцеся—вы-ж абое сіротачкі. Я пасаджу вам туг, на палянцы, прыгожыя кветачкі, вы будзеце з імі гуляць, забаўляцца. Толькі ня рвіце іх, хай растуць кветачкі, хай красуюцца. (Ідзе да кашолкі, бярэ з яе кветкі і содзіць у мох, потым тут-жа, каля іх, сядзе на дол). Сьпіць, мой сыночак. Сьпіць мая зорачка. (Сьпявае калыханку).

Сьпі, сыночак міленькі.

Галубчак сізанькі!

Мой сыночак будзе спаць.

А я буду калыхаць.

А-а-люлі...

(Схіляе галаву сабе на калены і заціхае. У ночнай цемры бліскаюць балотныя аганькі. Яны паступова набліжаюцца, збіраюцца у вобразе жывых істот на паляне, пачынаюць скакаць вакол Насты і сьпяваюць).

Доля табе даравала

Мукі спустошаных дзён...

Шчасьце, ня цвяішы, завяла,

Радасьць мільгнула, як сон.

Пойдзем за намі, сястрыца.

Ў дзіўны наш край пад зямлёй—

Там у прыгожых сьвятліцах

Знойдзеш сабе ты спакой.

Недзе ў захмарнай далі
Згасьне былая краса.
Ясныя вочы апаліць
Сьлёз агнявая раса.

Там цябе сьветлыя мары
Радасным сном апаўюць...
Там на чароўных абшарах
Белыя ружы цвітуць.
Сюды! Сюды! Сюды! Сюды!

(Разьбіваюцца ў розныя бакі, клічучы за сабой Насту. Наста ўзьнімае галаву, глядзіць перад сабой застылымі вачмі, потым устает).

Наста. Сыноч мой!.. Сыночак... Ён гукае мяне... Сыноч мой... (Ідзе за аганькамі проста ў глыбіню сцэны і хаваецца ў цемры. Некаторы час стаіць цішыня, потым чуваць далёкі перарваны крык, крык чалавека, які топіцца, і за ім звонкі цульлівы рогат па лесе. Зноў усё сьціхла. За сцэнай чуваць глухі гоман, потым напаляну выходзіць купка польскіх салдат пад камандай вахмістра. Яны вядуць зьвязаных Міколу, Кузьму і Аніську).

Вахмістр. Чорт нейкі выдумаў вельмі ў гэтае дзікае балота— няможна было там спарадчыць ці што? Нікай тут па гэтых нетрах, яшчэ ўзапрэшся на банду якую. Дзе-ж тая яма? Ага, во яна... Станаві! (Салдаты становяць на край маілы зьвязаных хлопцаў). Завяжы вочы! (Адзін салдат хоча завязваць).

Кузьма. Адыйдзі! ня трэба...

Аніська (дрыжачым голасам). Хлопцы... паміраць... паміраць ужо... дрэнна мне... дрэнна...

Мікола. Маўчы, Аніська! Абапрыся аб мяне... гэта ня страшна...

Вахмістр (камандуе). Стройся! (Салдаты строяцца).

Мікола. Кузьма... Мы з табой жылі... ваявалі... разам усё...

Кузьма. І разам памром...

Вахмістр (камандуе). На прыцэл! Страляць па камандзе „тры“.
(Паўза). Раз... Два... (Раздаецца стрэл і вахмістр валіцца на зямлю. У гэты самы момант з-за кустоў выскакваюць паўстанцы, кідаюцца на салдат і, пасля нядоўгае тузаніны, абяззбройваюць іх. На сцэне—шум, мітусня, радасныя крыкі, прывітаньні. Хлопцаў разьвязваюць, абкружаюць шчыльным колам).

Галасы	Во яны! Во яны! Жывыя! Браткі, жывыя!..
паў-	Якраз падасьпелі!..
станцаў.	Здаровы, хлопцы!
	Разьвязвайце! Разьвязвайце!
	З мёртвых уваскрэсьлі, ха-ха!..
	Давай пацалуемся!
	Пусьці, дай мне!..
	Аніська! Ну, як паміраць?..

Антось. Хлопцы! Засыпайце зараз-жа яму—каб памяці аб ёй не асталося. (Паўстанцы пачынаюць засыпаць. Антось зьвяртаецца да Міколы). Ну, і ўлучылі-ж, у самы раз. Каб яшчэ дзьве сэкунды— і ўсё... А беглі-ж як... на ўсю сілу...

Мікола. Як вы справіліся? Хто наказаў вам?

Антось. Стары прыбег. Ён-жа й прывёў нас нацянькі цераз балота...

Мікола. Які стары?

Антось. А во хто... (Паказвае на Саўку).

Мікола. Бацька! Бацька! (Кідаецца да Саўкі і парывае яго абнімае).

Саўка (узрушаны). Ты—сын мой... Ты—сын мой... Ты—добры...

Голас за сцэнай. Стой! Пачакай!

Мікола. Хто там крычыць?

Голас за сцэнай. Стой! Пачакай! Стой! Пачакай! (На сцэну выбягае Іўка).

Іўка. Абач! Гэта-ж свае тут. Мікола... Ратавалі ўжо, значыцца...

Антось. Ці гэта ты там крычаў?

Іўка. Ясьцесьцьвіна. (Ураз мяняе тон і крычыць, як на мітынг). Таварышы! Дазвольце далажыць... у маёнтак прышлі чырвоныя... трэцяя рога пяхотнага палка стралковай дывізіі... Палякі ледзьве ўцяклі... Арыштавалі пана, аканоміху, усіх... Значыць, ура!.. Усе. Ура! Ура!.. Хай жыве Чырвоная армія!

Мікола (як троху сьціхлі крычаць). Дзе Андрэй?

Іўка. Андрэй? (Запнуўся). Ён паехаў быў, каб наказаць хлопцам...

Мікола. Ну?

Іўка. Як выехаў за маёнтак, яго заўважылі. Гукнулі, каб спыніўся, але ён не паслухаў. Тады сталі страляць і...

Мікола. І што?

Іўка (панура). Забілі... (Некалькі сэкунд пануе цяжкое маўчаньне).

Мікола. Калі прышлі чырвоныя?

Іўка. З гадзіну ўсяго. Яны ідуць сюды, цэлы ўзвод. Я наперад забег. Мусіць зараз надыйдуць.

Адзін з партызанаў. Каб не заблудзіліся часам...

Антось. Хлопцы! У каго там былі ракеты? Палі ракеты!.. (Пускаюць адну за адной ракету, сцэна асьвятляецца зыркiм сьвятлом).

Аніська (крычыць, як няпрытомны). Братачкі! Белыя ружы!

Галасы	Дзе? Дзе яны?
	Вось... Вось!..
з	Адкуль яны ўзяліся?
натоўпу.	Пасадзіў нехта...
	Самі вырасьлі можа...

(Усе паўкругам становяцца вакол пасаджаных Настай кветак. У сярэдзіну гэтага паўкругу выходзіць Саўка. Ён становіцца на калены перад кветкамі і гаворыць дрыжачым, урачыста-напружаным голасам).

Саўка. Белыя ружы... Белыя ружы... Калі закрасуюць белыя ружы... Яны закрасавалі... Закрасавалі белыя ружы... і шчасьце прышло... прышло... Шчасьце будзе!..

З а с л о н а.

Х. Дунец

Яўрэйскае культурнае будаўніцтва ў БССР

Яўрэйскім працоўным масам Савецкай Беларусі прыйшлося разам з усімі працоўнымі БССР у першыя часы пасля Кастрычнікавай рэвалюцыі аддаць свае сілы на барацьбу за ўзмацненне заваёў Кастрычніка. Культурнае будаўніцтва ўсё-ж з першых год існавання савецкай улады ў БССР пачынае ўзрастаць. Адначасова з змаганьнем рабочых мас пад кіраўніцтвам Комуністычнай партыі за Савецкую ўладу, пачынаецца змаганьне супроць рэштак сярэднявечча ў яўрэйскім асяродзьдзі супроць рэлігійных і філянтропічных „культурных“ устаноў, якія існавалі ў дарэвалюцыйныя часы і разгортвалі сваю дзейнасьць пад скрыдлам царскай улады, пры падтрыманьні яўрэйскай буржуазіі. Гэтыя ўстановы расьсявалі цемру сярод шырокіх мас яўрэйскага насельніцтва, выконваючы ролю прылады духоўнага прыгнёту і засьляпленьня розуму працоўных мас. Дзецям і юнацтву з яўрэйскай буржуазіі былі дадзены, хоць і абмяжаваныя—з прычыны царскай нацыянальнай палітыкі—магчымасьці навучацца ў ніжэйшых і вышэйшых навучальных установах і выйсьці ў людзі. Рабочыя-ж, рамесьнікі і бедната прапуськалася праз сярэднявяковы „хэдэр“, праз ешыботы і талмуд-торы, дзе іх кармілі талмудысцкай схолястыкай, дзе ім убівалася ў галаву пачуцьцё пашаны перад царызмам і буржуазіяй. І толькі шчасьлівыя адзінкі з працоўных мас выпадкова траплялі ў сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы. Пра друк, пра магчымасьці для навуковай працы, пра разьвіцьцё літаратуры, мастацтва тэатру і г. д., у умовах царызму, ня можа быць, зразумела, і гутаркі.

Такая тая спадчына, якую Савецкая ўлада атрымала ад старога царскага ладу, у галіне культурнага будаўніцтва для яўрэйскіх мас. Трэба яшчэ зазначыць, што мова яўрэйскіх мас—„ідіш“—была непаўнапраўнай мовай, паважалася старажытна-яўрэйская мова, г. зн., мова зразумелая маленькай меншасьці, мёртвая для шырокіх мас.

Пры сьвятле гэтага мінулага надзвычайна вырастае той „актыўны балянс“ у яўрэйскім культурным будаўніцтве, які пад’агуль-

ваецца намі сёння, пасля дзесяці год правільнай нацыянальнай палітыкі Комуністычнай партыі і Савецкай улады на Беларусі.

Зьвернемся да лічбаў перш за ўсё—у галіне школьнага будаўніцтва.

Сетка яўрэйскіх школ у БССР пачынае расьці даволі шпаркім тэмпам з 1921 г. У гэтым годзе ў Беларусі, ня лічачы Гомля і Рачыцы, навучаецца ўсяго 10.745 дзяцей. 1924-25 навучальны год дае вялікі скачок наперад, у гэтым годзе ў 129 школах навучаецца ўжо 18.833 дзяцей, праходзіць яшчэ два гады і на гэтай-жа тэрыторыі ў 182 школах навучаецца ўжо 24.073 дзяцей. Гэткім чынам, у 26-27 навучальным годзе сетка яўрэйскіх школ і колькасць дзяцей у іх павялічваецца больш, чым у два разы. Сюды трэба дадаць, што яўрэйскія школы пачалі будавацца без усялякага інвэнтару і якой-бы там ні было матар'яльнай базы. Савецкай уладзе прыходзілася пачынаць усё з пачатку. Апошнія гады даюць ужо ў гэтым сэнсе палепшаньне: купляецца маемасьць, будуецца новыя памяшканьні для школ, яўрэйскія школы атрымоўваюць прыстасаваныя памяшканьні і г. д.

Дзеся таго, каб паказаць дасягненьні Савецкай улады ў гэтай галіне, мы падаем цытату з матар'ялаў нацыянальнай камісіі ЦВК БССР, дзе робяцца параўнаньні паміж школьнай сеткай у Беларусі і Віленскай навучальнай акрузе ў стары, царскі час:

„Да рэвалюцыі,—чытаем мы ў кніжцы „Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытання ў Беларускай ССР“ (другі выпуск),—у былой Віленскай навучальнай акрузе на 1.433.298 душ яўрэйскага насельніцтва навучалася ва ўсіх школах яўрэйскіх і агульных, прыватных і грамадзкіх, усяго 36.619 яўрэйскіх дзяцей. У межах сучаснай Савецкай Беларусі, з агульным лікам яўрэйскага насельніцтва—407.059 чалавек, навучалася ў 1926-27 годзе ў савецкіх школах 55.142 дзяцей. У царскай Расіі на кожную тысячу яўрэйскага насельніцтва было ўсяго 25 вучняў, а ў Савецкай Беларусі на кожную тысячу насельніцтва—110 вучняў, г. зн. больш, чым у 4 разы.

Гэтыя лічбы навочна паказваюць палітыку Савецкай улады ў галіне яўрэйскага культурнага будаўніцтва і яе дасягненьні. Сюды трэба яшчэ дадаць, што з кожным годам гэты рост павялічваецца. Акрамя гэтага, вырасла сетка дашкольных устаноў на яўрэйскай мове, чаго зусім ня было да рэвалюцыі. У 1926-27 годзе было 21 яўрэйскіх дзіцячых садоў і прытулкаў, якія ахаплялі больш 1.000 дзяцей і 16 яўрэйскіх дзіцячых дамоў з 1.017 дзяцьмі.

Яўрэйская школа галоўным чынам—на 90 проц.—ахапляе дзяцей рабочых, саматужнікаў і беднаты. Яўрэйская буржуазія і больш

заможныя адзінкі з саматужнікаў, а таксама верхавінкі спецыялістых і савецкіх служачых, не наведваюць яўрэйскую школу, пасылаюць сваіх дзяцей альбо ў рускую школу, а пры адсутнасці гэтай магчымасці—у беларускую. Гэта паляпшае соцыяльны склад яўрэйскай школы, дае магчымасьць праводзіць выхаваўчую працу сярод дзяцей, узмацняе яе піонэрскі асяродак.

Будаўніцтва яўрэйскіх школ было-б немагчыма, яго нельга было-б ажыццявіць без стварэньня новых кадраў яўрэйскага працоўнага настаўніцтва. У спадчыну ад дарэвалюцыйнага пэрыяду, яўрэйская школа атрымала зусім нязначныя, у параўнаньні з узрослымі патрэбамі, кадры яўрэйскага настаўніцтва і наогул працоўнай інтэлігенцыі. З гэтых кадраў таксама ня ўсе здолелі прыстасавацца да новых задач культурнага будаўніцтва, хаця-ж большасць гэтых кадраў адразу адчула спрыяючыя вынікі культурнай працы пры Савецкай уладзе і паставіла сябе да паслуг Саветам, пачынаючы змаганьне за новую школу, дапамагаючы органам партыі і ўлады змагацца з рэшткамі рэлігійнай школы і г. д. Неабходнасьць новых яўрэйскіх педагогаў і культпрацаўнікоў вылучыла задачу стварэньня адпаведных устаноў для падрыхтоўкі гэтых сіл. За першыя гады культурнага будаўніцтва гэтая падрыхтоўка ажыццяўлялася праз розныя кароткатэрміновыя курсы. Побач з гэтым пачынаецца будаўніцтва яўрэйскіх педагогічных тэхнікумаў. У сучасны момант у Беларусі існуе 3 пэд. яўр. тэхнікумы (Менск, Віцебск, Гомель) з агульным лікам слухачоў да 500 чалавек. Гэтыя тэхнікумы выпускаюць штогод звыш 100 кваліфікаваных настаўнікаў. Акрамя гэтага, тэхнікумы зьяўляюцца культурнымі асяродкамі ў тых гарадох, дзе існуюць, вучнёўская моладзь з тэхнікума прымае ўдзел у культурна-масавай працы на прадпрыемствах, гэтыя-ж тэхнікумы зьяўляюцца асяродкамі педагогічнай думкі для настаўніцтва гораду. Побач з пэдтэхнікумамі ў Менску таксама працуюць двухгадовыя курсы, за дачай якіх зьяўляецца—дапаўняць той недахоп настаўніцтва, які цяпер яшчэ адчуваецца, ня гледзячы на існаваньне пэдтэхнікумаў.

У адносінах профэсійна-тэхнічнай асьветы, дык у першыя гады культурнага будаўніцтва існавалі некаторыя школы (для краўцоў, шаўцоў і г. д.) спецыяльна на яўрэйскай мове. Цяпер спецыяльна яўрэйскіх профтэхнічных школ ня існуе, а ў існуючыя профшколы прымаюцца на роўных правах з іншымі і яўрэйскія дзеці.

Перш чым перайсьці да вышэйшай школы спынімся на лічбе яўрэйскіх вячэрніх школ і адначым некаторыя весткі з палітасвет працы. Вячэрніх школ, з выкладаньнем на яўрайскай мове ў 1926-27 навучальным годзе існавала 53. Акрамя гэтага ў тым-жа

годзе існавала 33 лікпункты. З політыка-асветных устаноў ёсць 11 хат-чытальняў, якія працуюць на яўрэйскай мове, цэлы шэраг клубаў і народных дамоў, якія праводзяць сваю працу альбо пераважна на яўрэйскай мове, альбо часткова, гледзячы па таму месцу, якое займае яўрэйскае насельніцтва гораду, мястэчка, альбо рабочыя прадпрыемства ў адносінах да ўсяго насельніцтва. Існуе і шэраг яўрэйскіх бібліотэк, шырока разгорнуты яўрэйскія аддзелы пры агульных бібліотэках.

Як было ўжо сказана ў пачатку, моладзь з працоўнага асяроддзя ня мела амаль ніякай магчымасці да рэвалюцый атрымаць вышэйшую асвету. Савецкая ўлада адкрыла перад яўрэйскімі масамі дзверы вышэйшых навучальных устаноў. Самым яскравым довадам гэтага будзе наступная таблічка аб колькасці і процанце студэнтаў і слухачоў-яўрэяў у сярэдніх і вышэйшых навучальных установах БССР:

Назва навучальнай установы	Агульны лік студэнтаў	З і х	
		яўрэяў	проц.
Бел. Дзярж. Універсітэт	2902	1142	39
„ „ Акадэмія с.-г.	1300	171	13
„ „ Вэтэр. Інстытут	312	23	7
Менскі рабфак	380	102	27
Аршанскі „	193	51	21
Горацкі „	215	26	22
Віцебскі вяс. рабфак	57	13	23
Тэхнікумы	4846	1448	30

Аднак таксама стаіць задача падрыхтоўкі кваліфікаваных асоб з вышэйшай асветай для яўрэйскай школы і культурнай працы наогул. Гэта дасягаецца ў нас шляхам стварэння яўрэйскай сэкцыі пры Пэдфаку Беларуска-Дзярж. Універсітэту. Гэтая сэкцыя ўжо мела два выпускі, вучыцца ў ёй каля 250 студэнтаў. Таксама існуе пры Менскім Рабфаку яўрэйскае аддзяленне. Гэткім чынам яўрэйская культурная сетка зьяўляецца закончанай і Савецкая ўлада гэткім чынам забяспечвае ўсе магчымасці ўзрастаючаму пакаленьню яўрэйскіх працоўных мас атрымаць закончаную адукацыю на сваёй роднай мове.

Пры ўсім гэтым будаўніцтве яўрэйскіх культурных устаноў Савецкай уладай прымаюцца пад увагу нацыянальныя асаблівасці яўрэйскіх мас, уцягваньне яўрэйскай беднаты ў земляробчую гаспадарку і г. д. Выходзячы з гэтых задач, пры Белар. Сельск.-Гасп. Акадэміі (у Горках) арганізавана спецыяльная яўрэйская катэдра, каля Менску існуе яўрэйская сельска-гаспадарчая школа і т. п. установы.

На верхнім паверху будаўніцтва яўрэйскіх культурных устаноў бязумоўна зьяўляецца яўрэйскі сэктар Беларускай Акадэміі Навук.

Гэты яўрэйскі сэктар існуе з 1926 г. У сэктар уваходзіць 10 сапраўдных членаў і 14 членаў-супрацоўнікаў. Яўрэйскі сэктар Беларускай Акадэміі Навук мае ў сабе гістарычную, лінгвістычную, літаратурную, соцыяльна-эканамічную і фольклёрную камісіі. Яўрэйскім сэктарам праведзена за гэты перыяд часу вялікая работа: выданы два томы „цайтшыфт“ з вялічэзным навуковым матар'ялам (ўсяго каля 130 друк. аркушаў). Вялікая праца праведзена гістарычнай камісіяй. Ёю падрыхтавана да друку кніга па гісторыі яўрэйскага рэвалюцыйнага руху ў БССР (да 30 друк. арк.). Распрацоўваюцца пытаньні па гісторыі яўрэяў у Беларусі і Літве, па гісторыі колёнізацыі, рэкрутчыны і г. д. Асабліва інтэсыўна працуе лінгвістычная камісія па складаньню акадэмічнага слоўніка і выданьню тэрмінолёгій з розных галін ведаў. Гэтай камісіяй падрыхтаваны да друку яўрэйска-беларускі і беларуска-яўрэйскі слоўнік. Літаратурная камісія надрукавала вялікую монографію аб заснавальніку яўрэйскага тэатру Гольдфадэне, надрукавана некалькі каштоўных прац па гісторыі яўрэйскай літаратуры і інш. соцыяльна-эканамічнай камісіяй сабраны значны матар'ял па эканоміцы яўрэйскага зямляробства, яўрэйскага насельніцтва ў гарадох і мястэчках, наладжана была экспэдыцыя ў цэлы шэраг мястэчак БССР і г. д. Фольклёрная камісія зьбірае і друкуе матар'ял—яўрэйскія народныя песьні і г. д. Бюро краязнаўства праводзіць працу па вывучэньню мястэчак, па дасьледаваньню саматужніцтва, па зьбіраньню этнографічнага матар'ялу і г. д.

І, нарэшце, перш чым перайсьці да пытаньняў мастацтва, мы яшчэ разгледзім становішча яўрэйскага друку ў Беларусі. У сучасны момант выходзіць адна вялікая яўрэйская штодзённая газэта „Акцябр“ (орган ЦК КП(б)Б і Менскага АК КП(б)Б) з тыражом 8.000 экз., адна газэта для моладзі „Юнгер-Арбэйтэр“ з тыражом 4.500 экз., выходзіла да апошняга часу піонёрская газэта „Юнгер Піонэр“ з тыражом 4.000 экз., выдаецца перыодычная часопісь „Штэрн“ з тыражом каля 1.000 экз. На двух прадпрыемствах выдаюцца друкаваныя

насьценныя газеты на яўрэйскай мове: адна ў Менску (Меншвэй) і другая ў Віцебску (Вітшвэй), дае таксама зьмяшчаецца матар'ял на беларускай і расійскай мовах.

Выдавецтва яўрэйскіх кніг у Беларусі дасягнула вядомага посьпеху ў 1925 годзе, калі БДВ пачынае больш інтэнсыўна займацца выданьнем яўрэйскай кнігі. У гэтым годзе было выдана рознымі выдавецтвамі 38 назваў з тыражом каля 130.000 экз. Наступны, 1926 г. дае 43 назвы, у 26-27 г. БДВ мела на ўвазе выдаць 187 друк. аркушаў на яўрэйскай мове з агульнага ліку 1.250 друкав. аркушаў. На 28-29 г. БДВ мае на ўвазе выдаць павялічаны лік друкаваных аркушаў на яўрэйскай мове, які складае 13 проц. агульнага выдавецкага пляну.

Пяройдзем да асобных галін мастацтва.

Яўрэйская літаратура ў БССР мае ўжо за сабою шэсьць год арганізацыйнага існаваньня. Мы тут зусім ня будзем гаварыць аб творчай працы яўрэйскіх пісьменьнікаў, а абмяжуемся кароткімі весткамі¹⁾.

У 1923 годзе была арганізавана яўрэйская літаратурная група ў Менску. Гэтая група выявілася на старонках яўрэйскага юнацкага друку і дала сабе назву „Юнгер Арбэйтэр“ („Малады рабочы“). На дапамогу гэтаму літаратурнаму маладняку прышлі старэйшыя таварышы пісьменьнікі і журналісты, паступова адбываўся рост групы як за кошт старых, так і маладых таварышоў. Гэткім чынам яна перарасла свае „юнацкія“ рамкі і з працягам часу (1925) рэарганізавалася ў яўрэйскую сэкцыю ВАПП у БССР. З арганізацыйнай Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў (БелАПП), яўрэйская сэкцыя ўлілася ў БелАПП і пачала працаваць у якасьці нацыянальнай сэкцыі.

З арганізацый у Менску яўрэйскай сэкцыі ВАПП пачалі таксама ўзьнікаць яўрэйскія літаратурныя групы і гурткі ў астатніх гарадох БССР. Закладаюцца літгрупы ў Віцебску, Полацку, Магілёве, Бабруйску, Барысаве і інш. Час-ад-часу Менская група наладжвала выезды пісьменьнікаў для наладжваньня літаратурных вечароў, для пропаганды яўрэйскай пролетарскай літаратуры (Віцебск, Бабруйск, Гомель, Мазыр, Полацак, Койданава, Чэрвень і інш.).

Менская яўрэйская сэкцыя БелАПП увесь час расьце. Сёньня Менская група налічвае 18 членаў, сярод іх—пісьменьнікі розных

¹⁾ У адным з наступных нумароў „Маладняка“ будзе зьмешчаны асобны артыкул аб творчых дасягненьнях сучасных яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў.

жанраў мастацкага і публіцыстычнага слова. У яўрэйскую сэкцыю БелАПП за апошні час уступіў вядомы яўрэйскі poeta Ізі Харык.

Як ужо было сказана, колькасьць яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў расьце. Выяўляюцца новыя таленты. Характэрна адзначыць, што рост яўрэйскіх пісьменьнікаў ідзе за лік рабочых,—вось некалькі прозьвішчаў выяўленых за апошні час таленавітых маладых пісьменьнікаў: Ш. Гарэлік—рабочы дражджавога заводу ў Бабруйску, Ласкер—рабочы-бляхар, Э. Каган—профшколец і г. п. Яўрэйскі пісьменьнік маладняк БССР галоўным чынам друкуе свае творы ў яўрэйскіх газетах („Акцябр“ і „Юнгер Арбэйтэр“) і ў часопісі „Штэрн“. Асобныя таварышы за апошнія два гады выдалі свае творы асобнымі кніжкамі. Пералічым іх: Аршанскі—2 выданьні, І. Харык—2 выданьні, Гарадокер—2 выданьні, Гардон—2 выданьні, Майзэль—1 выданьне, зборнік „Кеп“—удзельнічала група т. т. Цяпер рыхтуецца да друку альманах яўрэйскай сэкцыі БелАПП пад назвай „Беларусь“.

Акрамя аб'яднаных у яўрэйскую сэкцыю БелАПП, у БССР ёсьць яшчэ некалькі неарганізаваных, старых і маладых, яўрэйскіх пісьменьнікаў, як Аксэльдэ, Гарэлік, Кульбак, Маршак, Савінкоўскі. Усе гэтыя пісьменьнікі выдаюць свае творы асобнымі выданьнямі і друкуюцца ў штодзённым і пэрыядычным друку.

Яўрэйская сэкцыя БелАПП праводзіць вялікую масавую працу. Вышэй было зазначана пра выезды ў гарады БССР. Галоўная-ж масавая праца, зразумела, праводзіцца ў Менску па клюбах і прадпрыемствах. Існуе некалькі літаратурных гурткоў. Праведзены вялікі лік літвечароў у рабочых клюбах (клуб Леніна, Харчавікоў, Будаўнікоў, Дрэваапрацоўшчыкаў, клуб імя КіМ і інш.). На працягу зімы 1927-28 г. праведзена было 32 літвечары, на якіх прысутнічала звыш 9.000 чалавек. Узімку 1928-29 г. гэтая праца пашырылася, павялічваюцца патрабаваньні з боку клюбаў на яўрэйскія літаратурныя вечары. Таксама гэтай зімою праведзена некалькі інтэрнацыянальных літаратурных вечароў, з удзелам членаў яўрэйскай сэкцыі БелАПП.

Пяройдзем да пытання аб тэатры. У спадчыну ад царскага рэжыму ў гэтай галіне нічога не засталася, акрамя халтуры, няпісьменнасьці і кадру сапсаваных старым тэатральным асяродзьдзем актэраў. У БССР паўстала пытаньне аб стварэньні яўрэйскага тэатру. У 1921 годзе арганізуецца тэатральная студыя. Складае набіраецца з яўрэйскай рабочай моладзі. Увесь час студыя вучыцца ў Маскве. Маладыя колектыў, пад мастацкім кіраўніцтвам Рафальскага, скончыў навучаньне да тэатральнага сэзону 1926-27 году.

Тэатр прыяжджае ў Менск. У Дзяржтэатры малады колектыў „здае экзамін“ сваімі студыйнымі пастаноўкамі: „Хэйдэр“ — па Шолам Алэйхэму, „На пакаяным ланцугу“ — Перэца, „Шэйлок“ — Шэкспіра, „Касрылаўка“ — па Шолам Алэйхэму. Гэтыя першыя пастаноўкі паказалі, што тэатр мае вялікія формальныя дасягненьні і вялікія магчымасьці для далейшага росту. Другі сэзон тэатра — 1927-28 г. таксама дае тэатру штуршок наперад, галоўным чынам у сэнсе сучаснасьці і рэволюцыйнасьці рэпэртуару: „Авечая крыніца“ — Лоп-пэ-дэ-Вэга, „Ботвін“ — Веверка і „Лекерт“ — Кушнерава — усе гэтыя тры пастаноўкі маюць элементы рэволюцыйнасьці. Гэтыя паказы таксама прасунулі тэатр наперад у сэнсе формальных дасягненьняў. На паказе „Авечая крыніца“ тэатр таксама яскрава прадэманстраваў рост рэжысёрскіх сіл у самым тэатральным колектыве. Гэтая пастаноўка была вельмі добра выканана маладым рэжысёрам Літвінавым. Група маладых рэжысёраў тэатра павялічваецца. У сучасным тэатральным сэзоне здадзена пастаноўка т. Нордам п’есы Э. Толера „Гоп-ля, мы жывем!“

Цяпер тэатр працуе над п’есай Бэргельсона „Глухі“, — з эпохі 1905 году. Заказаны п’есы на тэмы аб яўрэйскім землябудаўністве (Гофштэйн, Веверка), савецкая комэдыя (Кушнераў), аб ваеннай небясьпецы (Годінэр і Літвінаў), па яўрэйскаму рэволюцыйнаму руху (Аршанскі). Трэба сказаць, што аднёю з станючых рысаў яўрэйскага тэатру, якія адрозьніваюць яго наогул, гэта — яго сувязь з яўрэйскімі літаратарамі-драматургамі і яго лінія стымуляваньня гэтых кадраў да разьвіцьця рэпэртуару.

Тэатр акрамя Менску працаваў у Магілёве і Віцебску. Усюды паказы прайшлі з вялікім посьпехам. Мінным летам тэатр зрабіў турнэ па гарадох Украіны (Кіеў, Харкаў, Адэса). Гэтая паездка спраўдзілася, спектаклі тэатра прайшлі з посьпехам.

У гэтым годзе тэатр пашырыў свае рады, прыняўшы новую групу тэатральнай моладзі. Акрамя гэтага пры тэатры з студзеня месяца г. г. арганізаваны вандроўны тэатр з былога аматарскага гуртка „Фолкс-Бінэ“. Гэты вандроўны тэатр мае сваёй мэтай абслугоўваць мястэчкі, для яго працы НКА адпусьціў у гэтым годзе 4.000 руб. Цікава адзначыць, што гэты новы вандроўны тэатр у складзе 15 чалавек у пераважнай большасьці складаецца з рабочых і мае ў сваіх радох пяць членаў ЛКСМБ.

Яўрэйскі Дзяржаўны Тэатр Беларусі атрымоўвае сталую субсідыю, з году ў год яго матар’яльнае становішча і магчымасьці для пастановак палепшаюцца. Таксама расьце прыбытковая частка тэатру, — колькасьць глядачоў на паказах няўхільна расьце.

Напрыканцы—некалькі слоў аб яўрэйскім выяўленчым мастацтве ў Савецкай Беларусі. І тут мы маем рост і развіццё, хоць працаўнікі гэтае галіны несконцэнтраваны. У сучасны момант працуюць мастакі Бразэр, Кругер, Кастэлянскі, Пэн, малады таленавіты Аксэльрод і інш.

Мы тут у кароткіх рысах спыніліся на асноўных дасягненнях Савецкай Беларусі ў галіне яўрэйскага культурнага будаўніцтва. Нават гэтыя невялічкія нататкі яскрава кажуць пра вялічэзныя дасягненні ў гэтай галіне. Гэтыя лічбы і факты найлепшым чынам выяўляюць тыя практычныя рэзультаты, якія дасягнуты на глебе правільнай нацыянальнай політыкі Комуністычнай партыі і Савецкай улады. Яўрэйская нацыянальная меншасць у Беларусі зьяўляецца першай па колькасці групай нацменшасцяў БССР і таму рэзультаты ў галіне яе культурнага абслугоўвання ўжо ўкосна кажуць таксама аб усёй політыцы ў адносінах да нацменшасцяў у Савецкай Беларусі. Нельга сказаць, каб яўрэйскае культурнае будаўніцтва не натырківалася на розныя труднасці. Сваеасаблівыя ўмовы сацыяльнай структуры яўрэйскага насельніцтва, нацыянальны пераплёт у Беларусі, рэшткі антысэмітызму і шовінізму сярод розных нацыянальных груп, якія жывуць у БССР—усё гэта стаіць на шляху, усё гэта перашкаджае ажыццяўленьню політыкі культурнага будаўніцтва. Але мінулы этап і вынікі першага дзесяцігодзьдзя БССР упэўняюць нас у тым, што ўсялякія труднасці будуць пераможаны і яўрэйскае культурнае будаўніцтва, як частка агульнапролетарскага культурнага будаўніцтва, будзе ісьці ўсё далей і далей да перамог разам з усім гаспадарчым і культурным ростам усяе БССР і ўсяго Савецкага Саюзу.

Л. Бэндэ

Пашахонская пагулянка па беларускай літаратуры

(Крытычныя нататкі на кнігу Клейнборта „Молодая Белоруссия“¹⁾).

„Маладосць твая старою тхне“.

Даць грунтоўны аналіз сучаснай беларускай літаратуры, бязумоўна, справа патрэбная і карысная, менавіта зараз гэта асабліва патрэбна, калі яшчэ ня змоўклі, а, наадварот, прымаюць больш глыбокі і востры характар літаратурныя спрэчкі ў Беларусі. Ды ня толькі літаратурныя...

Правільны, выразны марксыцкі аналіз дорэволюцыйнай і паслярэволюцыйнай літаратуры, у значнай ступені палегчылі-б шмат якім таварышам разьвязаньне шэрагу забытых для іх пытанняў.

Але ня толькі з гэтага пункту гледжаньня мае вагу гэтая вялікая справа, яна важна яшчэ і дзеля таго, каб даць правільнае ўяўленьне шырокім працоўным гушчам братніх рэспублік аб тым магутным творчым процэсе, які адбываецца на ўзьнятай Кастрычнікам, вякамі ўтоптанай глебе Беларусі.

Перад намі вялізарная (508 старонак) кніга Л. М. Клейнборта „Молодая Белоруссия—очерк современной Белорусской литературы за 1905—28 г.“.

Аўтар кнігі ня ставіць сабе мэтай даць „Труд, в котором ощущается нужда самой Белоруссии“, ён пакідае гэтую ўдзячную задачу на разьвязаньне, „тех критиков, историков литературы, которых уже выдвигает белорусская журналистика, молодая белорусская культура“. Ён спадзяецца, што „труд его послужит делу ознакомления русских читательских кругов с литературой и литературным движением Белоруссии“.

¹⁾ У гэтым артыкуле мы ня маем на ўвазе ўсебаковую крытыку працы Клейнборта, а толькі спыняемся на паасобных момантах Л. Б.

Як чытач бачыць, задача пастаўленая Клейнбортам вельмі ўдзячная і патрэбная, бо ўжо пара, пара пазнаёміць „русские“ ды і ня толькі „русские“ чытацкія колы з культурнымі дасягненьнямі працоўных маладой Савецкай Беларусі. Гэтая ўдзячная і патрэбная справа кладзе абавязак на тых, якія робяць спробы ажыцьцявіць яе і з асаблівай сур'ёзнасьцю і аб'ектыўнасьцю паказаць сутнасьць літаратурнага руху на Беларусі. У гэтай справе мала фотографаваць з стракатай плёнкай процэс, але трэба яго абгрунтаваць, выкрыць яго ўнутраную сутнасьць, выявіць яго тэндэнцыі. Ускладаным лябірынце клясавых і нацыянальных перапляценняў выкрыць у ілюзорным адзінстве супярэчнасьці, знайсці „адзінства шматбаковасьці“.

„Всякий может быть деревянным, но сохранить при этом грациозность—редкий дар“ (Л. Бэрнэ). Менавіта гэты афорызм датычыцца да тых, якія пішуць аб гісторыі беларускай літаратуры. Фотографаваць удала, ці менш удала, рэгістраваць карава ці элястычна, фрагмэнты ці кавалачкі гісторыі беларускай літаратуры—каму-не каму і ўдаецца, але даць марксыцкі, правільны аналіз літаратурных процэсаў, іхняй сутнасьці, узаемнай сувязі з працэсамі ўсяго грамадзкага жыцьця—здаецца яшчэ нікому не ўдалося.

Але спробы ёсьць, праўда, спробы розныя: добрыя і дрэнныя. Да апошніх (дрэнных) належыць аднесці і вялізарную працу Л. М. Клейнборта.

Ужо першыя радкі яго ўводзін і заключныя радкі прадмовы прымушаюць чытача настаражыцца і аднесціся з некаторай недаверлівасьцю. Дый сапраўды падзівецца чым распачынае Клейнборт свой „труд“: „Упрекнуть русскую и дореволюционную и революционную печать в недостатке внимания к национальным вопросам было-бы несправедливо. Начиная с Герцена и словянофилов и кончая Лениным и Струве, все наши течения то теоритически трактуют идею нации—сложный продукт единство государственной жизни,—то практически обсуждают границы, разделяющие людей разных национальностей, населяющих наше отечество“. Але паслухайце далей пэрл „мудрасьці вялікай“: „Ассимиляция „окраин“, насильственное слияние с центром составляло предмет мечтаний одних; охрана органически развившихся национальных культур—задачу других“ (7 ст.).

„Ленін і Струвэ... Наши плыні“. Чаму-б ня ўзяць у кампанію і Лібмана. Тады-б бадай „охрана... национальных культур...“ была-б на сваім месцы.

Так ці інакш, ужо вышэй пададзеныя месцы ўводзін пачынаюць да болі рэзаць вочы сваімі дзвумі якасьцямі не асабліва прыем-

нымі: 1) Нясупынай блытанінай разуменьняў (мы пастараемся гэта паказаць); 2) Нацыянал-лібэралізмам з дамешкай няпісьменнасці аб гістарычнай сутнасці „тэарэтычных трактовак“, „практычных абгаворванняў“, нацыянальнага пытання ў расійскім друку.

Пакінем і гэта пакуль-што, зоймемся аснаўной праблемай аўтара „Молодой Белоруссии“, яго мэтадологічнымі прыёмамі і тымі вывадамі, да якіх прывяла ягоная ўстаноўка.

* * *

Кожнаму знаёмаму з асноўнымі палажэннямі марксызму вядома, што законы мастацтва (літаратуры таксама) ёсць па сутнасці ні што іншае, як спецыфічнае праяўленне законаў грамадскага жыцця скрозь складаны апарат чалавечай псыхікі. Выходзячы з гэтага, марксысты і ацэньвае праз прызму аб'ектыўнага клясавага разуменьня ходу рэчаў, — тое ці іншае з'явішча мастацтва.

Марксызм па-за мастацкай формай, па-за складанасцю зместу выкрывае пэўную клясавую фігуру ў асобе мастака і тыпу — якая ўяўляе ў асобе клясу ці яе асобную групу, калі ня поўнасьцю, то яе паасобныя рысы і г. д. Для марксыста „мастацтва ёсць адно з сродкаў арганізацыі жыцця праз уздзеянне на волю асобы мастацкіх вобразаў, змест і формі якіх абмоўліваецца сацыяльна-эканамічнай структурай грамады і клясавым становішчам мастака“.

Марксызм, як сьветапогляд, як мэтад навуковага пазнання, як кіраўніцтва для дзейнічання, абхоплівае сабою ўсе галіны людскога быцця. Марксызм забіраецца ў самыя патаемныя куточки людскоў псыхікі, вытрасае адтуль усякую боскую, мэтафізічную бязглуздыцу. Ён прасякае ў таемнасці складаных электронаў і ў „недаступнасць“ людскога гэнія, таленту. Ён сыцягвае бліскучыя засланы з мастацкіх твораў, раскладае іх на элементы і вострым ланцэтам дыалектычнага мэтаду анатаміруе іх сапраўдную сутнасць. „Вучэнне Маркса ўсемагутна, бо яно верна“ (Ленін).

Іншай думкі прытрымліваецца Клейнборт. „В Белоруссии, — піша ён, — метод марксизма материалистического понимания искусства не может играть большую роль в создании (!) новых форм (!). Ведь это край по преимуществу крестьянский“ (350 ст.). Вось дзе сапраўды „лепш скажы мала, але добра“ (К. Пруткоў). Цікава было-б спытацца паважанага Л. М., што ён думае аб долі і ролі марксызму ў іншых рэспубліках СССР ці хаця-б РСФСР. Якую ролю адбывае там марксызм. Бо і гэтая краіна пераважна сялянская. Справа як відаць не ў перавазе сялянскага насельніцтва, а ў тым вульгарным разуменьні, ці праўдзівей у неразуменьні Клейнбортам таго, аб чым бярэцца разважаць.

Праўда, адмаўляючы марксызму „в создании новых форм“ у Беларусі, Клейнборт робіць ласку „обстановке Белорусского Минска“. „И марксизм, о котором здесь речь (а колькі ў вас гэтых марксызмаў? Л. Б.), марксизм, какой-только возможен в обстановке белорусского Минска“ (350 ст.).

Ці не з Пашахоні з'явіўся Клейнборт. Цікава ведаць, як там справа з марксызмам. Тут таксама праўду гаворыць Кузьма Пруткоў, што „паясьняльныя выразы тлумачаць цёмныя думкі“. А ў тым, што думкі аўтара не адрозніваюцца ад цёмных, бадай ці будзе хто сумнявацца пасля таго, як прачытае працяг цытаты з „Молодой Белоруссии“. „Это задача — працягвае Клейнборт — ставшая во весь рост перед земледельческой культурой лишь марксистская задача; это темы, *обще*-поставленные, обстрактно объединенные одним началом“.

Но в основе этих концепций лежит вопрос о *дальнейшем* развитии Белоруссии, Белоруссии *городской, а не деревенской*. И в этом и состоит значение марксизма на белорусском горизонте“ (350 ст.). Як чытач бачыць, кругавід Клейнборта ўвесь зацягнуты беспрасветнай блытанінай і няпісьменнасцю „обстрактно объединенные одним началом“.

Пасля гэткай экскурсіі Клейнборта ў марксызм нам ясна, якія прыёмы аўтара ў даследванні крыніц развіцця і стану літаратурнага руху на Беларусі. Яго прыёмы ў асноўным зводзяцца да простага хронолёгічнага рэгістрацыі руху, без адпаведнага аналізу сацыяльна-эканамічных прадпасылак і ўнутранай сутнасці процістаў, з якімі ён зусім не знаёмы і ня мае аб іх ніякага ўяўлення. Праўда, мейсцамі Клейнборт прабуе аналізаваць сацыяльна-эканамічную структуру. Літаратурнаму руху ён ахвяроўвае нацыянальныя і сацыяльныя нарысы ў якасці „общей закваски литературы“. Але гэтая „общая закваска“ без шумавання пакрылася зацвільлю. І апрача мэтафізічнасці, механічнай „увязки“ і ўсыцяж памылковых трактовак сацыяльных і нацыянальных прадпасылак нічога няма. Як відаць, разьдзел „об общей закваске“ пісаўся пад лібэральным хмяльком.

Нацыянальныя і сацыяльныя прадпасылкі літаратурнага руху на Беларусі па Клейнборту дзейнічаюць па асобку, як самастойныя фактары бяз сувязі і ўзаемаабумоўленасці паміж сабой. Нацыянальная „честь“, нацыянальнае „чувство“, нацыянальная „идеология“, вось што з'яўляецца падставай і першапрычынай літаратурнага руху. Такія погляды Клейнборта на прычыны з'яўлення літаратуры і яе характару.

Зразумела, што гэтка погляд нічога агульнага ня мае з сапраўднасцю. Да поглядаў Клейнборта на літаратуру можна далучыцца толькі сьлізгаючыся па паверхні зьявішч. Але ж задача навукі ёсць не павярхоўная рэгістрацыя зьявішч, а выкрыцьцё іхняе ўнутранае сутнасьці, выяўленьне іх тэндэнцый. Якраз гэтага падыходу не хапае Клейнбарту. Але на вялікі жаль тут мы маем справу не з павярхоўным падыходам, а з наўна выяўленай тэндэнцыйнай плесццё бяглызды і архі-лібэральныя байкі. Клейнборт ня бачыць абмежаванай ролі нацыянальных прадпасылак другараднай вагі, але якія разрываць з соцыяльнымі нельга.

* * *

Адсутнасьць клясавага падыходу, абмежаваньне, праўдзівей не разуменьне марксызму, дае сябе адчуць на кожным радку кнігі.

Ці бярэцца ён разважаць аб нацыі, ці нацыянальнай культуры, ці мала аб чым ён разважае, то ўсё ў яго выглядае неяк „орыгінальна“ і „нова“... да немагчымасьці па старому. Так, нацыю ён уяўляе, як „сложный продукт единства государственной жизни“ (7 ст.). Што гэта за вызначэньне? Ці дае гэта што-небудзь канкрэтнае? Ні ў якім разе! Блытаніна, няпісьменнасьць і больш нічога, апрача лібэральна-буржуазнага сьвістанья, у гэтым вызначэньні няма.

Бадай ня варта было-б траціць час для абвяржэньня гэткага вызначэньня нацыі, калі-б з яе не выцякала яшчэ адна „мудрость философская“. Нацыя, як „сложный продукт единства государственной жизни“, выходзіць, ня ёсць рэальнасьць (хоць гэтка нацыя і сапраўды ня ёсць рэальнасьць—ды ня гэта хацеў сказаць Клейнборт). Гэтак паважаны „тэарэтык“ піша: „Ленин и Струве все наши течения то теоритически трактуют идею нации...“ і г. д. Нацыя, як бачыце, гэта не рэальна існуючае зьявішча, а гэта толькі ідэя, нашы ўяўленьні.

Як відаць далей няма куды ехаць.

І гэтая ідэалістычная¹⁾ калатуша Клейнборта нас мала цікавіла-б, калі-б за ёй ня крочыў пасквіль на сапраўднага тэарэтыка і практыка нацыянальнага пытанья У. Леніна. Няхай чытач успомніць цытаты, прыведзеныя спачатку, дзе Ленін і Струве пастаўлены Клейнбортам побач, як „трактовавшие“ і „обсуждавшие национальные вопросы“.

¹⁾ У ідэалізьме Клейнборта наўрад ці хто будзе сумнявацца прачытаўшы наступнае месца яго кнігі: „Но по манованию чьего-то жезла, начинается война, небывалая в летописях истории“ (320). Гутарка ідзе аб імперыялістычнай вайне. Ці не па „мановению“ Майсеевага жавла пачалася вайна?..

Па неўдзіву, ці з прычыны трусасьці Клейнборт не паставіў побач з Леніным бундаўца Лібмана, хаця і прыпісаў Леніну найчысьцейшы бундызм.

Паслухайце:

„Ассимилирование „окраин“, насильственное слияние с центром составляло предмет мечтаний одних“. Павінен адзначыць, што ня толькі „предмет мечтаний“, але і прадмет чыну. Ці-ж можна дапусьціць такія неахайныя адносіны да сваёй уласнай мовы і да такіх яскравых фактаў? „Охрана органически развившихся национальных культур—задачу других“, г. зн. Леніна. Цяпер бачыце ў якой ролі апынуўся Ленін: „Охранителя органически развившихся национальных культур“. „Охранителя“ тых нацыянальных культур, аб якіх Ленін у 1913 годзе пісаў, што фразы аб нацыянальнай культуры ёсць ашуканскія фразы, што „лозунг национальной культуры есть буржуазный (а часто черносотенно-клерикальный) обман“, што „национальная культура вообще есть культура помещиков, попов, буржуазии“, што „кто защищает лозунг национальной культуры, тому место среди националистических мещан, а не среди марксистов“ (Ленін). Навошта спатрэбіліся Клейнбарту рэакцыйна-утопічныя, бундаўска-меншавіцкія лятучэньні прыпісваць Леніну! І гэта на дванадцатым годзе пролетарскай рэвалюцыі ў Саветскай краіне, калі кожны піонэр адрозьнівае Леніна ад меншавіка бундаўца.

* * *

Тым-жа нацыяналістычным мяшчанствам тхне ад другіх разваг Клейнборта па „национальным вопросам“ у ягонай „общей записке литературы“ і ва ўсіх наступных філэзофскіх разважаньнях.

Мы ўжо бачылі, што нацыянальная культура ў яго выглядае, як культура наогул, культура беларуса, бяручы пад гэта разуменьне і селяніна і рабочага беларуса, ня выключаючы адгэтуль і папа і ўсіх іншых. Гэткае разуменьне захавалася ў яго і для нашага часу. Ягонае нацыянальная культура захавала і па сёнешні дзень свае нацыянальныя асаблівасьці, нацыянальную сутнасьць (10 ст.). Ня варта паўтараць усім вядомае вызначэньне такога роду культур, дадзенае Леніным. Мы толькі адзначым, што падобныя разважаньні Клейнборта аб „национальных свойствах, национальной сущности“ культуры, аб „нацыянальнай ідэалёгіі“ (49) ёсць найчысьцейшы бундызм, тухленькі нацыяналізм і ня больш.

Пераможны пролетарыят, які разбурыў нацыянальную культуру буржуазіі, папоў і абшарнікаў усіх нацый—стварае сваю соцыя-

лістычную культуру, культуру, нацыянальную формай, пролетарскую зместам і праз гэты шлях ідзе да інтэрнацыянальнай „культуры сусветнага руху рабочых“ (Ленін).

Вось тая культура, якую стварае пролетарыят, да якой ён далучае шырокія пласты працоўных і ўцягвае іх у актыўную яе творчасць...

* * *

„Орыгінальны“, але ня новы пункт погляду Клейнборта на „вершителей культуры“. „Каждая эпоха,—піша ён,—каждый общественный класс имеет свою интеллигенцию, обслуживающую те или иные идеологические интересы“. А некалькі раней піша: „Актуальный характер вопросу о культуре дает, конечно, группа призванная вершить ее. Такой группой является интеллигенция, назначение которой мыслить, осмысливать действительность“ (ст. 334). Выказаўшы некалькі бязглуздых думак накшталт „идеологические интересы“, устрахнуўшы архіўны пыл і выцягнуўшы на божа сьвет „крытычна-мыслячыя асобы“ і накіраваўся наш аўтар апавядаць аб беларускай інтэлігенцыі. Раней усяго, ня правільна ставіцца пытаньне, калі аўтар піша, што: „каждая эпоха и каждый общественный класс имеет свою интеллигенцию“, „вершителей культуры“. Што кожная грамадзкая кляса мае сваю інтэлігенцыю гэта праўда, але памылкова, што кожная грамадзкая кляса мае сваю інтэлігенцыю ў кожнай эпосе. Бываюць эпохі, калі пэўныя грамадзкія клясы і ня маюць „вершителей культуры“.

Побач з гэтым няправільным грунтаваньнем Клейнборт пераходзіць ужо проста такі да бязглуздыцы. Калі кожная грамадзкая кляса мае сваю інтэлігенцыю, то інтэлігенцыя беларуская не належыць ні да якой клясы. Яна бясклясавая, надклясавая, яна „інтэлігенцыя з народу“, якая прызвана вершыць беларускаю культуру.

Варта ўспомніць, што пісаў на гэтую пісаніну Іванова-Разумніка і П. Лаврова—Г. В. Плеханов. У сваёй „Идеологии мещанина“ Плеханов пісаў: „В обществе, разделенном на классы, содержание всякого данного общественного идеала определяется классовыми отношениями. Внеклассовых идеалов в таком обществе не бывает. Бывает только непонимание классового характера идеалов некоторою частью или большинством или даже всей совокупностью их противников или сторонников“ (т. XIV, ст. 276). Нестаноўчую характарыстыку дае Плеханов і „критически мыслящим“ асобам: „по Лаврову,—піша Плеханов,—осуществление прогресса принадлежит „мыслящим личностям“... Процесс проходит „над головами“

огромнейшего большинства... Это очень наивно. Оспаривать подобную наивность уже нет никакой надобности. Но не мешает обратить внимание на то, что в настоящее время подобные мнения свидетельствуют уже не о наивности людей, их высказывающих, а скорее о том, что они „себе на уме“... То, что было извинительным, т. е. извиняющим обстоятельством—паралогизмом, когда складывались взгляды Лаврова, стало совсем неизвинительным софизмом в устах людей нашего времени, когда рабочее движение приняло такие большие размеры во всем цивилизованном мире. Теперь это мнение служит „духовным оружием“ тому разряду „мыслящих личностей“, которому хотелось бы увековечить свое право на принадлежащую им долю прибавочной стоимости. Тепер за него стоят самые „яркие“ мещане нашего времени“ (т. XIV, ст. 277—278).

Што-ж сказаць пра „мыслящие личности“ цяпер, калі пролетарыят атрымаў перамогу на шостаі частцы зямное сушы?!

Народніцкая легенда аб мэсіянскай ролі і бесклясавасці інтэлігенцыі даводзіць аўтара да абсурдных вывадаў аб сутнасці культурнага процэсу, які адбываецца ў нашы дні ў Савецкім Саюзе, у Савецкай Беларусі. У наш час „народная интеллигенция Белоруссии,—апавядае Клейнборт,—та самая, что получила свое крещение в 1905 году—выросла во много раз. Перед нами уже бытовое явление. Начальная школа с принципом материнской речи, техникумы, „рабфаки“, профессионально-технические школы, сеть внешкольных учреждений—все это оформляет эту группу“ (334 ст.).

Было-б вельмі сумна, калі-б нашы школы выпускалі сэрэй „народнай інтэлігенцыі“ а-ля Клейнборт! Тое, што кадры інтэлігенцыі з працоўных гушчаў растуць шпарка—гэта бяспрэчнае дасягненне Кастрычніка. Але бяспрэчна таксама і тое, што нашыя школы, рабфакі, тэхнікумы і ВНУ не афармляюць „тую самую групу, што атрымала хрышчэнне ў 1905 годзе“, а ствараюць новую інтэлігенцыю, не падобную да „тэй самай групы“. Нельга забыцца, што 1905 год загартаваў побач з рабочым, селянінам і рэвалюцыйнай часткай інтэлігенцыі таксама і нацыянал-дэмакрата, грамадаўца, нашаніўца, якія гаварылі аб нацыянальных задачах, аб нацыянальнай культуры наогул, аб беларусу наогул. Адным словам усё тыя, аб якіх Уладзімер Ільіч Ленін пісаў:

„Поднимает голову буржуазный национализм других наций (польский, еврейский, украинский, грузинский и т. д.)—(Можна дадаць і беларускі. Л. Б.), стараясь отвлечь рабочий класс национальной борьбой или борьбой за национальную культуру от его великих мировых задач“ (Ленін, т. XIX, ст. 26).

У наш час, час магутнага соцыялістычнага будаўніцтва пролетарыят ня мае на мэце і ніколі ня меў на ўвазе афармляць „тую групу інтэлігенцыі“. Калі пролетарыяту яна засталася ў спадчыну, то ён грунтоўна зрэвізаваўшы частку ператварыў, частку наблізіў да сябе, уцягнуў у актыўнае будаўніцтва, частку выкінуўшы як непатрэбную і шкодную старызню, з часткаю ня спыняе і будзе весці барацьбу датуль, пакуль не даб'е да апошняга. Пойдзем далей за Клейнбортам. „Подносясь, — піша ён, — из самых, што ни на есть, „низов“, из самых белорусских болот, они (г. зн. вучні нашых школ. Л. Б.) приобщаются к „мужицкой“ культуре; „мужицкая“ культура становится фактом дня“ (334 ст.). Аб якой культуры ідзе мова? Ці не аб тэй, якую вяршыла інтэлігенцыя, атрымаўшы загартаванасць у 1905 годзе? Гутарка ідзе аб культуры нацыянальнай па яе „ўласцівасцям і нацыянальнай зместам“. „Мужицкая“ культура гэта толькі сынонім тэй нацыянальнай культуры, вяршыцелю якой зьяўляецца „народная інтэлігенцыя“. Вось ужо сапраўды з-за дрэў ня бачыць лесу! За „прынцыпам мацярынскай мовы“, за нацыянальнай формай людзі ня здольны адрозніваць зместу.

* * *

Нельга згадзіцца з аўтарам „М. Б.“ з ягонай ацэнкай нашаніўскага пэрыоду ў беларускай літаратуры. Аўтар „М. Б.“ нават не паспрабаваў растлумачыць тыя соцыяльныя прычыны, якія выклікалі нашаніўскі рух. Ён таксама не паспрабаваў вышукаць суадказнасць ідэй, спадзяваньняў і задач, якія формулявала „Наша Ніва“ з яе часам; наколькі „Наша Ніва“ аб'ектыўна адбівала натуральны ход гістарычнага разьвіцця. Але ж Клейнборт затое не паскупіўся на дыфірамбы „Нашай Ніве“ аж да скажэньня яе сутнасьці.

Пэрыод „Н. Н.“ малюецца Клейнбортам, як пэрыод, калі беларус зразумеў „сваё нацыянальнае я“ (ст. 92), калі абудзіліся і пачалі адраджацца „нацыянальныя сілы“, даючы „высокі ўсплёск хвалі“. І зноў старая, знаёмая нам карыкатура а-лібэральная пастаноўка аб „нацыянальных сілах“, „сваім нацыянальным“ і т. п.

„Наша Ніва“ орган, які зьвязваў ў адно „інтэлігенцыю з нізоў“, „она, — піша Клейнборт, — рассыпала их по мадвежьим углам, по фабрикам, где они вели национально-революционную работу, распространяя и газету и издания Белорусской Громады“ (III). Да „Нашай Нівы“ „тянулись элементы трудовой Белоруссии“ (113). „Наша Ніва“ гэта выяўнік інтарэсаў селяніна і рабочага, і яна нічога супольнага ня мае з іншымі распастаньнямі“ (118). На колькі адпавядае гэта сапраўднасьці пакажам на прыкладзе вытрымкаў

дэкларацыйнай перадавіцы „Нашай Нівы“, якую цытуе і сам Клейнборт, але які сілком навязвае іншы сэнс таму, аб чым думалі самі аўтары перадавіцы. „Будзем служыць усяму беларускаму народу (падкрэсьлена намі): — заяўляюць аўтары перадавіцы. Як бачыце тут сказана аб усім беларускім народзе, а ня толькі аб мужыку, як гэта сіліцца ўявіць Клейнборт. Але і мужыкі бываюць і ў нашаніўскіх пэрыяд былі розныя. Гэтага, здаецца, непатрэбна было-б забывацца. Ня варта было-б забывацца і пра тое, што няправільнае ўяўленьне аб „Нашай Ніве“ і аб Беларускай соцыялістычнай грамадзе апроч шкоды нічога ня дасць.

Калі „Наша Ніва“ мае заслугі перад савецкай грамадзкасьцю, а што яна іх мае гэта бясспрэчна, то яны заключаюцца ў тым, што яна служыла цэнтрам разьвіцця літаратурных сіл, што праз яе праходзілі і выяўлялі сябе шэраг беларускіх пісьменьнікаў, якія служылі справе працоўных, што яна падрыхтавала матар'ял культурнага характару, які атрымаў у спадчыну пролетарыят, прапусціўшы яго праз свой клясавы горан, ачысьціўшы яго ад „чаго-нечага“, няпрыдатнага для пролетарыяту. Гэтым, у асноўным вычэрпваюцца заслугі „Нашай Нівы“.

Дзеля гэтага ў корані няправільная пазыцыя Клейнборта, якая запэўняе, што ўся пасьлярэвалюцыйная беларуская літаратура ёсьць ні што іншае, як нашаніўская хваля, якая вырасла ў патак (338). Аўтар не прыкмячае, што гэта ня простая колькасная зьмена вялічын, а новае зьявішча ў літаратуры, якое ўзьнікла на новай соцыяльнай падставе, выкліканае новымі іншымі сіламі.

„История есть ни что иное, — пісаў Маркс, — как последовательная смена поколений, из которых каждое эксплуатирует переданные ему всеми его предшественниками материалы, капиталы, производительные силы; поэтому она продолжает, с одной стороны, при совершенно изменившихся обстоятельствах деятельность своих предшественников, а, с другой — действуя совершенно иным образом, видоизменяет старую обстановку“ („Архив“, т. I, ст. 225).

У політычных-жа адносінах, „Наша Ніва“, паколькі яна ня была толькі літаратурным ворганам, яна як і БСГ не стаяла на ўзроўні рэвалюцыйных задач свайго часу. Задачай часу зьяўлялася садзейнічаньне „полному сплочению и слиянию... рабочих без всякого различия национальностей, усиливая тем натиск против угнетающего все народы России царизма и против объединяющейся буржуазии всех наций России“. (Ленін, т. XIX, ст. 22).

Гутарка-ж „Нашай Нівы“ аб „нацыянальным адраджэньні“, аб „народнай культуры“, аб „усім беларускім народзе“, барацьба за

гэтыя падчас абстрактныя прынцыпы, паколькі яна ня ўвязвалася з барацьбой пролетарыяту, часта спрыяла замыканню беларуса ў самым сабе.

Нельга затушоўваць і таго, што нацыянальна-беларускі рух ня быў цэлым і адзіным. У ім побач з прогрэсыйна-рэвалюцыйнымі рысамі перапляталіся і рэакцыйна-народніцкія і нацыянал-дэмакратычныя і нацыянал-лібэральныя рысы.

* * *

Ня будзем чапаць характарыстык паасобных пісьменьнікаў. Мейсцамі яны больш менш здавальняючыя, асабліва там, дзе Клейнборт не філёзофствуе, ня глядзячы на ягоную мэханічнасьць і эклектызм.

Тым ня менш мы ня можам згадзіцца з ацэнкай мотываў творчасьці Янкі Купалы. Так, Клейнборт піша: „Купала эпохі „Жалейкі“ — прежде всего борец за чувство чести белоруса. Момент национальной чести, национальной совести — вот лейтмотив проходящий через всю „Жалейку“ (195). Вось гэтая абстрактная „честь белоруса“, „национальная совесть“, найбольш характэрныя ня толькі для ацэнкі Я. Купалы, але і для іншых яго сучасьнікаў дарэвалюцыйнага пэрыяду.

У іншым месцы Клейнборт ясна піша, што ў творчасьці Купалы „одним из самых важных является момент национальный“ (180 ст.).

Мы бачым, што Клейнборт лічыць „одним из самых важных“ нацыянальны момант у творчасьці Я. Купалы. Аднак гэта, відаць, не задаволіла Клейнборта, як і яго чытачоў, і ён сьпяшаецца паправіць сябе, ня глядзячы на тое, што сам сабе прарэчыць: „социальная борьба, окрашенная национальными элементами, вот цемент, которым он (г. зн. Я. Купала) связывает себя с общественной мыслью Белоруссии“ (203 ст.).

Як-жа загадаецца разумець Вас, паважаны гісторык? То нацыянальны момант „один из самых важных“, то нацыянальны момант усяго толькі элемент афарбоўкі. Пашто-ж гэтакія неахайныя адносіны да поэты і самаго сябе? Сапраўды вось дзе эквілібрыстыка!

Ня здзіўляе нас пасля гэтага і сьмешнасьць Клейнборта: „Это деятельный белорусс — организующий психику своего народа“ (200). Варта было-б прыпомніць Клейнбарту адказ Уладзімера Ёльліча Леніна на артыкулы з „Товарища“ прысьвечаныя памяці графа Гэйдэна (Ленін, VIII т., ст. 427—434), шкода толькі, што мейсца не дазваляе. Спадзяемся, што калі чытач незнаёмы з прыгожым артыкулам Уладзімера Ёльліча, то пазнаёміцца, дзе і знойдзе адказ і ацэнку падобных Клейнбарту пастановак пытаньня аб народзе наогул...

* * *

Нам здаецца, што нельга падобна Клейнбарту адмаўляць наяўнасьць пэсымізму ў творчасьці М. Багдановіча. Гэта ўжо стала агульнавядомым. Хаця і тут Клейнборт не паслядоўны. Катэгорычна адмаўляючы пэсымізм Багдановіча правай рукой, ён зараз-жа левай прызнае наяўнасьць „некаторага“ пэсымізму. Некаторы пэсымізм тлумачыцца Клейнбартам і іншымі аўтарамі асабістымі якасьцямі і станам здароўя М. Багдановіча. Не падлягае аднак сумненьню, што пэсымізм Багдановіча гэта не яго асабісты пэсымізм, а пэсымізм амаль усёй інтэлігенцыі, якая ня бачыла канкрэтнага ходу разьвіцьця, якая ня бачыла пэрспэктыў на рэальнае ажыцьцяўленьне сваіх ідэалаў.

Чароту Клейнборт вызначыў, па заслугах, першае месца ў пасля-рэвалюцыйнай літаратуры. Чарот таксама, як і Безыменскі ў Маскве, „учыніў той „гвалт“, з якога пачаўся новы этап“ (371). Гэткая пахлебная характарыстыка бадай і хварэе некаторымі недахопамі, але так ці інакш яна правільная.

Памылкова, глыбока памылкова, аднак, ацэнка Клейнбартам асноўных мотываў творчасьці М. Чарота. Бяручы поэму Чарота „Босыя на вогнішчы“, Клейнборт раптоўна зазначае: „Конечно по недоразумению белорусская критика увидела пролетарское содержание в этой поэме. Где тот бытовой опыт, — пытается Клейнборт, — из которого мог исходить пролетарский мотив Чарота?“ (378—379).

Вось на гэта трэба асаблівую здольнасьць, каб на кожным радку нагаварыць больш бязглуздыцы, чым слоў!..

Для Клейнборта патрабуецца бытавы досьлед для пролетарскіх мотываў. Справа ўся ў тым, што Клейнборт занадта вульгарна разумее пролетарскі зьмест мастацкай творчасьці. Зразумела, што бытавы досьлед пажадана мець для поэты, але ў наш час не абавязкова. Ня ўсякі з бытавым вопытам, які пье аб грукаце машын, аб цяжкасьці і змардаваньні працы ўжо будзе пролетарскім пісьменьнікам.

Крытыка Клейнборта па сутнасьці накіравана супроць ацэнкі „Босых на вогнішчы“ Кнорыным. Свой артыкул аб поэме Чарота В. Кнорын назваў „На пути к белорусской пролетарской поэзии“. У самым жа артыкуле Кнорын піша: „У нас пролетарской поэзии нет, но она зарождается. Мы находимся на пути к ней“.

„Босыя на вогнішчы“ явяляюцца ўжо вольнае, цэльнае і выдзяляльным произведением пролетарской литературы“. І далей Кнорын піша: „Босыя на вогнішчы“ — это не поэма организованного городского пролетариата крупных предприятий, это поэма босоножки, —

нашей крестьянской бедноты, нашего полупролетариата и незначительного пролетариата. Но в Белоруссии это и есть самая передовая и самая революционная сила". І нарэшце заключная ацэнка Кнорына: „Конечно, поэма „Босыя на вогнішчы“ должна быть только первым этапом в развитии белорусской пролетарской поэзии и самого поэта“.

Што-ж супроцьставіць Клейнборт гэтай ацэнцы. „Но кто является героем ее (поэмы)?—пытасца Клейнборт і затым адказвае—Люмпен-пролетарий, тот самый, который по теории марксизма, столь почитаемой поэтом, является фактором разрушения, только разрушения“ (379).

Мы цалкам далучаемся да погляду Кнорына ў ацэнцы поэмы Чарота і лішні раз падкрэслівваем, што „босыя“ гэта тая магутная стыхія на Беларусі, пры дапамозе якой пажар усходу знішчыў спрадвечнае нявольніцтва працоўных Беларусі. Адмаўляць ролю гэтае стыхіі ў рэвалюцыі, як гэта робяць некаторыя, гэта памылкова.

Метафізічна таксама пастаўлена пытаньне і аб люмпэн-пролетарыяце, як аб сіле толькі разбурэння, а і не будавання. Усялякае руйнаваньне ў той-жа час ёсць будаваньне. Руйнуючы адно, рэвалюцыя кладзе падваліны пад новае. Стыхія ў магутным процэсе крушэння, руйнавання, страшна таму, супроць каго яна накіравана і добры саюзнік для таго, хто кіруе ёю. „Босыя“ і былі тым добрым дапаможнікам фабрычнаму пролетарыату ў ягонай перамозе.

Ня зусім добры спосаб у Клейнборта пры ацэнцы Чарота; ён некаторыя моманты і выпукляе, а пра некаторыя, якія-б далі паўнату Чароту, маўчыць.

* *

Пасьяля некаторых заўваг, зробленых намі на некаторыя з безлічу політычных, гістарычных і літаратурных ляпсусаў, прэйдзем да таго, як вырашаецца праблема літаратурнага сьвьяна ў Савецкай Беларусі.

Раней усяго некалькі папярэдніх заўваг. На вокладцы „М. Б.“ аўтар робіць адзнаку, што кніга прэтэндую даць і 1928 г. у беларускай літаратуры, а між тым ён не дацягнуў да 1928 году, ня выкарыстаў літаратуры за 1928 год таксама, як ня ўзяў пад увагу тых зьмен, якія адбыліся за гэты час.

Мы ня будзем разглядаць тую блытаніну, якую ўнёс Клейнборт у гісторыю „Маладняка“, мы адзначым толькі некаторыя моманты найбольш безадказныя. Перш за ўсё ў корані няправільная ацэнка

ролі „Чырвонага Сейбіта“, які, паводле думкі Шукевіча-Трэцьцякова, „першы паставіў сабе мэтай пайсьці да крыніц масавай творчасці, да тых груп беларускага сялянства, якія потэнцыянальна імкнуцца да літаратуры“. Гэткая задача была пастаўлена „Маладняком“ тады яшчэ, калі „Чырвонага Сейбіта“ не існавала і „ў потэнцыі“. „Чырвоны Сейбіт“ быў ужо далейшым выяўленьнем абуджаных сіл сялянства, якія імкнуцца да літаратуры. Праклаў дарогу да гэтага „Маладняк“, але сам „Маладняк“, паднімаючыся з усходкаў на ўсходкі вышэй, ня мог увабраць усю прадукцыю, якая ішла магутным патокам з масавых крыніц, і гэтую ролю часткова ўзяла на сябе часопісь „Чырвоны Сейбіт“. Яшчэ да „Чырвонага Сейбіту“ гэтую ролю выконваў „Малады Араты“—часопісь рабоча-сялянскай моладзі.

Таксама ня правільна, што поэты Маракоў, Трус, Дарожны прайшлі шлях ад „Чырвонага Сейбіта“ да „Маладняка“. Клейнборт называе шэраг імён, якія атрымалі літаратурную вывучку ад „Чырвонага Сейбіту“, аб якіх ня толькі чытач нічога ня ведае, але і самі пісьменьнікі ўпяршыню чуюць ад Клейнборта. Наступныя: Верашчак, Малюкевіч, Дугароўскі, Крайскі, Баравы, Журавіна, Рэвяціч, Быкоўскі, Крыжэчкоўскі, Кохан і іншыя (339). Так помсыціць аўтару „М. Б.“ нядбайны падыход да гэтака сур'ёзнай справы.

Няведаньне аўтарам „М. Б.“ беларускай рэчаістасці кідаецца ў вочы і ў іншых месцах кнігі. Як, напрыклад, Клейнборт залічыў да беларускіх пісьменьнікаў швэцкага пісьменьніка XIX ст. Сэіда Шырвані, пераклад з якога быў надрукаваны ва „Узвышшы“.

Таксама шчодро Клейнборт надзяляе Чарнушэвіча Нічыпара званьнем паэты і называе яго „родным братам“ Чарота і Александровіча; Чарнушэвіча Нічыпара, аўтара „Дзіва“. Сапраўды, тут надзвычайнае дзіва. Нам, грэшным, сьмяротным, не сустракаецца на дзіва, больш нічога апроч „Дзіва“.

Калі мы адзначылі проста ляпсусы, якія ня маюць асаблівага значаньня, то ня можам утрымацца ад надзвычайнага абурэння з прычыны агіднай аналёгіі, якую правёў Клейнборт паміж творчасцю Д. Беднага і Крапівой.

— „Собрание сочинений Д. Бедного, это история большевистской борьбы. И к тому-же стремится Крапива“ (432). Некаторая фармальная падобнасьць Крапівы да Беднага адзначаецца ім, як ідэйнае політычнае адзінства. Трэба быць зусім сляпым, каб ня бачыць розніцы паміж Крапівой і Д. Бедным, як далёка першы стаіць ад другога.

7. „Маладняк“ № 2.

* * *

Ёсць яшчэ адна выдатная асаблівасць у кнізе Клейнборта—гэта лічыць за самае справядлівае самахарактарыстыку пісьменьніка. Мы хочам паказаць на прыкладзе Кузьмы Чорнага, што за самахарактарыстыкі бываюць, і як да іх адносіцца Клейнборт. Калі вы акінеце вокам, дзе толькі надрукавана аўтабіяграфія К. Чорнага, пачынаючы з „Выпісаў па гісторыі беларускай літаратуры“ і канчаючы лістом яго да Клейнборта, а таксама каляндарным лістком (25-VII—28 г.), то ўсюды і наўкола вы спаткаеце адно і тое-ж самае. „... У канцы лета 1923 г. прышоў першы раз у Менск. Каб жыць, грузіў на станцыях дровы, наймаўся калоць іх. Ня еўшы два дні й пакалоўшы цераз сілу дроў, захварэў кішочнай хваробай. У клініцы зрабілі апэрацыю“. Што гэта? Ці не скарга на рэвалюцыю? Пакрыўдзіла яна яго беднага: „каб жыць, грузіў на станцыях дровы...“ пагаладаў два дні... зрабіў апэрацыю, пасля таго як два дні пакалоў дровы!

Паважаны аўтар „М. Б.“ бярэ гэта за чыстую манету і лічыць гэта фактарам, які фарміруе пісьменьніка. Відаць, ня ведае гэткай бясспрэчнай ісціны, што нельга меркаваць аб асобным чалавеку па тым, што ён аб сабе думае“ (Маркс).

А вось паслухайце далей К. Чорнага: „Я прышоў у літаратуру з самаго дна беларускага жыцця-быцця; з гэтым дном звязан я і па сёнешні дзень і духоўна і фізічна. Усе блізкія мне людзі і зараз живуць на гэтым дне“. Так характарызуе сябе К. Чорны. Аднак, некаторыя разыходжаньні з сапраўднасцю. Папершае, Чорны памыляецца, памяць здрадзіла яму крыху,—адкуль ён прышоў у літаратуру. Як відаць, забыўся, што літаратуру папэраджала настаўніцкая сямінарыя, а літаратуры спадарожнічаў універсітэт. Падругое, цікава ведаць, хто знаходзіцца на гэтым дне, з якімі „звязан і па сёнешні дзень і духоўна і фізічна“ Кузьма Чорны?

Калі тыпы „Дна“ ў Максіма Горкага зьяўляюцца ахвярамі капіталістычнага ладу, эксплёатацыі і нэндзы, дык у наш час, час дыктатуры пролетарыяту, калі рабочыя і сяляне зьяўляюцца актыўнымі будаўнікамі жыцця, на „дне“ знаходзяцца лішнія людзі, даклясаваныя адзінкі з мяшчанска-басяцкага асяроддзя, усе тыя, якіх рэвалюцыя выкінула „на сьметнік гісторыі“.

Блізкасць да гэткага „дна“—рыса зусім не пролетарскага пісьменьніка.

Пяройдзем цяпер да таго, як Клейнборт адбіў, праўдзівей было сказаць, сказіў, процэс росту і „распаду“ „Маладняка“.

Перш за ўсё фармальны бок пытання. Першы раскол „Маладняка“—гэта адыход групы пісьменьнікаў, якія ўтварылі літаратурнае аб'яднаньне „Узвышша“. Другі „раскол“ адбыўся ў маі 27 г., адыход „Пробліску“, і гэта, лічыць Клейнборт, прывяло да канчатковага распаду „Маладняка“ (370).

Але паслухайце далей: „І лідэры „Молодняка“ створили новое течение. Это „Полымя““.

Папершае, вельмі рана, паважаны, вы прасьпявалі хаўтурную „Маладняку“. Хто каго перажыве—пакажа час. Падругое, няёмка нейк гучыць у вас: „Маладняк“ распаўся, лідэры стварылі новую плынь“ і г. д. І ўсё гэта Клейнборт бярэ са слоў дзеячоў „Маладняка“, так ён і гаворыць: „таковы заявления деятелей о самих себе“. Як відаць, Клейнборт прыняў за звонкую манету заявы і пісаніну былых лідэраў „Маладняка“, якія свае лятучыя падаюць як сапраўдныя факты. Наколькі няправільныя заявы былых лідэраў і Клейнборта чытач можа пераканацца з дакумэнтаў, надрукаваных у № 11 „Маладняку“ за 1928 г., можа пераканацца з самага жыцця.

Пяройдзем зараз да разгляду соцыяльных прадпасылак дыфэрэнцыяцыі „Маладняка“. Клейнборт не паспрабаваў зрабіць гэта,—мабыць і лепш для яго—менш нагаварыў бязглузьдзіцы. За тое, спроба маладнякоўцаў убачыць у гэтай дыфэрэнцыяцыі пісьменьнікаў адбіццё тых працэсаў у эканоміцы Беларусі атрымала званьне „аналогіі, конечно, грубой“ (353). Сам-жа Клейнборт не дае нам тлумачэньняў па сутнасьці. Тым ня менш некалькі раней ён яго даў. Паслухайце: „В Великороссии, как известно, писатели-крестьяне и писатели-рабочие разошлись в приемах письма“. І далей: „Естественно, по мере того, как белоруссы строят свои новые ряды и перед нами не может не встать во весь рост самая проблема мастерства, как таковая“ (331). Як відаць, Клейнборт паверыў на слова ўзвышаўцам, што прычыны адыходу ад „Маладняка“, гэта прычыны чыста фармальныя, „разыйшліся ў спосабах мастацкага афармленьня“. Зразумела, што гэта няправільна ў факце расколу „Маладняка“, як і завярэньні Клейнборта адносна разыходжаньняў пісьменьнікаў у Вялікаросіі.

П. Галавач у юбілейным нумары „Маладняка“ за 28 г. пісаў адносна гэтага наступнае:

„... Мы заяўляем, што адыход ад „Маладняка“ групы „Узвышша“ мае пад сабою глыбокія падставы сацыяльна-клясавога парадку. Аб гэтым сьведчыць творчасць „Узвышша“ і „Маладняка“. І далей П. Галавач піша:

„Творчасць „Узвышша“, пры ўсёй суб'ектыўнай шчырасці заяў, якія яно рабіла, працаваць над узмацненнем справы пролетарскай дыктатуры і працаваць пад кіраўніцтвам камуністычнае партыі, на справе, замест пратварэння суб'ектыўнай рэвалюцыйнасці ў свядомую пролетарскую ідэалёгію, паказвае аддаленне ад лініі рабочае класы і літаратуры. (А асобныя з іх часамі даюць яскравыя перлы антыпролетарскае ідэалёгіі)“.

* * *

Мы ў кароткіх нататках прасачылі за ходам думкі Клейнборта і пазнаёміліся з ягонымі „грунтоўнымі“ палажэннямі. Праўда, шэраг палажэнняў і вывадаў мы не чапалі, спадзяючыся, што кожны, хто пазнаёміцца з кнігай Клейнборта, адкіне іх, як наяўную бяглызду і голы, няпрыкрыты меншавізм. Накшталт такіх разважанняў, што ў Заходняй Эўропе сацыяльнае пытанне развязаў вайна, ці што сяляне імкнуцца ў горад дзеля таго, каб знішчыць „тыранства каменнага палону“ (381). Ці вось заключныя радкі, якія аздабляюць „труд“ Клейнборта:

„Деревня еще со страхом глядит в глаза городу“ (490). Гэта ня толькі відавочнае глупства, што брыдка было-б займацца ім.

Вывад усяму гэтаму можа быць наступны. Клейнборт ставіў сваёй задачай пазнаёміць расійскія чытацкія колы з літаратурным рухам Беларусі. У сапраўднасці ён так пазнаёміў, што, замест правільнай арыентацыі, чытач, незнаёмы з іншымі крыніцамі беларускай літаратуры, будзе мець аб ёй па Клейнборту няправільнае, перакручанае ўяўленне. Гэта папершае. А падругое, як магло здарыцца, што Белдзяржвыдавештва выдала наяўна меншавіцкую, па сутнасці буржуазна-лібэральную пісаніну, пра здаровую пышную квітнеючую маладую Беларусь. Трэба адбіць ахвоту пашахонцам рабіць неахайныя пагулянікі ў такія важныя галіны сацыялістычнага будаўніцтва, як літаратура.

Даўно сказана:

„Нельзя-ли для прогулок,
Подальше выбрать закоулков“.

Скульптар Груба. Барэльеф „Будаўніцтва“.

Пасьля выстаўкі

(Нататкі і ўражанні)

Л. Д.

У студзені г. г. зачынілася III усебеларуская мастацкая выстаўка, прысьвечаная дзесяцігодзьдзю БССР. Галоўмастацтва пры НКА наладзіла агляд дасягненням творчасці беларускага вобразнага мастацтва за мінулыя 10 год змаганьня і працы. Абразы і малюнкi на гэтай выстаўцы павінны былі адлюстравать рэвалюцыйны ўздым на Беларусі, яе адраджэнне і мірнае будаўніцтва.

З гэтаю мэтай Галоўмастацтва ў свой час абвясціла конкурс і вызначыла адпаведныя тэмы.

У прасторных саях-аўдыторыях БДУ размясціліся вялікія і малыя палотны, разьба па дрэву, гіпсавыя і гліняныя фігуры, тэатральныя макеты і г. д.

Беларускія мастакі, нават тыя, што живуць па-за межамі нашай рэспублікі, з Масквы, з Ленінграду, нават з далёкай Сібіры, прыслалі свае творы на гэты грамадзкі агляд.

Багатае падзеямі мінулае і насычанае дынамікай жыцця і працы сучаснае Беларусі—далі вялікі і рознастайны матар'ял і змест для твораў нашых мастакоў. Тут і грамадзянская вайна, і польская окупацыя, і нараджэнне БССР, і першамайскія сьвяты, і чытаньне маніфэсту; тут малюнкi беларускай прыроды і жыцця, гарадзкая і вясковая праца, савецкае будаўніцтва, партрэты выдатных людзей і г. д.

Усе дадатныя і адмоўныя бакі нашага жыцця, нашы дасягненні і наша самакрытыка,—усё знайшло свой адбітак на гэтай выстаўцы.

Яна паказала, што нашы мастакі адчуваюць тэмы жыцця і сучаснасці, ідуць попеч з прадстаўнікамі грамадзкай думкі.

І ня толькі з боку зместу, але і з формальнага боку выстаўка гэта—значны крок наперад.

Узгадаваныя героічнай эпохай, нашы мастакі ў большасці ўжо не здавальняюцца старымі формамі, а імкнуцца знайсці новыя вобразы і сымболі, новыя рысы і фарбы для мастацкага ажыццяўлення ідэй і настрояў сучаснага моманту.

Мастак Бразэр.

„Портрэт Ягорава“.

За мінулы ад папярэдняй выстаўкі год некаторыя паасобныя мастакі значна пасунуліся ў сваім развіцці. Так аформіўся і вядома ўзрос малады таленавіты мастак Булычоў. Яго „Ленін у Смольным“, „Самавызначэнне Беларусі“, „Гарбарня ў Віцебску“ кампозыцыйнай пабудовай і гармоніяй фарбаў доўга затрымліваюць увагу гледача. Упэўненасць і выразнасць манеры адчуваецца ў творчасці Эндэ. Яго „Партызаны“, вытрыманыя ў стылі плякату, цікавыя экспрэсыўнасцю рухаў і твораў.

Прыемнае ўражанне робяць невялікія накіды пастэляю і алоўкамі амаль што самага „беларускага“ з беларускіх мастакоў—Філіповіча. Колёрыст па натуре, ён здаўна імкнецца выявіць у мажорнай гаме фарбаў эфэкты беларускага пленэра, і толькі ўплыў Фалька часам збівае яго з уласцівай дарогі.

На жаль, яго вялікае палатно „Ад веку мы спалі“, наіўнае па замыслу, слабае па апрацоўцы, сведчыць ня столькі аб паспяховасці, колькі аб паспешнасці яго выканання.

Малады вхутэмасавец Ахрэмчык выставіў досыць удалы портрэт кампозытара Аладава, але вялікая гістарычная кампозыцыя „Падпісаньне маніфэсту“—рэч нямоцная як у сэнсе пабудовы, так і ў сэнсе тэхнікі (асабліва ня справіўся мастак з асвятленьнем).

Цвёрда і жыццёва напісаў Каўроўскі (Гомель) свайго „Тачыльніка“. Жудасна глядзяць з палатна, вытрыманыя ў цёмных чарнаватых танох, яўрэйскія тыпы Кашталянскага, гэтага беларускага Гойі. Цікавыя дробныя накіды Бразэра, зробленыя арыгінальнай манерай (атрамант, размазаны пальцам): прыгожы эфэкт скупымі сродкамі! І тут жа яго вялізарны „Расстрэл партызан у Дукорах“—вялікія сродкі, ніякага эфэкту...

Мастак Эндэ.

„Партызаны“.

Асобнае месца на выстаўцы занялі вэтэраны пэнзэля Пэн і Кругер. І на іх адбілася дынаміка сучаснасці.

Зрушыўся з месца стары Пэн. Застыўшыя, безнадзейныя тыпы беларускага Гэтто адступілі перад момантамі жывой вытворчай працы (праўда, пакуль што саматужнай). Але, пасьпяшаючы за маладымі ў сваёй тэматыцы, Пэн адстае яшчэ ў сэнсе аформленьня і дае такім парадкам „новае віно ў старых мяхох“. Больш сугучны моманту Кругер, мастак вельмі няроўны ў якасці сваёй прадукцыі, даў пару някепскіх портрэтаў і ўдалыя тыпы бяспрытульных. Портрэт У. Галубка—загадкавы малюнак. Твар, як быццам, Галубка, але поза, фігура і сьвітка—бязумоўна Кастуся Каліноўскага.

Ідэалёгічны напрамак у творах мастакоў з аб'яднаньня „Промень“ больш-менш вытрыманы, але адсутнасць якой-небудзь чоткай лініі ў сэнсе формальнага напрамку—вялікі мінус. Адносна

вартасць экспонатаў вельмі няроўная. Густоўнасьцю і адмысловасьцю тэхнікі, нэрвай напружанасьцю шуканьня адзначаны працы Вало, але адна ластаўка вясны ня робіць, і некаторыя слабенькія творы, паміж іншым, залюкраваныя старамодныя фігуркі Гальмаджана, псуюць агульнае ўражаньне ад экспонатаў аб'яднаньня „Промень“.

Мастак М. Філіповіч.

„Ад веку мы спалі“.

Разьбярства на выстаўцы, нязначнае колькасна, займае пачаснае месца, дзякуючы выдатнаму таленту Грубэ. Здольны разьбяр зьдзіўляе сваёй працаздольнасьцю і размахам. Яго волатаўскія скульптуры з дрэва (матар'ял нялёгкі ў апрацоўцы), зробленыя ў якіх пару месяцаў, зьяўляюцца глыбока прадуманымі, смелымі і арыгінальнымі кампозыцыямі.

Адчуваецца нешта Мікель-Анджэлаўскае ў яго „Вызвалены“.

Мод і незварушымасьць чытаем у жалезных рысах яго стылізаванага „Чырвонаармейца“. Павага і сіла працы, сіла ідэі, што арганізуе матэрыю, выяўлена ў яго монументальным барэльефе „Буду-ніцтва“.

Гэты барэльеф, які нагадвае лепшыя рэчы мэксіканскага майстра Дыяго Рывэра, быў-бы стасоўнай аздобай якога-кольвек Палацу Працы. Грубэ, як скульптар, мае невялікі стаж. Тым больш

нельга ўявіць сабе тых рубяжоў, да якіх можа дайсьці яго творчасць у сваім разьвіцьці.

Бясспрэчна—гэта вялікі талент.

* * *

Падводзячы канчаткова падрахунак выстаўцы, трэба зазначыць, што нашы мастакі лепей выяўлены сваімі дробнымі працамі, чым буйнымі кампозыцыямі.

Можа быць, наша маладое выяўленьне мастацтва яшчэ не дарасло да паважных жанраў, а можа быць гэта сьведчыць і аб тым, што на грунтоўную распрацоўку тэм, якія запрапанавалі НК Асьветы, часу было замала.

Як-ні-як, III Усебеларуская выстаўка павінна-б зьявіцца адной з буйнейшых падзей у нашым культурным жыцьці і зьвярнуць на сябе значна больш увагі, чым гэта фактычна было.

Першую Ўсебеларускую выстаўку наведала каля 5.000 чалавек, другую—каля 7.000, а сёлета лік наведальшых не перавысіць 2.000.

Выяўленчае мастацтва—неабходная і жыццёвая частка агульнай культуры, магутнае і незамянімае аружжа прапаганды, непараўнальна фактар эмацыянальнага ўплыву на масы. І вышла нібы так, што грамадзкая думка праглядае гэты фактар, выпускае гэта аружжа. Да гэтага часу выяўленчае мастацтва не займае адпаведнага месца ў нашым жыцьці

Скульптар Грубэ.

„Чырвонаармеец“.

і не дае ні таго ўздому, ні буйнога росту, які наглядаецца ў іншых галінах нашай культуры, у літаратуры, тэатры, кіно, музыцы.

Продукцыя выяўленчага мастацтва, як і ўсе іншыя гатункі прадукцыі, падпарадкавана законам агульнае эканомікі і, галоўным чынам, закону попыту. А попыту тут якраз і няма.

У ўмовах нашай сучаснасці няма і ня можа быць прыватных маэнастаў, а маэнацтва ў сэнсе матар'яльнага і моральнага падтрымання мастакоў і мастацтва—рэч неабходная.

Роллю маэнастаў павінны ўзяць на сябе нашы дзяржаўныя і грамадзкія ўстановы. На іх ляжыць ўдзячная і адказная задача—сваім попытам узадаваць наша маладое мастацтва, кіраваць яго крокамі і давесці яго да такой ступені развіцця, якая немажліва і недасягнута пры буржуазным ладзе, у ўмовах прыватнага маэнацтва.

Набываць мастацкія творы для аздобы нашых устаноў, арганізоўваць выстаўкі, конкурсы, даваць соцыяльныя заказы, звярнуць больш увагі на справу эстэтычнага выхавання нашай школьнай моладзі,—вось неадложныя заданні дню.

Трэба пасунуць у масы наша выяўленчае мастацтва. Трэба пашырыць ілюстрацыйную акцыю нашага Дзяржаўнага Выдавецтва, каб праз добра ілюстраваную кніжку, прыгожую паштоўку, не дарагія, але добрыя рэпрадукцыі лепшых твораў нашых мастакоў, беларускае выяўленчае мастацтва прайшло ў рабоча-сялянскія масы.

Паколькі карані сапраўднага мастацтва павінны глыбака залягаць у нетрах роднай зямлі і мастацкая творчасць павінна піць жыццёдаўчыя сокі народнае думкі, пастолькі справядліва, каб і плады гэтай творчасці таксама ішлі на патрэбу і карыстаньне парадзіўшым іх масам.

Тады ў нас ня будзе мастацтва для мастацтва, а будзе мастацтва для працы, для жыцця, для нашага соцыялістычнага будаўніцтва.

Кніганіс

Цішка Гартны ў літаратурнай крытыцы. *Да дваццацігоддзя яго літаратурнай дзейнасці 1908—1928 г. Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва, Менск, 1928 г., стар. 212, цана 1 р. 75 к.*

Двадцатгадовы юбілей Ц. Гартнага выклікаў шэраг гісторыка-літаратурных і крытычных артыкулаў у нашых часопісах, а Дзяржаўнае Выдавецтва выдала юбілейны зборнік, які мы зараз разглядаем.

Матар'ял зборніку падобраны так, што дае ўсебаковае ўяўленне аб літаратурнай творчасці юбіляра. Знаходзім біяграфічны нарыс—напісаны Байковым. Проф. Піотуховіч разглядае тэматыку, проф. Замоцін—драматычныя творы, Дзяржынскі разглядае крытычныя артыкулы і шэраг іншых.

У большасці гэтыя артыкулы друкаваліся ў нашых часопісах і толькі некаторыя, як нам вядома, з'яўляюцца ў першыню, як, напр., артыкул Бібіла.

З грунтоўным на першы погляд, прэтэндуючым на крытычнасць і навуковасць артыкулам, выступае М. Байкоў. Але-ж гэта грунтоўнасць часам пераходзіць у просты, бяз дужак, пераказ аўтобіяграфічнага нарысу напісанага Ц. Гартным, як, напр., што рабіла маці паэты, калі ён радзіўся (кончыла выбіраць бульбу). Часам крытык пераходзіць да формулярнага сьпіску, напр., праца паэты ў 1918 г. (стар. 34) ды інш. Але-ж нарыс не пазбаўлены і крытычных разважанняў, як, напр., параўнаньне паміж Рыгорам (Сокі Цаліны) і Ц. Гартным; крытык пераходзіць, што гэта падабенства паўнейшае.

Разглядаючы на „Перагібе“ Байкоў „Рыгора мы бачым у вобразе праўдзівага рэвалюцыянера“, для якога рэвалюцыя становіць сэнс жыцця ды чыінасці. Цікавыя крытычныя разва-

жаньні! Вядома, т. Байкоў калі-небудзь абгрунтуе сваю думку довадамі.

Артыкул проф. Піотуховіча, гэта адзін з этудаў аб творчасці Ц. Гартнага, якіх у проф. некалькі і якія-б, сабраныя ў адным месцы, далі-б монографію аб лірыцы і прозе юбіляра.

Крытык разглядае тэматыку і крыху зачэплівае кампазіцыю і формальныя сродкі. Цікавы артыкул проф. Замоціна: „Цішка Гартны, як драматург“. У гэтым артыкуле крытык разглядае драматычныя творы юбіляра, але крыху псуе тое, што артыкул напісаны да юбілею (друкаваўся № 9 „Полымя“ за 1928 г.). Крытык спыняецца на станоўчых рысах і голькі мімаходам застанаўліваецца на адмоўных. Больш яскрава юбілейнасць адбілася ў артыкуле Цывяткова: „Вершаваньне Ц. Гартнага“.

Артыкул сухі, чытаць яго будуць толькі спецыялісты; але цікавыя вывады робіць аўтар: „Урэшце наогул імкненьне адбіць у вершаваньні ход сучаснага нам жыцця і яго працоўных процасаў (верш „Праца“, і інш.)—усё гэта дае Цішку Гартнаму права лічыцца перадавым майстрам у вершавальнай тэхніцы нашае эпохі. Маўчу—выпадаў не раблю. Апошні артыкул, на які я хачу звярнуць увагу, гэта: „Літаратурныя працы Ц. Гартнага“—Бібіла. Праца крапотлівая, марудная, але вельмі, і вельмі патрэбная, бо ў нас бібліяграфічных справачнікаў бадай шго няма.

Падсумоўваючы, трэба адзначыць: матар'ялы сабраны так, што даюць усебаковы разгляд літаратурнае працы юбіляра. Побач з гэтым трэба адзначыць, што шэраг артыкулаў напісаны ў сувязі з юбілеем, а адсюль ухіляюцца ад сапраўднага крытычнага падыходу.

І. В.

Кропивині байкі. *Переказав С. Піліпенко. ДВУкраїны. Харків. 1928 г., стар. 46, тыраж 3000, цана 50 кап.*

Творчасць Крапівы набыла ўжо вялікую папулярнасць сярод чытачоў на Беларусі. Популярасць баек Крапівы не абмежавалася бацькаўшчынай—яны вядомы і за межамі яе. Вось перад намі зборнік баек Крапівіных, перакладзеных на украінскую мову. Тут сабрана 14 найбольш папулярных баек, з ліку тых, што выданы ў нас асобным зборнікам („Байкі“, БДВ. 1927 г.), а таксама і не ўвайшоўшых у гэты зборнік, надрукаваных у нашых часопісах. Ня толькі гэтыя байкі вядомы украінскаму чытачу: як зазначае ў прадмове перакладчык, раней—у 1927 г. у зборніку „Байкі“ (Харкаў. В-ва „Украінскі Робітнік“) былі ім пададзены чатыры байкі: „Мандат“, „Цапішце“, „Образа“, „Цірыі піп“.

Пададзеныя ў зборніку 14 баек часткова перакладчыкам перапрацаваны; так у некаторых зменены („украінізаваны“) іменні, адна перайшла на „мэтрычную сыстэму“ (з „Аршына“ атрымаўся „Мэтр“), некаторыя часткова скарачаны, у некаторых зменены вывад-мораль. Зусім слушна заяўляе аўтар у прадмове, што апрацоўка баек пры перакладзе, прыстасаваньне іх да новага чытача—рэч звычайная, яе ўнікнуць нельга. Так перакладаў і Крылоў з Ляфонтэна. Але для ўсяго павінна быць мера. І Піліпенка не перадаў лішняга. Ём далкам захаваны галоўныя рысы, асаблівасці прыёму Крапівіных, выслоўі беларускае мовы, яе прыказкі.

Ня згубілася гострасць, трапнасць.

Больш усяго перапрацовак назіраецца ў „моралі“. Так „Дыплёмаваны баран“ („Дипломованный баран“) у беларускім кантэксьце мае канцоўку:

„Другі баран—ні „бэ“, ні „мя“,
А любіць гучнае імя“.

а ў украінскім маем:

„Ій-право, дипломовані бараны

І серад нас торуюць шлях—лобамі“.

Тут, калі ня больш трапна атрымалася дык, бадай, толькі больш проста, пры

чым залішне расшыфрована гострасць моралі.

У байцы „Чорт“ мораль-канцоўка перароблена. Народная прыказка, дадзена Крапівой эпіграфам да байкі і перанесена ў канцоўку, на яе ўскладзены ўвесь цяжар:

„Кожух лежить—
Дурный дрижит“,

але за тое сэнс змяніўся: калі ў Крапівы даводзілася канцоўкай, што крытыкі часта падымаюць гармідар, каб нажыць „марксыдкі капітал“, дык у перакладзе выходзіць, што яны падымаюць гармідар проста не пазнаўшы „кажуха“, так скажыце па несвявядомасці.

Другая канцоўка байкі „Дзед і баба“ („Баба“) надта трапна скарачана і мае наступны выгляд:

„В наш родянський апарат
Тих „бабів“ касіло!..
Коли в шийю їх погнаць—
Легше буде діло!“

Цікава „украінізавана“ байка „Еж, дурань, бо то з макам“ („Макавіки“). Калі ў Крапівы існуе якаясьці нявыразная „страва“, дык Піліпенка падаў зусім трапна нацыянальныя, улюблёныя „макавікі“. Атрымалася больш яскрава, к меісцу падышло і выслоўе: „Еж, дурань, бо то з макам“. (Іж, дурню, бо то з макам!“).

Выданню перададзена прадмова, у якой аўтар палемізуе з тымі вучанымі, што гавораць аб архаічнасці байкі, яе непатрэбнасці ў сучасным жыцці, і трапна даводзіць адваротнае. Дадзена добра выкананы партрэт Крапівы. Навокладцы скарыстаны малюнак з выдання „Крапіва“.

Галоўнае, што да тэхнікі выдання, і чаго ня шкодзіла-б ужываць і нам сям выданні баек—загалоўныя літары ў чатку кожнай байкі, малюнак якіх перадае змест байкі, і малюнак—канцоўка, якая трапна выяўляе сэнс канцоўкі-моралі.

Можна быць упэўненым, што Крапівіны байкі і на Украіне будуць ня толькі папулярны, як на Беларусі.

Хв. Шынклер

Хроніка

1-шы пленум Усесаюзнага Аб'яднання Асоцыяцый пролетарскіх пісьменьнікаў.

У канцы студзеня г. г. ў Маскве адбыўся пленум савету ВОАПП, які ўпяршыню сабраўся за 9 месяцаў з часу першага ўсесаюзнага з'езду пролетарскіх пісьменьнікаў.

Першае паседжаньне пленуму было прысьвечана дакладу тав. *Сутырына* „Вынікі літаратурнага году і задачы ВОАПП“ і т. *Корыка* „Сучасная літаратура Украіны“. Першы дакладчык адначасна ўвядзенне ў літаратуру, якая выявілася ў мінулым годзе і суправодзілася адыходам направа асобных „папутніцкіх“ пісьменьнікаў і нават цэлых груп. Побач з гэтым назіраўся значны ўрост пролетарскай літаратуры, творы якой мелі найбольшы поспех у чытача, і набліжэнне да яе другой часткі „папутнікаў“. Перад ВОАПП, перад усёй пролетарскай літаратурай стаіць, у якасці асноўнай задачы,—узмацненне барацьбы з буржуазнай ідэалогіяй. Непасрэднай задачай літаратурнага пролетарскага руху на сучасным этапе развіцця з'яўляецца стварэнне школы пролетарскай літаратуры, сваёй творчай пляцформы.

Украінскай літаратуры (даклад ВУСПП) наступленне з правага боку праяўляецца ў формах ажыўлення шовіністычных плыняў („ефрэмаўшчына“ і г. д.), якія заважаюць нават маладых пісьменьнікаў. „Украінства“ моцнае ня толькі сярод „папутнікаў“ з лева-інтэлігенцкіх груп, але мае адабражэнне нават сярод часткі украінскіх камуністаў. Станоўчыя вынікі

мінулага году—паварот украінскай літаратуры да масавага чытача.

Пленум заслухаў даклады: т. А. Вечара—„Сучасная літаратура Беларусі“ і т. Буачыдзе „Сучасная літаратура Грузіі“. У дакладзе БелАПП'а. у якім абмалёўвалася ўзнікненне і развіццё беларускіх пролетарскіх групавак, паказвалася на ўзмацненне ў вядомай частцы беларускай літаратуры нацыянальна-дэмакратычных тэндэнцый і кулацкай ідэалогіі, з аднаго боку, а з другога—на моцны ўрост пролетарскай літаратуры.

Сваеасаблівую карціну дае сучаснае становішча грузінскай літаратуры (даклад ГрузАПП'а), у якой змагаюцца традыцыйная феўдальна-буржуазная літаратура з рэвалюцыйна-папутніцкімі і пролетарскімі плынямі. „Папутніцкія групы“ адлюстроўваюць моцны ўплыў грузінскага нацыяналізму, элементы якога сустракаюцца і ў пролетарскіх пісьменьнікаў. Як у Беларусі, і часткова на Украіне, тут слабасць марксыцкай крытыкі.

Прадстаўнікі пролетарскіх літаратур—украінскай, яўрэйскай, цюркскай, рускай, польскай, казакскай, беларускай, якія выступалі ў спрэчках ад імя асоцыяцый і іх нацыянальных сэкцый,—значна пашырылі даклады, наглыбіўшы іх змест.

Тав. *Лібедзінскі* ў сваім выступленні спыніўся на пытанні аб шляхах да стварэння адзінай мастацкай пляцформы. Павінны быць улічаны асаблівасці творчасці розных літаратурных аддзелаў. З факту інтэрнацыянальнай пролетарскай літаратуры выплывае неабходнасць выпрацоўкі найлепшых форм сувязі яе асобных частак. Важнасць для сучаснага этапу развіцця распацоўкі станоўчай

програмы дзейнасці падкрэсліў і т. *Авербах*. Найгалоўным момантам зьяўляюцца спецыфічныя асаблівасці пісьменьніцкай мастацкай працы; неабходна паглыбіць увагу да творчага метад пролетарскіх пісьменьнікаў. Трэба таксама ўключыць дзейнасць пролетарскіх пісьменьнікаў ва ўсю сыстэму работ па разгортваньню культурнай рэвалюцыі.

Асноўныя вынікі дыскусіі па дакладзе былі дадзены ў прамове т. *Кержанцава*, які паказаў, што пленум падкрэсліў клясавую барацьбу ў літаратуры і паставіў на распрацоўку пытаньне аб узаемадзеянні нацыянальных пролетарскіх літаратур.

Украінскі тыдзень у Маскве

У лютым м-цы ў Маскву, па запросінах Федэрацыі Савецкіх Пісьменьніц у РСФСР, прыязджала група украінскіх пісьменьнікаў і літаратурных крытыкаў, з розных літаб'яднанняў Украіны.

Мэта прыезду — умацаваньне сувязяў паміж рускай і украінскай літаратурамі і ўстанавленьне трывалых дзелавых адносін.

„Нова Білорусь“

Дзяржаўнае выдавецтва Украіны выдала вялікі (386 стар.) літаратурны альманах „Нова Білорусь“, у якім зьмешчаны пераклады трыццаці беларускіх пісьменьнікаў. У альманаху „Нова Білорусь“ змешчаны творы наступных сяброў БелАПП: В. Маракова, А. Моркаўкі, А. Салагуба, П. Труса, С. Фаміна, Ю. Лявоннага, І. Барашкі, В. Каваля, М. Нікановіча.

Альманах вышаў пад рэдакцыяй вядомага украінскага пісьменьніка С. Піліпенкі і прысьвячаецца яднаньню братніх пролетарскіх літаратур Беларусі і Украіны.

Літаратурныя навіны РСФСР

* У студзені м-цы споўнілася дваццаць год літаратурнай дзейнасці Дзям'яна Беднага.

* 2 лютага г. г. споўнілася сто год з дня сьмерці А. С. Грыбаедава. У Гістарычным музэі ў Маскве да юбілею была наладжана выстаўка на тэму „Грыбаедаў і яго час“.

* В. Бахмееў — працуе цяпер над апавесцю, прысьвечанай рабочаму быту.

* Тарасаў - Радзізнаў піша 2-гі том трылёгіі „Тяжеле шагі“ — „Іюль“.

* Н. Адуеў — працуе над вялікай поэмай „Господин Верн“, пра Ж. Вэрна.

* П. Раманаў — пераапрацоўвае п'есу „Женщина новой земли“, якая выйдзе пад другой назвай. Працуе над романам на тэму аб інтэлігенцыі „Вырождение“.

* В. Верасаеў — працуе над вялікай кнігай „Воспоминания о студенческой жизни“.

* П. Нізавой — рыхтуе да друку першую частку вялікага роману з паўночнага жыцця „Океан“.

* А. Якаўлеў — працуе над „Книгой северных рассказов“ звязаных з вандруніцтвам на ледаходзе „Малыгин“. Піша кнігу „Ледовой поход Малыгина“ — уражаныні.

* М. Залка — працуе над апавесцю „Звездный поход к третьему железному“, з эпохі грамадзянскай вайны на Украіне.

* Ю. Лібедзінскі — працуе над новай апавесцю „Любовь Шорохова“.

* Н. Асееў — канчае новую праду прозай „Люди странных профессий“.

* В. Стаўскі — здаў у друк кнігу нарысаў „Станіца“.

* У 1929 г. у Маскве пачалі выходзіць новыя наступныя часопісы: „Книга и революция“ — пад рэд. П. М. Кержанцава, „Наша достижения“ — пад рэд. М. Горкага, „Музыкальное обозрение“ — пад рэд. М. Канстанцінава, „Земля советская“, „Культурная революция“ пад рэд. Н. Еврэінава.

* З 1929 г. часопіс „Печать и революция“ будзе штотомесечнай.

* Спынілі сваё існаваньне часопісы „Новый леф“, „Советское право“ „Книга детям“ і штотыднёвік „Читатель і писатель“.

У Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў

* Ухвалена на правах рукапісу выдаць „Інфармацыйны бюлетэнь БелАПП“. Яго задача — канцэнтравать весткі творчасці і працы БелАПП'а, весткі

новых творах сяброў БелАПП, новых зборніках, альманахах, часопісах, аб масавай працы, дыспутах, сходах філій і сэкцый БелАПП, аб працы літаратурных гурткоў.

* У студзені Менская філія БелАПП правяла два вялікіх літаратурных вечары, прысьвечаных пятай гадавіне з дня сьмерці Ул. І. Леніна.

Першы вечар быў наладжаны ў Доме Асьветы, а другі ў клюбе ім. К. Маркса. Чыталі творы, прысьвечаныя Ул. Іл. Леніну поэты, І. Плаўнік, В. Маракоў, Туміловіч, С. Фамін, Ізі Харык, Мысьлінскі, Лемех і інш.

* Р. Мурашка працуе над вялікім романам „сын“.

* В. Каваль напісаў п'есу для вясковага тэатра „Комсомольская воля“. П'еса малое змаганьне вясковага Комсамолу за новыя формы землякарыстання.

* Улетку г. г. БелАПП мае на ўвазе наладзіць другую экскурсію па маршруту — Менск — Масква — Ніжні - Ноўгарад — Саратаў — Астрахань — Менск.

У Магілёўскай філіі БелАПП'а

У сучасны момант у філіі праводзіцца ўнутры-выхаваўчая праца.

Надоечы арганізавана літаратурная асоцыяцыя пры Магілёўскім Доме Асьветы.

куды ўваходзяць выкладчыкі мовы і літаратуры, а таксама сябры літгруп.

У асоцыяцыю запісалася каля 30 чалавек. Заняткі адбываюцца адзін раз у два тыдні, па гэткай, прыблізна, конструкцыі: Даклад агульна-тэарэтычнага зместу.

Разбор творчасці аднаго з Магілёўскіх песьняроў.

Інфармацыя аб апошніх літаратурных падзеях.

* Пры Доме Асьветы існуе літгурток вучнёўскае маладзі Магілёва, імя БелАПП'а куды ўваходзіць каля 70 чалавек — студэнтаў тэхнікумаў і вучняў старэйшых клясаў сямігодка Гуртком кіруе літаратуравед М. Ламака.

* У сьнежні м-цы мінулага году філія БелАПП'а, наладзіла ў мясцовым Комклюбе вялікі літаратурна-мастацкі вечар, прысьвечаны 5-цігодзьдзю „Маладняка“ і ўтварэнню Беларускае Асацыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў.

З дакладам аб юбілеі выступіў драматург В. Гарбацэвіч. Чыталі ўласныя творы Юрка Лявонны, Я. Івашын, Мільлер (яўрэйская сэкцыя) і інш.

Вечар прыцягнуў да сябе шырокую ўвагу грамадзкасці, ускалыхнуўшы літаратурнае жыццё Магілёва.

* Юрка Лявонны падрыхтаваў да друку зборнік вершаў „Разьбет“.

* Наля Маркава рыхтуе да друку зборнік лірычных вершаў.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
З. Бядуля—Марцін і Мэра	3
М. Хведаровіч—З аповесці „Два лягэры“	14
Р. Мурашка—На новы радок	18
І. Плаўнік—Два лісты	45
Ю. Тупяневіч—Белая ціш	49
М. Зарэцкі—Белыя ружы	54
Х. Дунед—Яўрэйскае культурнае будаўніцтва	75
Л. Бэндэ—Пашахонская пагулянка на беларускай літаратуры	84
Л. Д.—Пасьяла выстаўкі	101
Кнігапіс	107
Хроніка	109

П а п р а ў к а.

На 16 стар. ў вершы М. Хведаровіча па недагляду карэктара заўважаны памылкі: у 3-й строфе першы радок трэба чытаць: „Інакшым я ўспрымаю гэты сьвет“, і на 17-ай стар. прадапоўняю строфу першы радок трэба чытаць: „Вакня суджана далей пайсьці“.

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйн. кра-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газэтных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобн. нумару
40 кап.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ
ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

СЁМЫ ГОД ВЫДАННЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў

У часопісі супрацоўнічаюць:

А. Александровіч, М. Аляхновіч, З. Бандарына, Іл. Барашка, С. Баранаў, Я. Бобрык, П. Броўка, проф. П. Бузук, С. Баркоўскі, З. Бядуля, М. Быкавец (Харкаў), А. Вечар, Д. Васілеўскі, Н. Вішнеўская, Я. Відук, П. Галавач, М. Гарэцкі, К. Губарэвіч, А. Гурло, Ю. Гаўрук, А. Гародня, Я. Дыла, А. Дудар, проф. Н. Ефімаў (Смаленск), З. Жылуновіч (Ц. Гартны), М. Зарэцкі, С. Замбржыцкі, А. Звонак, Я. Івашын, проф. У. Ігнатоўскі, Я. Колас, Я. Купала, В. Каваль, М. Касцяровіч, Б. Коваленко, (Кіеў), Я. Ліманаўскі, Ю. Лявонны, М. Лынькоў, А. Моркаўка, Р. Мурашка, В. Маракоў, Б. Мікуліч, Т. Масэнко (Харкаў), Я. Мазуркевіч, М. Нікановіч, Е. Пфляумбаум, Бр. Пранукас (Масква), проф. У. І. Пічэта, І. Плаўнік, Ал. Салагуб, А. Селіваноўскі (Масква), В. Сэрбэнта, В. Сутырын (Масква), А. Сянькевіч, В. Сташэўскі, П. Трус, Я. Туміловіч, А. Траецкі, Ю. Таубін, С. Фамін, Ул. Хадыка, С. Хурсік, М. Хведаровіч, Т. Хадкевіч, Л. Цьвяткоў, Ал. Чарвякоў, М. Чарот, А. Шлюбскі, М. Шчакаціхін, С. Шушкевіч, А. Якімовіч і інш.

Рэдакцыя „Маладняка“ лічыць сваёй задачай даць чытачу мастацкія творы з новым, сучасным зместам, адпавядаючым эпосе нашага соцыялістычнага будаўніцтва, эпосе нараджэньня і фармаваньня новага чалавека.

Як орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх пісьменьнікаў, часопіс „Маладняк“ на сваіх старонках будзе праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію, будзе змагацца з хістаньнямі і ўхіламі ў галіне нашага культурнага будаўніцтва.

Дасягненьні пролетарскіх літаратур братніх нацыянальнасьцяў зоймуць пэўнае месца на старонках нашай часопісі.

У 1929 годзе будзе зьмешчаны шэраг артыкулаў аб творчых шляхах пролетарскай літаратуры, аб мастацтве, тэатру, кіно і музыцы.

Новы аддзел гумару і сатыры: шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны.

Водгукі на новыя кніжкі.—Хроніка літаратурнага і культурнага жыцьця.

У кожнай кніжнай бібліятэцы, у чырвоным нутку фабрыкі і заводу, у народным, у літгуртну, у хаце-чытальні, у школе, у партыйнай і комсамольскай ячэйцы павінен быць выпісаны „Маладняк“—штомесячнік літаратуры, мастацтва і грамадзка-політычнага жыцьця. Рабочы, сялянін, настаўнік, студэнт, кожны працоўны, хто цікавіцца культурным будаўніцтвам і літаратурай—выпісвайце і чытайце „Маладняк“. Організуйце колектыўную выпіску „Маладняка“. Праводзьце галасныя чыткі літаратурнага матэрыялу ў школах і комсамольскіх ячэйках!

Пасылайце падпіску непасрэдна

НА АДРАС РЕДАКЦЫІ.

Менск, клуб Карла Маркса „МАЛАДНЯК“, тэл. № 877.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На 1 год . 3 р. — к.

„ 6 м-цаў. 1 р. 60 к.

„ 3 м-цы. — 90 к.

„ 1 м-ц . — 30 к.

Пры выписцы загіраніцу пад-
пісаная плата падвойваецца

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА

ва ўсіх паштовых аддзяленьнях і агенцтвах, ва ўсіх магазінах Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзялен. „Известия“ і „Правда“ і спецыяльнымі ўпаўнаважан. Выдавецтва „Чырвоная Зямля“